

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 1675
HALK KİTAPLARI - 395

Yayın Yönetmeni
Dr. Fatih KURT

Koordinasyon
Lokman ARSLAN

Editörler
Hale ŞAHİN
Rukiye AYDOĞDU DEMİR

Tashih
Hasan ÖZTÜRK

Kapak Tasarım
Emre YILDIZ

Grafik
Mücella TEKİN

1. Baskı, Ankara 2019

ISBN 978-605-7730-48-0
2019-06-Y-0003-1675
Sertifika No: 12930

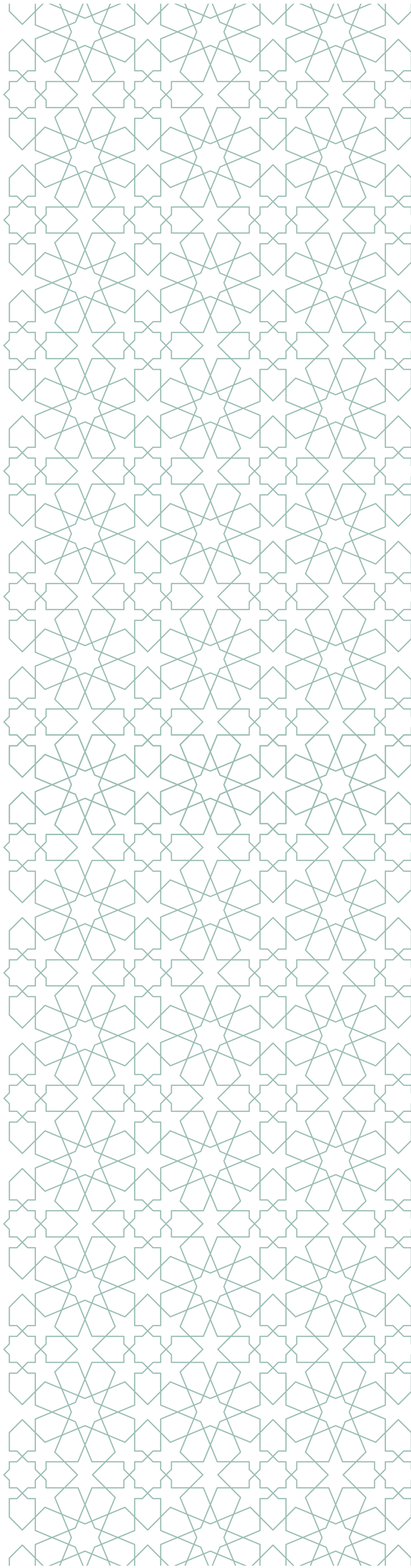
Baskı
Gökçe Ofset Mat. Ltd. Şti.
Tel: (0312) 395 93 37

Eser İnceleme Komisyonu Kararı: 25.09.2019 / 44

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Peygamberimiz ve Aile

İçindekiler

Sunuş

Varlığı ve evreni fizik ve metafizik boyutuyla anlamlandıran yüce dinimiz İslam'ın temel hedefi; yeryüzünde güvenli ve huzurlu bir hayatı tesis etmektir. İnsanoğlu için söz konusu gayeye hizmet eden en önemli yapı ise, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Âdem'e (a.s.); *"…Sen ve eşin cennette kalın…"* (A'râf, 7/19) hitabından da anlaşılacağı üzere yaratılıştan itibaren var olan, insanlığın kadim, köklü ve saygın kurumu ailedir. Sevgi, saygı, şefkat, sadakat, fedakârlık üzerine kurulan aile, kadın ve erkeğin asil bir duyguyla birbirlerini tamamlayıp yekvücut oldukları meveddet, rahmet ve sekinet yuvasıdır. Nitekim kişinin ailesine nasıl davranması gerektiğini emir ve tavsiyeleriyle ortaya koymanın yanında, bizzat kendi hayatıyla da en güzel örnek olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.); *"Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarıdır"* (Ebu Davud, Taharet, 94) şeklindeki hadis-i şerifi, aile olmanın kadın ve erkeğin her ikisi açısından insanı kemale ulaştırdığını ifade eden önemli bir beyandır.

Allah Resulü'nün aile hayatı kıyamete kadar bütün insanlar için eşsiz bir örneklik arz etmektedir. Nitekim onun aile hayatında uyguladığı ilke ve prensipler, tüm zamanlarda önemini ve işlevini kaybetmeden varlığını sürdürmüştür. Bu açıdan, toplumun en küçük birimi olan ailedeki mutluluk ve huzurun,

toplumsal mutluluk ve huzurun temin edilmesindeki vazgeçilmez şart olduğunu en güzel örnekleriyle Hz. Peygamber'in aile yaşantısında görmek mümkündür. Bu meyanda Sevgili Peygamberimiz; ihsan, adalet, merhamet gibi kurucu değerler üzerine inşa edilen ailede kadın ve erkeğin birbirleri üzerinde hak ve sorumlulukları olduğunu müteaddit defalar dile getirmiştir. Bu çerçevede, özellikle kadınlara iyi muamelede bulunulmasını, şiddeti besleyen her türlü kötü söz ve davranıştan uzak durulmasını, aile birliğinin üst düzey bir bilinçle tahkim edilmesini, eşlerin birbirine güven duyup bağlılık ve sadakat göstermesini, ortaya çıkması muhtemel problemler karşısında sabırlı ve anlayışlı davranılmasını önemsemiştir. Resul-ü Ekrem'in iman, ahlak ve eşlere ideal davranış arasında kurduğu bağlantıyı dile getiren; *"Müminlerin iman bakımından en mükemmel olanı, ahlak bakımından en güzel olanıır. Sizin en hayırlınız ise eşlerinize karşı en hayırlı olanınınızdır"* (Ebu Davud, Sünnet, 15) sözü, zikredilen nebevi yaklaşımının açık bir ifadesidir.

İslami bir kimlik, etkin bir şuur ve muhkem bir istikamet açısından toplumun can damarı mesabesinde olan ve Peygamberimizin de söz, tutum, tavır ve davranışlarıyla yücelttiği aile müessesesi, pek çok yönden önemli bir kurumdur. Zira bir eğitim yuvası olarak bireyi toplumsal hayata hazırlayan, onun dinî ve kültürel kodlarıyla kolaylıkla irtibat kurmasına imkân tanıyan; dilin, düşüncenin, kültürün, ilmin, etik ve estetiğin elde edildiği aile, fertlerinin yaşantısını ideal boyutta şekillendirmesi açısından hayati önemi haizdir. Diğer taraftan, kişiyi her türlü menfi yapı, unsur, insan, düşünce, akım ve anlayıştan uzaklaştırıp ona huzurlu ve mutlu bir yaşamın anahtarını sunan aile, hayatın tamamını kuşatan ve insana nebevi çizgide yol işareti olan güvenilir bir limandır. Nitekim zihin ve gönüllerin mimarı Kur'an'ın, yeryüzünün kötülük sembollerinden biri olan Firavun'un zorbalığı sebebiyle Hz. Musa (a.s.) ve kardeşine hitaben; *"…Kavminiz için Mısır'da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın…"* (Yûnus, 10/87) ayeti; var olma

yolunda ailenin etkisine dikkat çekmiş, zorluklarla mücadelede aileye önemli bir misyon yüklemiş ve bu kıymetli yapı, daimi bir sığınak, umut ve ufuk merkezi görülmüştür.

Yaratılışı itibariyle sosyal bir varlık olan insan için toplumsal hayat ne kadar önemli ise toplum için de onun özünü oluşturan aile, o denli hayati öneme sahip bir kurumdur. Aile, söz konusu niteliğiyle tezekkür ve tedebbür bağlamında toplum ve milletlerin hafızasını istikbale taşıyan, kimlik, tasavvur ve ideallerini olgunlaştırıp geleceğe aktaran; insani, kültürel değerlerin, tarihi süreklilik ve bütünlüğün koruyucusu olan mühim bir müessesedir. Dolayısıyla aile; varlık, inanç, gaye, ideal, anlam ve değer gibi kültür ve medeniyetin belirleyici temel kodlarının yeniden üretilip sonraki kuşaklara aktarıldığı muhkem bir yapıdır. Bu yönüyle aile, fikir ve aksiyon planında ortak bir bilinç, irade ve duruş boyutuyla medeniyet dinamiklerinin etkin gücü olarak tebarüz etmektedir.

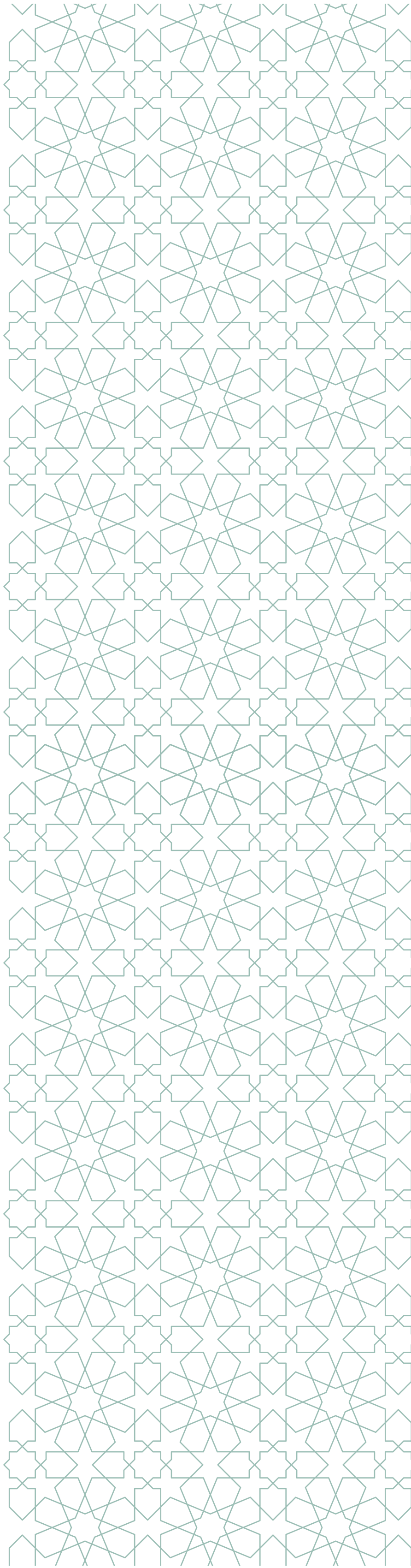
Her türlü değerin itibarsızlaştırıldığı, bireyselliğin şekillendirdiği bencilliğin ve çıkar ilişkilerinin girdabı içinde huzur ve sekinetin kaybedildiği, sevginin maddi kaygı, özenti ve gösterişe hapsedilip buharlaştığı; popüler kültürün, lüks, tüketim ve güç tutkusunun tetiklediği dünyevileşme hastalığının hayatı çepeçevre kuşattığı modern zamanda, bu durumdan en çok etkilenen yapı hiç şüphesiz aile olmuştur. Bugünkü gelinen noktada, ailede Kur'an ve sünnetten neşet eden güzel ahlaktan mahrum kalan insanın; insan, tabiat, kâinat ve nihayetinde Rabbiyle ilişki ve iletişimde sorunlar yaşadığı, ahlak ve kültür erozyonuna maruz kaldığı, toplumsal olaylara duyarsızlaştığı, aile içi şiddetin, öfke ve nefretin öznesi olduğu her türlü izahtan varestedir. Hâl böyleyken bu kutsal kurumda yaşanan olumsuzluklar, zamanla toplumun genel problemleri hâline gelmiş ve çözülen aile yapısının doğurduğu sonuçlar maalesef endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Dolayısıyla, temel ilkelerini yüce dinimiz İslam'dan alan, kültür ve geleneğimiz içinde karakteristik özelliklere sahip

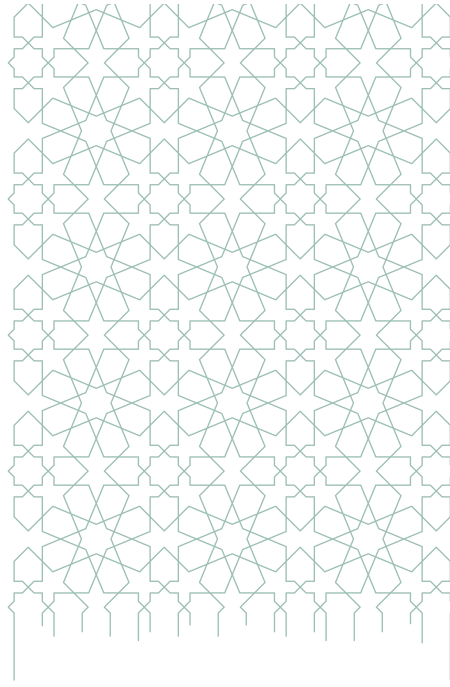

olan aile yapımızı, özünü yitirmekten ve yozlaşmaktan korumak hepimizin müşterek ve yegâne sorumluluğudur. Bunun için de öncelikle ailede hayat bulacak, oradan topluma yayılıp dünyaya huzur katacak iyilikleri ve ahlaki değerleri yaşatma idealini kuşanan herkese önemli yükümlülükler düşmektedir.

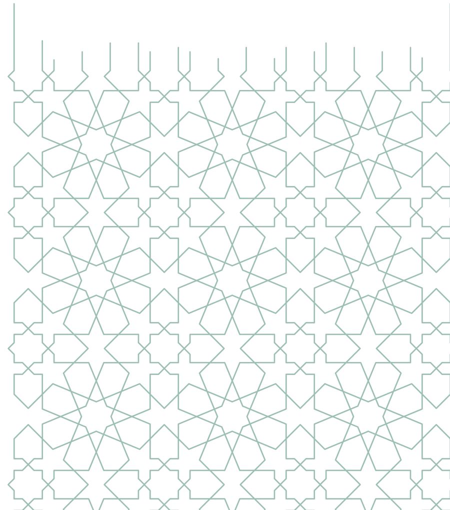
Bu itibarla, nebevi ilke ve değerleri kuşandığımız mutlu bir hayatın, ideal bir topluma ve daha güzel bir dünyaya uzanan yolda önümüzü aydınlatarak ailelerimizin gerçek manada ve bütün boyutlarıyla huzur yuvası olmasına katkı sunması temennisiyle; aklımıza istikamet, kalbimize muhabbet ve ufkumuza aydınlık vermesini Yüce Rabbimden niyaz ediyorum.

Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyanet İşleri Başkanı

Bir aile sahibi olmak fıtrî bir duygudur. Bir yuva kurmak ve hayatı bir aile ortamında sürdürmek, hayatın olmazsa olmazıdır. Sevgi, şefkat ve merhametle dolu bir ailede doğup büyüyen insan, hayata ve insana aynı duygularla bakar. Bu bakımdan sevgi, şefkat ve merhametin hâkim olduğu bir aile iklimi, insanların, toplumların ve yeryüzünün huzuru için vazgeçilmezdir.

Kur'an'da Aile: Sevgi, Şefkat ve Merhamet İklimi

Doç. Dr. Mesut Kaya
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

Hz. Musa, Mısır'dan Medyen'e çok uzun bir yolculuk yapar. Aç, susuz, bitkin bir vaziyette bir kuyunun başına gelir. Çobanlar koyunlarını sularken, az ötede koyunlarının suya gitmesini engelleyen iki kız vardır. Hz. Musa durumu fark eder etmez, kızlara gidip niye koyunlarını sulamadıklarını sorar. Kızlar, "Biz" derler, "Çobanlar koyunlarını sulayıp gidene kadar onlara yaklaşmaz, koyunlarımızı sulamayız; babamız da çok yaşlı biri, bu işleri yapabilecek gücü yok." Hz. Musa, hemen koyunları alıp sular; kızlar sürülerini götürürlerken Hz. Musa bir ağacın gölgesine çekilip şöyle dua eder: "Rabbim şimdi bana indireceğin en küçük bir iyiliğe ne kadar da muhtacım!" Çok geçmeden kızlardan biri, edep ve hayâ duyguları içinde çıkagelir: "Babam, bize yaptığınız iyiliğin karşılığını vermek üzere sizi evimize davet ediyor." Hz. Musa kalkar, davete icabet eder. İzzet, ikram görür. Başından geçenleri anlatır. Orada misafir olur. Kızlardan birinin bu güvenilir ve güçlü insanı çoban olarak tutma teklifine karşılık babaları, Hz. Musa'dan kızlarından biriyle evlenmesi teklifinde bulunur. Ancak babanın bir şartı vardır: Hz. Musa sekiz yıl koyunlarını otlatacaktır. On yıla tamamlarsa bu da onun alicenaplığı olacaktır. Böylelikle geleceğin büyük peygamberi Hz. Musa, iyi niyeti, yardımseverliği gibi güzel hasletleri sayesinde bir aile, bir iş sahibi olmuş, sıkıntılı günler geride kalmış-

tır. Elinin emeğiyle rızkını temin etmiş, ahdine vefa gösterip on yıl orada çalışmış, zamanı gelince de eşi ve çocuklarıyla Mısır'a geri dönmek üzere yola çıkmıştır.[1]

Bir aile sahibi olmak fıtrî bir duygudur. Bir yuva kurmak ve hayatı bir aile ortamında sürdürmek, hayatın olmazsa olmazıdır. Sevgi, şefkat ve merhametle dolu bir ailede doğup büyüyen insan, hayata ve insana aynı duygularla bakar. Bu bakımdan sevgi, şefkat ve merhametin hâkim olduğu bir aile iklimi, insanların, toplumların ve yeryüzünün huzuru için vazgeçilmezdir.

Kur'an-ı Kerim'de ailenin temelinde sevgi ve şefkatin olduğu belirtilir: "*Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.*"[2] Allah Tealâ karşılıklı sükûnet ve huzur duygularını hissetsinler diye insanı iki çift olarak yaratmıştır. Aralarında da, varlığının ve kudretinin delili olmak üzere sevgi ve şefkat var etmiştir. İnsanın eşine sevgi ve şefkat duyguları beslemesi, onun yaratılışında vardır. Şu halde bu sevgi ve şefkatin sürekli olması ve insanın ailesini her türlü tehlikeden koruması için görüp gözetmesi gereken bazı hususlar vardır. Kur'an-ı Kerim bunlara çeşitli yerlerde, özellikle de peygamber kıssalarında dikkatlerimizi çekmektedir.

Huzurlu ve mutlu bir aile için, ailede öncelikle helal lokma hassasiyeti gözetilmelidir. Helalinden kazanıp helalinden yemek, aile içi iletişimde bir iksir gibidir. Gözle görünmez ama karşılıklı sevgi ve şefkatin devam etmesinde en büyük pay sahibidir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), "*Hiç kimse eliyle kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir; Dâvûd Peygamber de elinin emeğinden yerdi.*"[3] buyurmuştur. Hz. Dâvûd, ülkesinin yöneti-

1 Kasas, 28/22-29.

2 Rûm, 30/21.

3 Buhârî, Büyû, 15.

cisi olmasına rağmen, savaşlarda kullanılmak üzere zırh yapar,[4] geçimini eliyle yaptığı bu zırhların geliriyle sürdürürdü. O bu tür hassasiyetleri ve güzel hasletleriyle Allah Tealâ'nın övgüsüne mazhar olmuştur. Allah ona aynı zamanda "*O ne güzel kuldu*."[5] diye övgüde bulunduğu Hz. Süleyman'ı evlat olarak vermiştir.

Mutlu ve huzurlu bir aile için Kur'an-ı Kerim'de sözü edilen diğer bir prensip, aile içinde istişare ve karşılıklı rızanın gözetilmesidir. Aile içinde sağlıklı bir iletişim için, görüşlere saygı önemlidir. Erkek veya kadın, aileyi ilgilendiren konularda söz sahibidir ve kararlar karşılıklı görüş ve rızaya dayalı olarak alınmalıdır. Mesela çocuğun sütten kesilmesi konusunda eşlerin aynı görüşte olmaları gerektiği söylenmiştir: "*Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu sütten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur.*"[6] Aile içinde, kendileriyle ilgili konularda çocukların görüşlerini almak da gereklidir. Bu, çocukların ailede kendilerini değerli hissetmeleri ve özgüvenlerinin gelişmesi için önemlidir. Nitekim Hz. İbrahim, rüyasında Hz. İsmail'i kurban ettiğini görmüş, bunun vahye dayalı bir emir olduğunu bildiği halde emr-i vaki yapmamış, Hz. İsmail'in fikrini almıştır: *"Yavrucuğum"dedi, "Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?" Dedi ki: "Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın."*[7]

Ailedeki diğer önemli konulardan biri de ilişkilerde nezaket, davranışlardaki zarafettir. Nezaket ve zarafetin hâkim olduğu ailede, gönül kırgınlıkları, incinme ve küskünlük gibi olumsuzluklar en aza indirilir. Aile bağları güçlenir, sevgiler çoğalır. Kaba ve katı kalpli davranışlar ise, aileye telafisi imkânsız zararlar verir. Yukarıda yer verdiğimiz Hz. İbrahim'in hitabındaki nezaket dikkat çekicidir. Aynı tutumu Hz. Lokman'ın öğütlerin-

---

4 Enbiyâ, 21/80; Sebe', 34/11.

5 Sâd, 38/30.

6 Bakara, 2/233.

7 Saffât, 37/102.

de de görmek mümkündür: "*Sevgili oğlum! Allah'a ortak koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır.*"[8]

Sadakat, aileyi ayakta tutan diğer önemli bir hususiyettir. Eşler birbirine sadakat duygusuyla bağlanır. Sadakatin olmadığı bir ailede kapanması imkânsız yaralar açılır. Karşılıklı güven zedelenir. Kur'an-ı Kerim'de bu konuya örnek olmak üzere Hz. Nuh ve Hz. Lut'un eşlerinden söz edilir.[9] Onlar iki değerli şahsiyetin eşleri olmalarına rağmen, onların davasına inanmamak, zor zamanlarında onlara destek olmamak gibi tutumlarıyla ailelerine sadakat göstermemişler, sonunda da diğer insanlarla birlikte helak olup gitmişlerdir. Ailenin mahremiyetini korumak, sırları dışarıya taşımamak da ailenin devamlılığı noktasında gözetilmesi gereken bir hassasiyettir. Sırların korunmaması, aileyi korumasız ve başkalarının müdahalesine açık hale getirir. Aile ilişkilerinde bozulmaya, fitneye, kavga ve küskünlüklere sebep olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) eşlerinden birine bir sır vermiş, ama o eşi bu sırrı tutamayıp diğer bir eşiyle paylamış bunun üzerine Allah Tealâ onlara şöyle hitap etmiştir: "*İkiniz de Allah'a tövbe ederseniz (çok iyi olur), çünkü kalpleriniz eğrilmiştir...*"[10]

İffet duygusunun da ailenin geleceğe taşınmasında önemli bir rolü vardır. Kur'an-ı Kerim'de evliliğin sürekliliğinin sağlanması için öncelikle erkeklerin gözlerini harama bakmaktan sakınmaları, iffetlerini korumaları emredilmiştir. Sonra da aynı emir kadınlara yönelik gelmiş, bunun yanı sıra açık bir biçimde başörtüsü örtmeleri, el, yüz gibi görünen kısımlar hariç tesettüre riayet etmeleri istenmiştir. Mahremleri olmayan erkeklerin yanında kılık kıyafetlerine çeki düzen vermeleri gerektiği bildirilmiştir.[11] Bütün bunların erkek ve kadınlarda iffet duygusunu yerleştirmeye ve gayr-i meşru ilişkilerin önünü kesmeye, eşlerin belli sınırları gözetmeleri gerektiğine yönelik olduğu açıktır.

8 Lokman, 31/13.

9 Tahrîm, 66/10.

10 Tahrîm, 66/4.

11 Nûr, 24/30, 31.

Son olarak eşlerin gayr-i meşru ilişkilere yaklaşmaları kesin bir dille yasaklanmıştır: "*Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.*"[12]

Kişinin evi onun cennetidir, denilmiştir. Evleri cennete çevirmenin en güzel yolu, evlerin Allah'a ibadet edilen mekânlara dönüştürülmeleridir. Bu sebeple eşler, Allah'ın emirlerini her şeyin üstünde tutmalı, ona kulluktan hiçbir şekilde taviz vermemelidirler. Kur'an-ı Kerim bu konuda Firavun'un karısını örnek olarak gözlerimizin önüne sermiştir. Sağlam karakterli bu asil kadın, kocasının Hz. Musa'ya karşı her türlü zulmüne şahit olmasına rağmen ona iman etmiş, aynı zulümlere kendisi de uğramıştı. Sabredip dininden taviz vermemiş, rabbine şöyle niyaz etmişti: *"Rabbim! Yüce katında, cennette benim için bir ev yap; beni Firavun'dan ve yaptıklarından kurtar ve beni bu zalimler topluluğundan da selâmete çıkar!"*[13] Dara düşünce, ihtiyaç sahibi olduklarında Allah'a kulluk ve dua edip sonra da ibadeti terk etmek hiç hoş görülmemiştir. İbadette devamlılık ve süreklilik esastır. Bu konuda Allah Tealâ, kendilerine bir çocuk vermesi için yalvarıp yakaran, emellerine erişince de O'na şirk koşan insanların tutarsızlıklarını örnek olarak vermiştir.[14]

Ailede çocukların eğitimi, ebeveynlerin hassasiyetle üzerinde durmaları gereken bir konudur. Bu, çocukların ruhen sağlıklı, dengeli ve sağlam karakterli olmalarını önemseyen bir aile için zorunludur. Bu da ancak sevgi, şefkat ve merhametle ve usulüne uygun bir yöntemle mümkün olacaktır. Kur'an'ın üçüncü suresi olan Âl-i İmrân sûresinde Hz. İmrân'ın ailesinden söz edilir. Hz. İmrân'ın karısı, kızını dünyaya getirdikten sonra ona güzel bir isim koymuş, sonra da bütün samimiyetiyle dua edip Allah Tealâ'nın onu şeytanın kötülüklerinden korumasını; hem onun hem de soyundan geleceklerin saygın kimseler olmasını dilemiştir. Sonra da onu mabede adamış, onun iyi bir eğitim alması ve yetişmesi için ciddi bir fedakârlık yapmıştır. Böylelikle

12 İsrâ, 17/32.

13 Tahrîm, 66/11.

14 A'râf, 7/189, 190.

Hz. İsa'nın müstakbel annesi Hz. Meryem, Hz. Zekeriya'nın gözetimiyle sağlıklı bir muhitte özenle, iyi bir biçimde yetiştirilmiş ve ahlaki erdemlerle donatılmıştır.[15] Hz. Lokman da Kur'an'da örnek bir eğitimci olarak anlatılmıştır. O çocuğunu etkili bir yöntemle Allah'a kulluğa, iyilik ve doğruluğa, toplum içinde gözetilmesi gereken adab-ı muaşerete yönlendirmiştir: "*Gurura kapılarak insanlara burun kıvırma, ortalıkta çalım satarak yürüme; unutma ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiç kimseyi sevmez. Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşek sesidir.*"[16]

Sevgi ve şefkatle büyütülüp yetiştirilen çocukların görevi de anne ve babalarına sevgi ve saygıyla yaklaşmalarıdır. Kur'an-ı Kerim'in üzerinde durduğu konulardan biri anne ve babaya iyi davranmaktır. Allah Tealâ, kendine karşı kulluk görevlerinden sonra anne-babanın haklarından söz etmiştir. Çocuklarını sevgiyle büyütüp her türlü fedakârlığı yapmış, onlarla nezaketle iletişim kurmuş, onlar için huzurlu bir aile ortamı sağlamış olan ebeveynin en büyük hakkı çocuklarından ilgi ve saygı görmektir. Özellikle yaşlılık dönemlerinde daha çok duygusallaşan anne ve babalara, nine ve dedelere incitici tavırlar takınıp onları azarlamamak, onlara gönül alıcı sözler söyleyip merhamet kanatlarını germek ve hatta teşekkür mahiyetinde onlar için şöyle dua etmek gerekir: "*Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster.*"[17] Hz. Yusuf pek çok erdemin olduğu gibi, anne ve babaya saygının da eşsiz bir örneğidir. O, küçükken çok sevdiği, şefkat ve merhamet kanatları altında büyüdüğü anne ve babasına, uzun bir hasret döneminin ardından kavuşmuş, onları bağrına basıp her ikisini de makamına çıkarmış ve Allah'a bu günleri kendisine gösterdiği için şükretmiştir.[18]

---

15 Âl-i İmrân, 3/35-37; Karaman, Hayreddin v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara, 2017, I, 550.

16 Lokman, 31/18, 19.

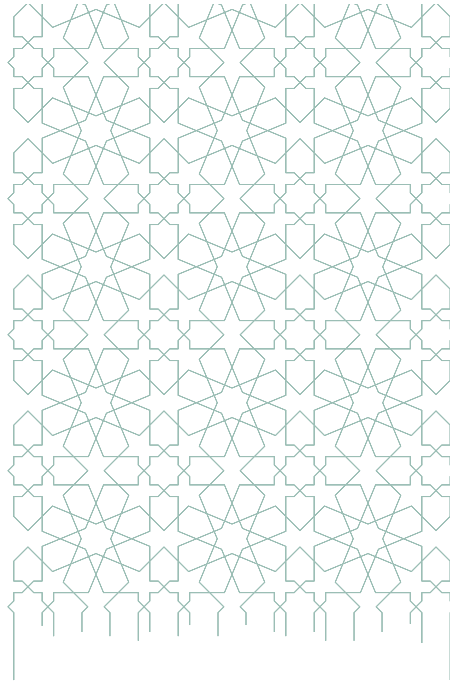
17 İsrâ, 17/24.

18 Yûsuf, 12/99, 100.

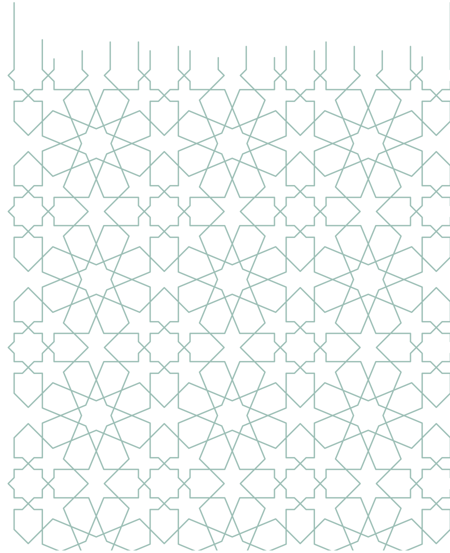
Ailenin huzuru için anne-baba ve çocukların ilişkisi yanında kardeşler arasındaki ilişki de özen isteyen bir konudur. Öncelikle anne ve babalar, kardeşler arasında adaleti gözetmeli, kıskançlık, çekememezlik ve haset gibi duygulara sebebiyet vermemelidirler. Çocuklar hiçbir zaman anne ve babanın diğer kardeşleri kendilerinden daha çok sevdikleri, onlara daha çok değer verdikleri hissine kapılmamalıdırlar. Anne-baba bu konuda gerekli hassasiyeti taşıdığı halde çocuklar bu tür duygu ve yanlış davranışlara kapılıyorlarsa bunun vebali artık kendilerine aittir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yakub'un oğulları bu tür bir kıskançlık duygusuna kapılmışlar, kardeşleri Hz. Yusuf'u aralarından uzaklaştırmak için her türlü entrikayı çevirmişlerdir. Nihayet onu bir kuyuya atmışlar ve evden uzaklaştırmışlardır. Onlardaki aşırı kıskançlık duygusu, Hz. Yusuf'un uzun yıllar, evinden, anne-babasından uzak kalmasına, hasret dolu bir hayat yaşamasına neden olmuştur. Yıllar sonra ona bu kötülüğü yapan kardeşleri kendisine muhtaç bir vaziyette huzuruna geldiklerinde, Hz. Yusuf kin, öfke ve intikam duygularıyla hareket etmemiştir. Kayıp yılları telafi etmek isteyen Yusuf peygamber, ağabeylerine karşı bağışlayıcı ve yaraları sarıcı bir tavrı kuşanarak şunları söylemiştir: "*Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.*"[19]

Burada yer verdiklerimiz, Kur'an-ı Kerim'in huzurlu bir aile ortamının teşekkülü için öngördüğü bazı prensiplerdir. Bu prensipler kıssalardaki örnekler üzerinden çoğaltılıp genişletilebilir. Bununla birlikte işin özü, sevgiye, şefkat ve merhamete dayanmaktadır. Allah Tealâ kendi zatını Rahman ve Rahim isimleriyle bize tarif ettiği gibi, peygamberlerini de her zaman şefkat ve merhamette abide insanlar olarak takdim etmiştir. Şu halde onların ışığıyla aydınlanan eşlerin birbirlerine, çocuklarına sevgi, şefkat ve merhametle yaklaştığı, kardeşler arasında aynı duyguların hâkim olduğu bir aile, Kur'an'ın özendirdiği bir aile iklimidir. Böyle bir ailede büyüyen çocuklar içlerindeki bu duyguyu büyütecek, insanlık ailesine taşıyacaklar; böylelikle sevgi, şefkat ve merhametin kaynağı olacaklardır.

19 Yûsuf, 12/92.

Kur'ân-ı Kerîm insana ve insanlar üzerinden topluma hitap eder. Bu yüzden insan ve insanın yetişmesinde büyük öneme sahip olan ailenin Kur'ân-ı Kerîm'de özel bir yeri vardır. Onda ailenin kuruluşu, aile bireylerinin hak ve sorumlulukları, aile saadetinin ilkeleri ve olası problemlerin çözümüne ilişkin evrensel nitelikte öğütler bulunmaktadır.

Aile Saadeti İçin Kur'ân'dan Öğütler

Doç. Dr. Mahmut Öztürk
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ın insanlara gönderdiği emir ve yasakları içeren son ilahi kitaptır. Uyarıları, müjdeleri ve öğütleriyle mü'minler için en güzel hidayet rehberidir. Dünyamızı ve ahiretimizi mamur eden yegâne hayat reçetesidir. Kur'an-ı Kerim, fertlerin saadeti, ailelerin huzuru, toplumların barışı ve milletlerin terakkisi için temel başvuru kitabıdır.

Kur'anî hakikatlerin hayata nasıl tatbik edileceğini gösteren sünnet ise mü'minler için değişmez bir kılavuzdur. Mü'minler için en güzel örnek[1] olarak nitelendirilen Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hayatından kendi yaşantımızın her alanına aktarabileceğimiz davranış modelleri Kur'an-ı Kerim tarafından da onaylanmıştır. Matürîdî *"Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının."*[2] âyetini tefsir ederken Hz. Peygamber'in sünnetine uymanın her mü'min için öncelikli vazife olduğunu söyler.[3] Günümüzde Hz. Peygamber'in örnekliğine ihtiyaç duyduğumuz konuların başında aile ilişkileri gelmektedir.

1 Ahzâb, 33/21.

2 Haşr, 59/7.

3 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 333/944) Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2005, c. 9, s. 587.

Kur'an-ı Kerim insana ve insanlar üzerinden topluma hitap eder. Bu yüzden insan ve insanın yetişmesinde büyük öneme sahip olan ailenin Kur'an-ı Kerim'de özel bir yeri vardır. Onda ailenin kuruluşu, aile bireylerinin hak ve sorumlulukları, aile saadetinin ilkeleri ve olası problemlerin çözümüne ilişkin evrensel nitelikte öğütler bulunmaktadır.

İslâm'da insanların aile kurmaları teşvik edilmiştir. Çünkü aile hem kişinin huzur bulduğu bir ortam, hem neslin devamı için bir vesile, hem de kişiyi günah sayılan çeşitli kötülüklerden alıkoyan bir vasıtadır.[4] Kur'an-ı Kerim evliliği fıtri bir ihtiyaç olarak nitelendirirken[5] Hz. Peygamber de evlenmeyi İslam toplumuna aidiyetin en önemli göstergelerinden birisi olarak kabul etmektedir: "*Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.*"[6] Bu hadis-i şerif bir Müslümanın üzerine düşen bireysel ve toplumsal görevleri yerine getirmede evliliğin kolaylaştırıcı rolüne işaret etmektedir. İslam'da asıl olan zamanı geldiğinde ve imkânlar el verdiğinde Hz. Peygamber'in sünnetine uyarak evlenmektir. Hz. Peygamber bir hadis-i şerifte iffetli kalabilmek için evlenen kişiye Allah Tealâ'nın mutlaka yardım edeceğini söylemiştir.[7] Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'de de imkânı olmayan fakirlerin evlendirilmesi görevi sadece yakın akrabalara değil; sosyal bir sorumluluk olarak bütün topluma verilmiştir. Zira evliliğin zorlaştırılması ve sürekli ertelenmesi bunalımlara, ahlakî sapmalara ve sosyal problemlere yol açabilecektir.[8]

---

4 Aydın, Mehmet Akif "Aile", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, c. 2, s. 199.

5 Rûm, 30/21.

6 İbn Mâce, Nikâh, 1.

7 Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd, 20.

8 Nûr, 24/32. Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2014, c. 4, s. 76.

Aile Kurumunun Sevgi Temeli Üzerine Kurulması

Kur'an-ı Kerim aileye ilişkin hükümlerinde insan fıtratını asla göz ardı etmez. İnsanı yaratan Yüce Allah aile kurumu da dâhil olmak üzere hayat döngüsünü onun maddi ve manevi ihtiyaçlarına göre temellendirmiştir. Dünyayı yaşanılabilir kılan Yüce Allah insan için küçük bir dünyadan farksız olan aileyi de çok sağlam bir temel üzerine kurmuştur. Bu sistemin esasları muhabbet, merhamet ve sadakattir. Bu hasletler aile için gerekli olan fedakârlığı da kendiliğinden ortaya çıkarır. Tam bu noktada tek taraflı fedakârlığın tasvip edilmeyeceğini, eşlerin empati kurarak beklentileri davranışa yansıtmaları gerektiğini hatırlatmakta büyük yarar vardır.[9] Hz. Peygamber de aile yönetiminden kadın ve erkeği birlikte sorumlu tutmuştur: "*Hepiniz birer çobansınız ve hepiniz (bir çoban gibi) yönettiklerinizden mesulsünüz. (…) Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür.*"[10]

Aile çatısının sevgi temeli üzerine kurulması Allah'ın eşler arasına koyduğu muhabbet sayesinde gönüllerini birbirine ısındırmasıyla mümkün olmaktadır.[11] Yüce Allah neslin devamını ise eşlerin kalbine yerleştirdiği çocuk sevgisine ve merhamet duygusuna bağlamıştır.[12] Kurulan yuvanın sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürmesi için gerekli olan sadakat insanın ruhi terbiyesine göre kendisinin büyütüp koruyacağı bir erdemdir. Hz. Peygamber'in evlilik hayatında bu sevginin tezahürü olan çok zarif örneklere rastlamak mümkündür. Hz. Hatice'ye olan muhabbeti vefatından sonra da devam etmiştir. Hz. Aişe'ye olan sevgisini -bazen de onun isteğiyle- zaman zaman dile getirmekten çekinmemiştir.[13]

---

9 Gökçe, Mehmet Cüneyt, *Ölçülerle Hayat*, Nida Yayınları, İstanbul 2019, s. 30.

10 Buhârî, İstikrâz, 20.

11 Rûm, 30/21.

12 Âl-i İmrân, 3/14.

13 Sabuncu, Ömer, *Son Peygambere İlk İnanan İnsan Müminlerin Annesi Hz. Hatice*, Semerkand Yayıncılık, İstanbul 2012; Ömer Sabuncu, *Hz. Aişe Bint Ebi Bekir*,

İslâmiyet ailenin sağlam kurulması ve uzun soluklu olması için mü'mine bazı öğütlerde bulunur. Bunların ilki ailenin kuruluş aşaması ile ilgilidir. Kur'an-ı Kerim beğenilse bile mü'min olmayan bir kadının mü'min olana tercih edilmesini tasvip etmez.[14] Sevgili Peygamberimiz de bir kadınla malı, soyu, güzelliği ve dini için evlenilebileceğini, ancak dindarlığın tercih sebebi olması gerektiğini belirtmiştir.[15] Zira dindar ve güzel huylu olmayan birisinde mal, soy ve güzellik bir nimet olmaktan çıkar bir eziyete dönüşür. Hemen belirtmeliyiz ki Hz. Peygamber'in ideal eş örneğini kadınlar üzerinden vermesi örfen evlenme talebinin erkekten kıza yapılmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla erkeğin kadında aradığı şartlara kendisinin de uyması gerekmektedir.[16]

Evlilikte olduğu gibi evlilikten önce de kadın ve erkeğin gözlerini haramdan sakınarak iffetli ve namuslu yaşamaları, nikâhsız beraberliklerden uzak durmaları çok önemlidir.[17] Alışkanlıklardan kurtulmak kolay olmadığından evlilikten önceki bazı olumsuz davranışlar insanın peşini bırakmayacaktır. İslamiyet'te nikahsız birliktelikler yasaklandığı gibi, fıtrata aykırı, nesil güvenliğini bozan, insan iffet ve onuruna yakışmayan ilişkiler de yasaklanmıştır. Sağlıklı toplum yapılarında yeri bulunmayan bu ilişki türleri aileyi yok sayan, aile kurumunu ve sahip olduğu değerleri çökerten, aynı zamanda toplumsal bağları yok eden çirkin davranışlardır.[18] Serbest cinsel yaşam olarak kodlanan sapkınlıklar insanın fıtri dengesini bozmakta, ahlaki çöküşü beraberinde getirmektedir. Bu sebeple ailenin kurucu unsuru olan iffeti sağlayan nikâhın örselenmesi, nasıl bir değerler karmaşası

Siyer Yayınları, İstanbul 2019.

14 Bakara, 2/221.

15 Buhârî, Nikâh, 16.

16 Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 3. Baskı, Mehir Vakfı, Konya 2015, s. 72.

17 Nûr, 24/30-31. Ensari, Abdurrahman, *Hicab ve Zina Ayetlerinin Yorumunda Ortaya Çıkan Problemler*, Kahraman Yayınları, İstanbul 2004, s. 37-42.

18 Öztürk, Mahmut, *Kur'an'da Peygamberlerin Aile Bireyleriyle İmtihanı*, Son Çağ Yayınları, Ankara 2016, s. 38.

içinde olduğumuzu ve ilişkilerimize yön veren kavramlarımızın genetiğiyle nasıl oynandığını göstermektedir.[19]

Aile Saadetinin Teminatı: Sadakat ve Merhamet

Sevgi temeli üzerine kurulan ailenin devamı ancak sadakat ve merhametle sağlanabilir. Altın değerindeki bu iki davranış aynı zamanda birbirini destekleyen ve güçlendiren özelliğe de sahiptir.

Sadakat nikâh akdi ile birbirlerine bağlanan eşlerin verdikleri sözde durmalarıyla mümkün olur. Kur'an-ı Kerim nikâhı çok sağlam bir söz olarak değerlendirir.[20] Evlenmeden önce olduğu gibi evlendikten sonra da kişi gayr-i meşru ilişkilere girmemeli, bu tür ilişkileri netice verecek ortamlardan uzak durmalı, Kur'an-ı Kerim'in öğütlerine uyarak gözlerini haramdan sakındırmalıdır. Kur'an-ı Kerim'in bu emirlerine riayet eden kişinin eşine olan muhabbetinin artacağı muhakkaktır.

Kur'an-ı Kerim eşlerin birbirlerine olan yakınlığını anlatırken şu veciz ifadeleri kullanır: *"Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz."*[21] Bu zarif benzetme karı koca arasında su sızmayacak derecedeki bir yakınlığı ifade etmektedir. Elbisenin diğer bir işlevi ise örtüdür. Eşler birbirlerinin eksik kalan taraflarını başkasına duyurmak yerine tamamlamaya ve ihtiyaçlarını gidermeye çalışmalıdır.[22] Sevgili Peygamberimiz hiçbir ayırım yapmadan aile fertlerine karşı iyi muamelede bulunmayı en erdemli hareketlerden saymıştır: Hz. Âişe'nin naklettiğine göre, Resûlullah şöyle buyurmuştur: "*Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızım...*"[23] Hz. Peygamber aile fertleri için yapılan harcamaları dahi sadaka olarak değerlendirmiştir. "*…Allah rızasını umarak ailen için yaptığın her harcamadan muhakkak ecir alırsın, eşinin ağzına koyduğun bir lokmadan bile!*"[24]

23 Tirmizî, Menâkıb, 64.

24 Buhârî, Cenâiz, 36.

Eşler birbirlerinin yoldaşı, haldaşı ve sırdaşı olmalıdır. Eşlerden birisi hasbelkader başına gelen dünyevi sıkıntıları gizleyerek o ağır yükü tek başına sırtlanma yoluna gitmemeli, içinde bulunduğu durumu eşine de açarak yükünü paylaşmalı ve hafifletmelidir. Toplumumuzda özellikle erkekler sıkıntılarını aile bireylerine hissettirmeden çözmeye çalışmaktadırlar ki bu tasvip edilmekten uzaktır. Zaten bu tür yaklaşımlar çoğunlukla başarısız kaldığından kişinin asabileşmesine ve istenmeyen hadiselerin cereyan etmesine sebep olabilmektedir. Sıkıntıların paylaşıldıkça azalacağı akıldan çıkmamalıdır. Bu tutum sadece eşler arasında değil; bütün aile bireyleri tarafından da sergilenmelidir. Çocuklar okulda, sokakta, yakın çevrede maruz kaldıkları hareketleri, hoşlandıkları ya da hoşlanmadıkları şeyleri aileleriyle paylaşmalıdırlar. Bu ortamı hazırlamak da aile büyüklerine düşmektedir.

Hz. Şuayb kıssasında aile ilişkileri açısından alınabilecek çok güzel örnekler bulunmaktadır. Hz. Şuayb'ın kızlarının ev işlerinde babalarına yardım etmeleri, henüz tanımadıkları Hz. Musa'nın yardımını kabul etmek zorunda kaldıklarını aileleriyle paylaşmaları, O'nu kendilerine yardım etmek üzere çalıştırmayı babalarına teklif etmeleri ve babalarının da bu teklifi değerlendirmesi aile içi istişarenin faydaları bakımından son derece önemli ve örnek alınabilecek hususlardır.[25]

Şefkat ve merhamet aile bütünlüğünü temin eden diğer bir erdemdir. Zira çocukların yetişmesinde son derece önemli olan fedakârlık merhamet duygusundan beslenmektedir. Kur'an-ı Kerim'in de işaret ettiği gibi oldukça zorlu bir süreç olan gebeliğin zahmetlerine katlanmak anne şefkati ile mümkün olabilmektedir. Bilindiği gibi hamilelik sıradan bir yük taşımaya benzemez. Anne bu süre zarfınca uyuma, dinlenme, beslenme, oturup kalkma gibi pek çok alışkanlığını değiştirmek zorunda kalır. Bu fedakârlıkları mecburiyetten değil sevgiyle yapar. Kimi

25 Kasas, 28/23-26.

annelerin bu süreçte aynı zamanda çalışmak zorunda olması fedakârlığın boyutlarını ulaşılmaz noktalara taşımaktadır. Bundan dolayı Hz. Peygamber insan üzerindeki hakları sıralarken anne hakkını en başa koyar.[26] Kur'an-ı Kerim anne ve babaya gösterilmesi gereken saygının ölçüsünü şöyle belirler: "*Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine 'öf!' bile deme; onları azarlama; ikisine de gönül alıcı güzel sözler söyle. Onlara merhametle ve alçakgönüllülükle kol kanat ger.*"[27] Görüldüğü gibi anne ve babaya itaat Allah'ın kesin emirleri arasında yer almaktadır.

Âlemlere rahmet olarak gönderilen bir peygamberin ümmeti olarak ailelerimizi birer merhamet atölyesine dönüştürmeliyiz. Çocuklarımız baba ocağında ve anne kucağında şefkatin tadına varmalıdır. Aile bireylerinden gördüğü her şefkatli davranışın çocuğun yüreğindeki merhamet çınarını daha da büyüteceğini unutmamalıyız.[28] Merhameti konuşulan bir dile dönüştürmeli, bütün varlıklara bu dille hitap etmeliyiz. Rahman'ın kullarına yakışacak tavır da ancak bu olabilir.

Ailede Sevgi ve Saygının Önemi

Aile saadetinin diğer bir kaynağı ise aile içi ilişkilerdir. Sevgi ve saygı bu ilişkilerin temelini oluşturur. Anne ve baba gibi büyük kardeşler de kendilerinden küçük olanlara sevgi göstermeli onlara kol kanat germelidir. Nasihat ederek onlara yol göstermeli, yaşanan çevrenin tehlikelerinden haberdar ederek onları zararlı alışkanlıklardan korumalıdır. Kur'an-ı Kerim'de bu konuya ilişkin çok güzel örnekler bulunmaktadır.

Hz. Yakup çocuklarına çok güzel bir üslupla hitap etmiştir. Hz. Yusuf'a "Yavrucuğum" diye seslenirken bütün olumsuz dav-

26 Buhârî, Edeb, 2.

27 İsrâ, 17/23-24.

28 Geniş bilgi için bakınız: Huriye Martı, *Hakları ve Saygınlığıyla İslâm'da Kadın*, 1. baskı Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, s. 37-45.

ranışlarına rağmen diğer çocuklarına da “oğullarım” diye seslenmiştir. Onların hatalarını yüzüne vurmamış, nasihat ederek doğruyu bulacakları günü sabırla beklemiştir. Hz. Lokman da çocuğuna nasihat ederken dünya ve ahiret saadetini temin edecek ilkesel tavsiyelerde bulunmuştur.[29]

Anne ve baba çocukları arasında ayırım yapmamalı, beslenme ihtiyaçlarını helal para ile ve helal olan rızıklardan sağlamalı, onları İslami terbiye ile yetiştirmeye özen göstermelidir. *“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.”*[30] ayeti ailenin fertlerinin bütün yönleriyle korunup kollanması gereğine işaret etmektedir.

Günümüzde çocukların korunması gereken alanlardan biri de medya ve mahremiyettir. Sosyal medyada bulunma, beğenilme arzusu ne yazık ki kırmızı çizgileri bulanıklaştırmaktadır. Çocukların bu konuda uyarılması, kötü niyetli insanların davranış modelleri hakkında bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Günümüzde çocuklarımızı bir serada çiçek yetiştirir gibi eğitme gerekliliği zorunluluk haline gelmiştir. Aile büyüklerinin sosyal medya okuryazarlığı, mahremiyet, madde bağımlılığı, inanç problemleri gibi konularda dini kurumların ilgili birimlerinden ve devletin bu tür hizmetleri üstlenen diğer resmi kurumlarından yardım alması büyük önem arz etmektedir.

Dünya hayatı acı tatlı hadiselerle doludur. Mevsimlerin değişkenliği gibi hayatta da bazı savrulmaların yaşanması mümkündür. Kur’an-ı Kerim dünyevi imkânları ve aileyi dünyanın süsü ve bir nimet olarak tanımlarken[31] bunların birer imtihan vesilesi olabileceğini de belirtir ve insanları bu konuda uyarır. “*Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır.”*[32] ayeti ilahi

29 Geniş bilgi için bkz: Harun Şahin, “Kur’an’da Aile İçi Eğitim: Lokman Suresi Örneği”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, 14/22, s. 81-91.

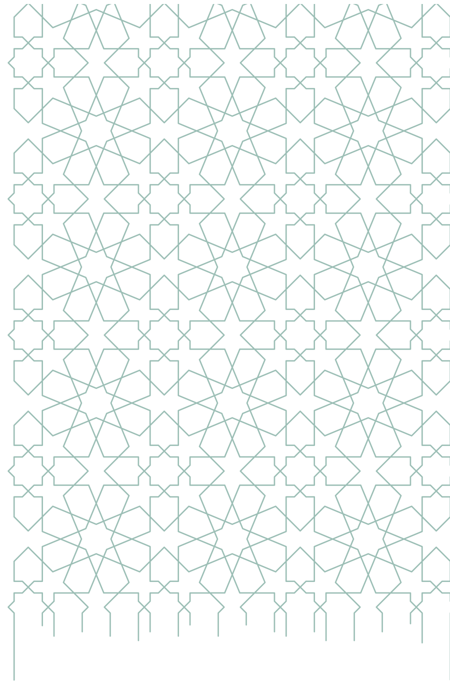
30 Tahrîm, 66/6.

31 Kehf, 18/46.

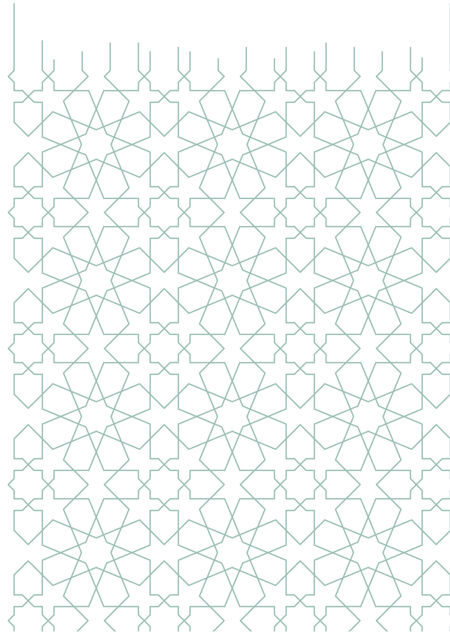
32 Teğâbün, 64/15.

imtihan sahalarından birisine işaret etmektedir. Kur'an'da işaret edildiği gibi insan açlık, korku, mallardan ve dünya nimetlerinden azaltma ile imtihan edilebilir. Sabredilen her imtihan mü'minin karakterindeki güzel huyların ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Hz. Nûh'un azmi, Hz. İbrahim'in dostluğu, Hz. Eyyüb'ün sabrı, Hz. Yusuf'un affediciliği ve Hz. Süleyman'ın şükrü geçirdikleri imtihanlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Unutmamalıyız ki aile hem bir imtihan vesilesi hem de diğer imtihanları başarmanın en güvenli yoludur.

Kültürümüzde 'Allah'ın emriyle ve peygamberin kavliyle' ilkesiyle temeli atılan yuvaların sağlam temeller üzerinde huzurlu bir şekilde devam edebilmesi, ancak Allah ve Peygamberi'nin (s.a.s.) bu konudaki emir ve isteklerini yerine getirmekle mümkündür.

Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber'in Örnekliği

Prof. Dr. Ali Akpınar
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

Kültürümüzde 'Allah'ın emriyle ve peygamberin kavliyle' ilkesiyle temeli atılan yuvaların sağlam temeller üzerinde huzurlu bir şekilde devam edebilmesi, ancak Allah ve Peygamberi'nin (s.a.s.) bu konudaki emir ve isteklerini yerine getirmekle mümkündür. Bu konuda Yüce Allah'ın evrensel emirleri, Hz. Peygamber'in hayatında pratiğe dönüşmüş ve bizler için canlı modeller oluşturmuştur. Bu yüzden onu anlamak ve tanımakla yükümlüyüz. İşte bu yazımızda Hz. Peygamber'in aile hayatındaki örnekliğinden kesitler sunarak onun akrabalarıyla ilişkilerine değineceğiz.

a- Akrabalık İlişkilerinde Hz. Peygamber

Hz. Peygamber, yakınlarına ve ailesine düşkün bir kişi idi. Onun insanlık sevdalısı bir kişi olarak öncelikle akrabalarını uyarmakla işe başlaması ve aile bireylerini asla ihmal etmemesi bunun açık kanıtıdır. Çünkü o, *"Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz, seni biz rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takva iledir."*[1] emrinin muhatabıydı.

1 Tâhâ, 20/132.

Peygamberimiz davetine önce kendi ailesinden başlamış, eşi Hz. Hatice ve kızları başta olmak üzere aile fertleri ona ilk iman edenler arasında yer almıştır. O, akrabalarına son derece düşkündü, onların diğer problemleriyle ilgilendiği gibi, dinî yaşantılarıyla da çok yakından ilgileniyordu. Hiçbir zaman onlarla ilişkiyi kesmedi. Sıla-i rahim üzerinde her zaman ısrarla durdu. Amcası Ebu Talib başta olmak üzere yakınlarının Müslüman olması için ümidini yitirmeyerek sonuna kadar uğraştı.

b- Aile Hayatında Hz. Peygamber

Hz. Peygamber, doğmadan önce babasını ve çok küçük yaşta annesini kaybetmiş olmasına rağmen, anne babasını ve yetişmesine katkısı olan diğer yakınlarını hiçbir zaman unutmamış, onları hep hayırla yâd etmiştir. Yetimliği ve öksüzlüğü bizzat yaşayan Peygamberimiz, ana babanın ne kadar önemli varlıklar olduğunu çok iyi fark etmiş ve onların hakkına riayet konusunda ısrarla durmuştur.

Hz. Peygamber, eşlerine, çocuklarına, torunlarına ve onların yakınlarına karşı sergilediği tutumuyla en güzel örnektir. O, bu konudaki sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmiş ve ümmetine de bu konuda çok önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Aile bireylerine sorumluluklarını hatırlatırken şöyle demiştir:

"Hepiniz yöneticisiniz ve hepiniz yönettiklerinizden sorumlusunuz. Kişi, ailesinin yöneticisidir ve onlardan sorumludur. Kadın, eşinin evinin yöneticisidir ve ondan sorumludur."[2] Bu anlamlı sözleriyle o, aile bireylerinin hepsine sorumluluklar yüklüyor ve mutlu bir aile yuvasının kurulmasında her bireyin rol ve sorumluluğuna dikkat çekiyordu.

Onun aile bireylerine karşı yükümlülüklerini yerine getirmesiyle ilgili birkaç kesit şöyledir:

2 Buhârî, Cum'a, 11.

c- Annesi ve Hz. Peygamber

Doğmadan önce babasını kaybeden Peygamberimiz, altı yaşlarında iken annesi Âmine'yi kaybetmiştir. O, sütannesinin yanında geçirdiği seneler çıkarıldığında bu sürenin birkaç senesini annesi ile birlikte geçirmiştir. Onun anne ve babaya verdiği değer, bu anne baba özlemi yanında, anne babanın insanın dünyaya gelişindeki yerini anlatması açısından önemlidir.

Hz. Peygamber, Medine'de dayılarını ziyaret ettikten sonra Mekke'ye dönerken Ebvâ denilen yerde annesi Âmine'yi kaybetti. Âmine otuz yaşında genç bir kadındı. Peygamberimiz, Hudeybiyye umresine giderken Ebvâ köyüne uğramış, annesinin kabrini ziyaret etmiş, kabrini eliyle düzeltip ağlamıştı. Niçin ağladığını soranlara da şöyle cevap vermiştir: *"Merhamet duygusu beni duygulandırdı da onun için ağladım."*[3]

Yıllar sonra küçük yaşta kaybettiği annesinin kabrini ziyaretinde anne hasreti ile dolu, vefalı bir evlat ve duygulu bir insan olduğunu görmekteyiz. O, anne baba hakkı konusunda uyarıcı pek çok söz söylemiştir.

d- Sütannesi ve Hz. Peygamber

Doğumunda kendisini ilk olarak emziren Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe'yi hiç unutmadı, Mekke'de iken onu ziyaret eder ve ona ikramlarda bulunurdu. Hicret edince Medine'den ona giyecek gönderirdi. Mekke fethinde onun oğlunun durumunu sorup araştırdı, onun da annesinden önce vefat ettiğini öğrendi.[4] Hz. Hatice ile evlendiğinde ise sütannesi Halime Mekke'ye gelmiş, Peygamberimiz onu ağırlayıp kırk koyun ve bir deve hediye etmişti. Hz. Peygamber onunla şakalaşır ve ona latife

---

3 Dimyâtî, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* Suriye, 1996, s, 37; M. Asım Köksal, *İslam Tarihi,* II, 55.

4 Dimyâtî, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* s, 33; Aişe A. Bint Şâtî, *Resulullah'ın Annesi ve Hanımları,* (Çeviren: İsmail Kaya), Konya, 1987, I, 161.

yapardı. Mekke fethinde sütannesi Halime hanımın kız kardeşini görüp sütannesini sordu, vefat ettiğini öğrenince ağladı. Sütteyzesine izzet ikramda bulundu, ayrıca 200 dirhem para verilmesini emretti. Kadıncağız ona şöyle dedi: "Sen küçükken de büyük iken de ne güzel kefil olunan, bakılansın!"[5]

Dadısı Ümmü Eymen'i gördükçe de, "Ümmü Eymen, ehl-i beytimin hatırası!" "Benim annem, annemden sonraki annem" der, kendisine içten sevgi ve saygı gösterir, omuz atkısını serip üzerine oturtur, bir dileği varsa hemen yerine getirirdi. Bir gün Ümmü Eymen, beni bir deveye bindirsene, deyince Peygamberimiz, *"Seni, bir deve yavrusuna bindireyim"* diyerek ona takılmıştı.[6]

e- Sütkızkardeşi ve Hz. Peygamber

H. 8. yılda yapılan Huneyn savaşında esir düşen sütkardeşi Hz. Şeyma'yı elbisesinin üzerine oturtmuş ve 'hoş geldin' buyurmuş, gözleri dolu dolu olmuş, ona sütanne ve sütbabasını sormuş, onların ölmüş olduklarını öğrenmiş, sonra Şeyma'ya şunları önermiştir: *"İstersen sevgi ve saygıyla yanımda otur, istersen yararlanacağın mallar verip seni kavmine döndüreyim."* Şeyma ikinci teklifi kabul etmiş ve Müslüman olarak kavmine dönmüştür.[7] Onun bu davranışında 60 yıl kadar sonra bile devam eden vefakârlığını görüyoruz.

f- Eş Olarak Hz. Peygamber

Hz. Peygamber'in konu ile ilgili uyarı ve yönlendirmelerinden birkaçı şöyledir: *"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı iyi davrananınızdır. Ben aileme karşı en iyi davrananınızım. Sizin en hayırlınız, kadınlarına karşı iyi davrananlardır." "Müminlerin iman bakımın-*

5 Köksal, *age.* II, 46-47.

6 Dimyâtî, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* s, 36; Muhammed Mehdî-Mustafa Ebunnasr, *Nisâ Havle'r-Rasul,* Beyrut, 1995, s, 235-236; Köksal, age. II, 46-47, 167.

7 Köksal, *age.* XV, 431-432.

dan en mükemmeli ahlaki bakımdan en güzel olan ve ailesine şefkat ve yumuşaklıkla davranandır." "Kadınlara karşı hep hayır tavsiye edin. Zira onlar sizin yanınızda birer emanettir."[8] *"Eşlerinize yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin, sakın onları dövmeyin ve onları incitecek çirkin sözler söylemeyin."*[9] *"Harcayacağın tüm harcamalardan dolayı, Allah'ın izniyle mükâfat alacaksın. Hatta eşinin ağzına verdiğin bir lokmanın bile karşılığını alacaksın."*[10] buyuran Hz. Peygamber, bu konuda en güzel örnekliği kendisi sunmuştur. O, Yüce Allah'ın *"Eşlerinizle en güzel biçimde geçinin."*[11] emrini ideal olarak uygulamıştır. O, eşleriyle en güzel şekilde geçinmiş, onlara her konuda yardımcı olmuş, ev işlerinde onlara ortak olmuştur. Onları hayatlarında ve vefatlarında her zaman hayırla anmıştır. O, *"Ey Aişe, bu gece bana, Rabbime ibadet için izin verir misin?"*[12] diyerek nafile ibadet için eşlerinden izin isteyecek kadar ince bir ruha sahiptir.

İlk eşi Hz. Hatice hakkında şöyle buyurmuştur: *"Hatice (kendi döneminin) en hayırlı kadınıdır."*[13] *"Yüce Allah bana Hatice'den daha hayırlı bir eş vermemiştir."*[14] Bir koyun kestiğinde bir kısmını Hz. Hatice'nin yakınlarına gönderirdi. Hz. Aişe, "Peygamber'in hanımlarından hiçbirini Hz. Hatice kadar kıskanmadım."[15] diyerek, Peygamberimiz'in Hz. Hatice'ye olan vefasını dile getirmiştir.

Hz. Aişe hakkında, *"İnsanların en sevimlisi kadınlardan Aişe, erkeklerden Ebubekir'dir."*[16] diyerek, Hz. Aişe'ye ve kayınpederine iltifat etmiştir. Hz. Aişe'nin bildirdiğine göre, Peygamberimiz ev işlerinde eşlerine yardım ederdi. Peygamberimiz hanımlarıyla

8 Tirmizî, İmân 6; İbn Hanbel, VI, 47, 99.
9 Tirmizî, Radâ' 11; İbn Mâce, Nikâh 4.
10 Ebû Davûd, Nikâh 40-41.
11 İbn Hanbel, IV, 17; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* Beyrût,1957, VIII, 148.
12 İbn Hibbân, II, 386.
13 Buhârî, *Menâkıbü'l-ensar,* 20.
14 İbn Hanbel, VI, 118.
15 Elmalılı, *age,* II, 1256.
16 Buhârî, Megâzî 63.

ilmî tartışmalar yapan, onlarla şakalaşan, onlarla yarışan, onlarla eğlenen, onların isteklerini imkânlar ölçüsünde karşılayan, kendisinden memnun kalmadıkları takdirde onları boşanma konusunda serbest bırakmasını bilen örnek bir eş idi.

g- Çocukları ve Hz. Peygamber

Hz. Peygamber, genel olarak çocukları sever, onlara selam verir, onlarla ilgilenirdi. Ayrıca çocuklara değer verir, onları öper-koklar, onlarla şakalaşarak oynardı. Şu birkaç örnek onun tüm çocuklara olan ilgi ve sevgisini anlatmaya yeter mahiyettedir:

Oğlu İbrahim'in ölümüne ağlamış ve bunun sebebini şöyle açıklamıştır: *"Bu bir merhamet göstergesidir. Gözümüz yaşarır, gönlümüz mahzun olur. Ama asla Rabbimizi razı etmeyecek söz söylemeyiz. Ey İbrahim, senin ayrılığın gerçekten bizleri mahzun etti."*[17]

Torunları Hasan ve Hüseyin hakkında şöyle buyurmuştur: *"Allahım ben o ikisini seviyorum, sen de sev, onları seveni de sev."*[18] *"Hasan ve Hüseyin'i seven beni sevmiş, onlara kin tutan bana kin tutmuş olur."*[19] *"Onlar benim dünyada öpüp kokladığım iki reyhanımdır."*[20]

Çocuklarına ve torunlarına atalarının isimlerini (Abdullah, İbrahim, Fatıma) koymuş, onları en güzel şekilde yetiştirmiş, onlarla her zaman özel ilgilenmiş, onlara bol bol dua etmiştir. Hz. Fatıma gelin olduktan sonra altı ay kadar evine uğrayarak onları namaza kaldırmıştır.[21] Hicretin 8. senesinde Mariye'den oğlu İbrahim dünyaya geldi. Ona atasının adını koydu.

Yıllarca onun hizmetinde bulunan Enes b. Malik, "Ben ev halkına Hz. Peygamber'den daha şefkatli olan birini görmedim" der.[22]

17 Buhârî, Cenâiz, 44; Müslim, Fedâil 62.

18 Buhârî, Libas, 60.

19 İbn Hanbel, II, 288, 531.

20 Buhârî, Fedâilü's-sahabe, 22, Edeb 18; Tirmizî, Menâkıb, 30.

21 Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* XXII, 6.

22 Müslim, Kitabü'l-mesâcid 267.

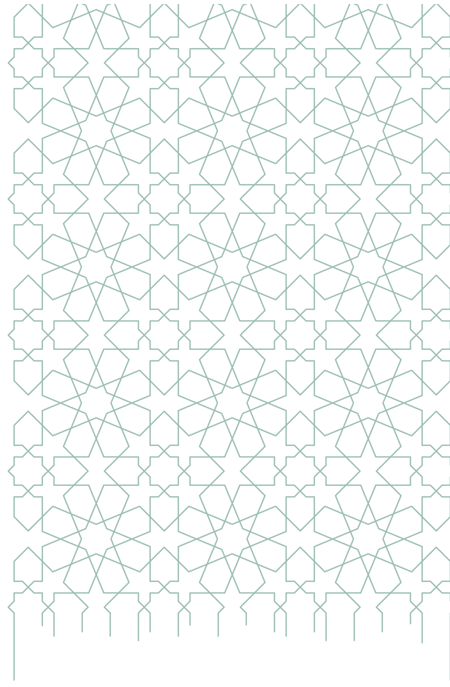
Namaz kılarken torunlarından biri sırtına çıkmış, bu yüzden namazı biraz uzatmıştı.[23] Bir defasında namazını kısa tutmuş ve sebebini soranlara, *"Bir çocuk ağlaması duydum ve annesi üzülmesin diye namazı kısa tuttum."*[24] buyurmuştur.

O, her zaman çocukları kucağına almış öpüp okşamıştır.[25] On tane çocuğu olduğu halde hiçbirisini alıp öpmediğini söyleyen bir adama, *"Merhamet etmeyene merhamet edilmez. Allah kalbinden merhameti söküp almışsa ben ne yapabilirim!"*[26] demiştir. Çocuklarla ilgilendiği gibi gençlerle de özellikle ilgilenmiş, onları ciddiye almış, onlara değer vermiştir.

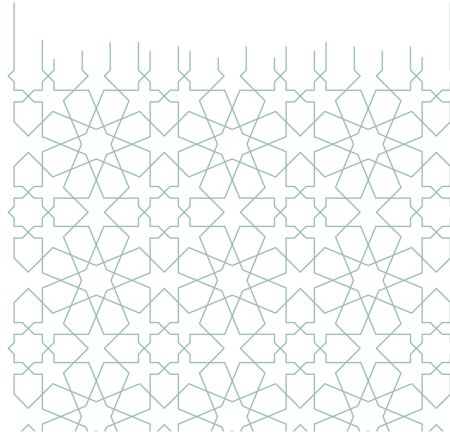
Çok yönlü bir insan olan Hz. Peygamber, yaşadığı hayatıyla her konuda olduğu gibi, akrabalık ilişkilerinde de en güzel örnekleri sunmuştur. O, örnek yaşayışıyla Yüce Allah'ın Kur'an'da belirlediği ölçülerin pratiğini göstererek, onların nasıl uygulama sahasına konulacağını net bir biçimde ortaya koymuştur. Onun peygamber olmadan önceki hayatı da, sonraki hayatı da dün olduğu gibi, bugün de insanlığı aydınlatacak güzelliklerle doludur.

Akraba ilişkilerinde de en güzel, içten ve canlı örnekleri biz, Hz. Peygamber'in hayatında bulmaktayız. O diğer bütün insanlara olduğu gibi, kan bağı ve evlilik bağlarıyla oluşan akrabalarına da gereken ilgi, sevgi ve saygıyı her zaman göstermiştir. Onların maddi ve manevi yönleriyle ilgilenmiş, onlara yardım etmiş, onların doğru yola gelmeleri, iyi bir Müslüman olarak dünya ve ahiret saadetine erebilmeleri için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Hayatlarında olduğu gibi, ölümlerinden sonra da yakınlarını dua ve güzelliklerle anarak en güzel vefa örneğini sunmuştur.

23 Nesâî, İftitah, 83.
24 Nesâî, Kıble, 35.
25 Buhârî, Edeb 22.
26 Buhârî, Edeb, 22.

Aile bireyleri arasında tesis edilmesi elzem olan sevgi, saygı, adalet, anlayış, merhamet, vb. duygu ve ilkeler, Müslüman toplumlara başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere hadisler, sünnet ve Müslüman toplumun maruf örfü aracılığıyla intikal etmiştir. Aile hayatının tanziminde her ferdin ihtiyaç duyduğu bu temel ilkeler, sünnet ve hadisler aracılığıyla tespit edilmiş ve nesiller boyunca Müslüman toplumlarda uygulanmaya çalışılmıştır.

Hâne-i Saâdetin Bir Ferdi Olarak Allah Resûlü (s.a.s.) ve Örnekliğinin Mahiyeti

Dr. Öğr. Üyesi Rahile Kızılkaya Yılmaz
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Aile çatısı altında bir araya gelen fertlerin hayatlarını düzenleyen İslam dini, bu fertlerin yaşamları boyunca karşılaşacakları her türlü durum için yaşayan Kur'an olan Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ideal yaşantısını örnek olarak sunmaktadır. Aile bireyleri arasında tesis edilmesi elzem olan sevgi, saygı, adalet, anlayış, merhamet, vb. duygu ve ilkeler, Müslüman toplumlara başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere hadisler, sünnet ve Müslüman toplumun maruf örfü aracılığıyla intikal etmiştir. Aile hayatının tanziminde her ferdin ihtiyaç duyduğu bu temel ilkeler, sünnet ve hadisler aracılığıyla tespit edilmiş ve nesiller boyunca Müslüman toplumlarda uygulanmaya çalışılmıştır.

Hayatlarının her aşamasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine ve hadislerine müracaat eden Müslüman bireylerin, özellikle toplumun en temel ve en önemli müessesesi kabul edilen aileyi ilgilendiren her meselede Hz. Peygamber'in örnekliğine ve önderliğine her geçen gün daha fazla ihtiyaç duydukları izahtan varestedir. Bu sebeple yazımızın amacı, İslam'ın ön gördüğü ilkeler çerçevesinde bir hayat süren Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) bizzat aile yaşantısından bazı kesitler sunmak ve bir aile

bireyi olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) örnekliğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda bir aile ferdi olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) ve örnekliği esas alınarak daha ziyade onun (s.a.s.) bir evlat, bir eş, bir baba, bir dede olmasını ortaya koyacak rivayetler üzerinde durulacaktır. Böylece Allah Resûlü'nün (s.a.s.) vefalı bir evlat; duyarlı ve empati duygusuyla eşlerine yaklaşan zarif bir eş; muhabbet ve sorumluluk bilinciyle evlatlarını yetiştiren bir baba ve son olarak şefkat ve ilgi odaklı bir tutumla torunlarıyla iletişim kuran bir dede olması ele alınacaktır.

Öncelikle Allah Resûlü'nün (s.a.s.) kendi ailesinin bir ferdi olarak nasıl bir tutum sergilediğini tespit etmek üzere birkaç örneğe başvurulacak, ardından aile içerisindeki rollerinde ön plana çıkan özelliklerine değinilecektir.

I. Bir Aile Ferdi Olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Örnekliği

Aile bir bütün olarak değerlendirildiğinde, aileyi teşkil eden fertler de bu bütünün olmazsa olmaz birer parçası mahiyetinde kabul edilir.[1] Aile fertlerinin ihmal edilmesinden sakındıran ve onların ihtiyaçlarını gidermeyi bir sadaka olarak tasvir eden Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Geçindirdiği kimseleri ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter.*" buyurmaktadır.[2] Aile içerisindeki duygusal, fiziksel, psikolojik birliktelik; esasında bütün aile bireylerine lazım gelen ve onları topluma sağlıklı birer birey olarak sunan asgari müşterek zeminlerdir. İşte birey de ilk eğitimini aile ortamında alarak kişiliğini bu çatı altında şekillendirmektedir.

Aile içi iletişim problemlerinin hem en büyüğü olması hem de diğer problemlere zemin teşkil etmesi sebebiyle empatiye ve önemine dikkat çekmek gerekmektedir. Zira aile bireylerinin

---

1 Aydın, Mehmet Akif, "Aile", *DİA*, II, 196.

2 "Çocuğuna, eşine, hizmetçine yedirdiğin sadakadır." Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, thk., Halid Abdurrahman, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996, s. 44.
Başka bir rivayette Hz. Peygamber (sa), "Bir kişi sevabını umarak ailesine harcama yaptığında, bu harcama onun için sadaka olur" buyurmuştur. Buhârî, Îmân, 41.

ve toplum fertlerinin sahip olması halinde muhtemel pek çok sorunun kalmayacağını söyleyebileceğimiz tek yaklaşım, empati kurarak muhatabına muamelede bulunmaktır. Bu bağlamda aile fertlerine karşı son derece duyarlı davranan ve empati duygusuyla hareket eden bir peygamber örnekliğiyle karşılaşmaktayız. Onun (s.a.s.) bu temel yaklaşımını ortaya koymak üzere şu hâdiseye dikkat çekmek yeterlidir: "Allah Resûlü'nün (s.a.s.) Hz. Âişe'nin (v. 58) odasında bulunduğu bir vakit, Hz. Safiyye (v. 50) hizmetçisini göndererek pişirdiği yemekten Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ikramda bulunmayı arzu etmiştir. Hz. Âişe validemiz, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) kendi odasında iken Hz. Safiyye'den gelen yemek ikramından hoşlanmamış ve hizmetçinin elinde bulunan ikram tabağına vurarak kabın düşüp kırılmasına ve içindeki yemeğin etrafa dökülmesine neden olmuştur. Allah Resûlü (s.a.s.), sabırla ve sükûnetle yerinden kalkıp etrafa saçılan yemeği ve kırılan kabı toplamaya çalışmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.), odada kendileri dışında bulunanlara yönelerek Hz. Âişe validemizin davranışının tam da sebebi olan duyguya çok kısa ve çok açık bir şekilde işaret ederek '*Anneniz kıskandı!*' buyurmuşlardır. Yaşanan duruma üzülen ve pişmanlık içerisinde ne yapması gerektiğini soran Hz. Âişe'ye de '*(Kırılan) tabak gibi bir tabak, (dökülen) yemek gibi bir yemek*' şeklinde cevap vermiştir."[3] Esasında Hz. Peygamber (s.a.s.), çok önemli bir davranış örneği ortaya koyarak dikkate değer mesajlar vermektedir. Şöyle ki '*Anneniz kıskandı!*' şeklindeki kısa açıklamayla, hem muhatabının durumunu ve duygularını esaslı bir şekilde ifade etmiş hem de istenmeyen bir şekilde sonuçlanan bir durum karşısında nasıl hareket edilmesi gerektiği hakkında bir yol göstermiştir. Allah Resûlü (s.a.s.), Hz. Âişe'nin bizzat davranışının kaynağı olan kıskançlığa işaret ederek aslında başta aile içerisinde olmak üzere hayatımızın her aşamasında iletişim halinde olduğumuz bireylerin davranışlarının ana sebebini tespite yönelik bir çabayı ortaya koymaktadır. Zira bizzat

3 Buhârî, Nikâh, 108; Nesâî, Işratü'n-nisâ, 4.

aile fertlerimizin söz ve davranışlarına kaynaklık eden duyguyu tespit etmek, öncelikle onları daha iyi anlamamızı sağlar, daha sonra da onunla kurulacak ikili ilişkiyi daha sağlam tesis eder.

Aile bireyleri arasında tesis edilmesi gereken önemli bir duygu da sorumluluk hissidir. Bu bilince sahip aile fertleri birbirlerine karşı ciddi bir sorumluluk hissi taşıyacaktır. Herkesin üzerine düşen sorumluluğu en iyi şekilde yapmasını tavsiye eden şu hadis, aile içerisindeki mesuliyete işaret etmesi sebebiyle ifade edilmeye değerdir: "*Hepiniz sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Hizmetçi de efendisinin malı üzerinde bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür.*"[4] Herkesin sorumluluğunu bildiği bir aile içerisinde yetişen bireyin, ferdî sorumluluklarının yanı sıra içinde yaşadığı toplumdaki ictimaî mesuliyetten kaçınmayacağını da söylemek mümkündür.

Allah Resûlü'nün (s.a.s.) gündelik hayatı[5] her devrin insanı için merak konusu olmuştur. Günümüz Müslümanının ilgisi dahilinde olan bu konu, sahabe döneminde dahi araştırılan ve sorulan bir meseledir. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ev içerisindeki halini aile fertleriyle olan münasebetini merak eden Esved (b. Yezîd) (v. 75) şöyle demiştir: "Hz. Âişe'ye 'Resûlullah *(s.a.s.)* evinde ne yapardı?' diye sordum. Hz. Âişe şu cevabı verdi: 'Kendi ailesinin işinde yani kendi evinin hizmetinde bulunurdu. Namaz vakti gelince de namaza çıkardı.'"[6] Allah Resûlü'nün (s.a.s.) sade ev hayatına dair işaretler içeren bu rivayet, Müslümanlara aileleriyle sürdürdükleri gündelik hayat hakkında fikir vermektedir. Kendi işini gören, günlük hayatı içerisinde aile fertlerine yük olmayan, hatta zaman zaman onlara yardımcı

4 Buhârî, İstikrâz, 20.

5 Ayrıntılı bilgi için bk. Demircan, Adnan, *Asr-ı Saadet Dünyası: Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Gündelik Yaşam*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.

6 Buhârî, Ezân, 44.

olan bir Peygamber'in (s.a.s.) ümmeti olarak bizler, müşterek bir hayat yaşadığımızı göz önünde bulundurarak aile içerisinde yardımlaşmaya daha fazla özen göstermeye çalışmalıyız.

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) aile fertleriyle ilişkisini üzerinde tesis ettiği bir ilke de şefkattir. Onun (s.a.s.) bizzat aile içindeki tutumunu yakından müşahade eden Enes b. Malik (v. 93), Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bu halini şöyle tarif etmektedir: "Aile fertlerine karşı Hz. Peygamber'den (s.a.s.) daha şefkatlisini görmedim."[7] Onun (s.a.s.) şefkat içerisindeki söz ve fiillerine muhatap olan bütün aile fertleri, bu temel ilkenin tesiriyle kendi tutumlarına yön vermişlerdir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ailesi içerisindeki temel davranış kodlarına işaret ettikten sonra şimdi de bizzat onun (s.a.s.) ailevî rollerinde ön plana çıkan ana ilkelere ve bunlara dair bazı hadislere yer verelim. Karı-kocanın aileyi teşkil eden ana unsurlar olduğu muhakkak, bu sebeple öncelikle Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bir eş olarak örnekliğini ortaya koymaya çalışalım.

II. Eş Olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Örnekliği

Sevgi, saygı ve vefa esaslı pek çok örneğe şahit olunan karı-koca ilişkisinin sünnet ve hadisler üzerinden tespit edilip ortaya konulması, günümüz toplumunda büyük yaralar alan aile kurumunun kendi dinamiklerine kavuşmasını sağlayacaktır. Bu amaç doğrultusunda eşlerin birbirleri için ruhsal ve bedensel sükûneti tesis ettiğine ve bu sekinet halinin Allah'ın varlığına dair bir delil olduğunu ifade eden şu ayeti zikretmek uygun olacaktır: "*Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır*."[8]

7 Müslim, Fedâil, 63.

8 Rûm, 30/21.

Eşler arasında sevgi, saygı, sadakat ve vefanın zaruretini her toplum kabul eder ve bu doğrultuda ilişkilerini sürdüren çiftlerin aile yaşantısını takdir edip örnek olarak sunar. Tesisi halinde eşler arasındaki ilişkiyi derin bir muhabbetle taçlandıran bu prensiplerin en iyi örneğini yine Sevgili Peygamberimizde (s.a.s.) görmekteyiz. Onun (s.a.s.) "*Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızım.*"[9] hadisi, hem Allah Resûlü'nün (s.a.s.) nasıl bir eş olduğunu en iyi şekilde tasvir eder hem de her konuda olduğu gibi karı-koca münasebetinde de onun (s.a.s.) bizler için üsve-i hasene[10] olduğunu ortaya koyar.

Eşlerine değer veren, onların görüşlerini önemseyen Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ilk vahiyde karşılaştığı zorluğu Hz. Hatice (v. 620) validemizle paylaşarak aşmaya çalışmıştır.[11] Allah Resûlü'nün (s.a.s.) sevgili eşinden aldığı cevap da Müslüman ailenin iki temel unsuru olan karı-koca için örnek mahiyetindedir. Zira Hz. Hatice validemiz "Korkma! Allah'a yemin ederim ki Allah hiçbir zaman seni utandırmaz, mahzun etmez. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanların ağırlığını yüklenirsin; fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırır, misafir ağırlarsın, hak yolunda ortaya çıkan olaylarda halka yardım edersin."[12] diyerek aslında eşini nasıl yakından tanıdığını ortaya koymakta ve kendisini yaşadığı vahiy tecrübesine inandırmaktadır. Sevgisiyle, inancıyla, malıyla her daim Allah Resûlü'nü (s.a.s.) destekleyen Hz. Hatice'yi vefatından sonra hayırla yâd eden, onun hatırasına vefalı bir şekilde davranan Hz. Peygamber (s.a.s.), sevgili eşi için şu latif

9 İbn Mâce, Nikâh, 50.

10 Hz. Muhammed (sa) için kullanılan "güzel örnek" anlamındaki bu Kur'ânî tabir, Ahzâb Sûresi'nin 21. ayetinde yer almaktadır. İlgili ayetin meali şöyle: "*Andolsun ki, sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü ümid eden ve Allah'ı çokça anan kimseler için, Resûlullah'ta güzel bir örnek vardır.*" Ahzâb, 33/21.

11 Hz. Peygamber (sa) ilk vahyi alınca önce sevgili eşi Hz. Hatice'ye danışmış ve o da Allah Resûlü'nü (sa) teselli ederek ona (sa) iman eden ilk kişi olmuştur. Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, I, 112.

12 İbn İshâk, *Siyeru İbn İshâk*, s. 112.

ifadeleri zikretmiştir: "*Allah bana ondan daha hayırlısını vermemiştir. Çünkü herkes beni inkâr ederken o, bana iman etti. Herkes beni yalanlarken o, beni tasdik etti. İnsanlar mallarını esirgerken o, bana arka çıktı. Ve Allah Teala bana ondan çocuklar nasip etti.*"[13] Eşine yönelik muhabbetini ve vefasını, Hz. Hatice'nin vefatından sonra da sürdüren Hz. Peygamber (s.a.s.), onun dostlarına bazı hediyeler göndererek[14] eşinin aziz hatırasını canlı tutmuştur. Yine aynı şekilde Hudeybiye Barış Antlaşması'ndaki bazı maddeleri Müslümanların aleyhinde görerek hayal kırıklığı yaşayan ashâbına karşı nasıl davranması gerektiği konusunda sevgili eşi Ümmü Seleme (v. 62) validemizle istişare ederek onun kanaati doğrultusunda saçını tıraş edip kurbanını kesen Peygamber Efendimiz (s.a.s.),[15] eşlerine danışan, onların fikirlerini önemseyen yönleriyle Müslüman çiftlere örnek olmuştur. Ayrıca bu hadiseler, öncelikle ailede neşv ü nema bulması gereken ve toplumsal meselelerde de pek çok problemi gideren istişarenin önemini de dikkatimize sunmaktadır.

İnsanlar arasında en çok kimi sevdiği sorulduğunda tereddüt etmeden Hz. Âişe validemizi söylemesi, hatta ikinci sırada söyleyeceği kişiyi dahi birincisi üzerinden tanımlayarak, birinci sıradakiyle ilişkilendirerek '*Babasını*' diye cevap vermesi,[16] Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) eşlerine olan derin muhabbetini tarif eden örneklerden sadece biridir. Vefatı öncesinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sevgili eşi Hz. Âişe validemizin göğsüne yaslanarak son nefesini vermesi, biz ümmeti için hem muhabbet hem sadakat hem de vefanın en iyi örnekliğidir.

---

13 İbn Hanbel, VI, 117-118.

14 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 19.

15 Buhârî, Şurût, 15.

16 Söz konusu hadis, Buhârî'de şöyle yer almaktadır: "Amr b. el-Âs anlatıyor 'Resulullah'a (sa) 'İnsanlar içerisinde en çok kimi seviyorsun?' diye sorduğumda Resulullah (sa) '*Âişe*.' cevabını verdi. 'Peki erkeklerden en çok kimi seviyorsunuz?' diye sorunca, '*Babasını*.' buyurdu." Buhârî, Fedâilü Ashâb, 4.

III. Baba Olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Örnekliği

Muhabbet ve merhametin, baba ve çocuk arasında olmazsa olmaz duygular olduğu bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hem kendi çocuklarına hem de çevresindeki diğer çocuklara gösterdiği muhabbet ve şefkat pek çok hadiste zikredilmektedir. Üçü erkek dördü kız olmak üzere yedi çocuğu olan Hz. Peygamber (s.a.s.), yavrularından Hz. Fâtıma (v. 11) hariç tamamının vefatına şahit olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) evlatlarından bazılarının hastalığını, bazılarının evliliğini, bazılarının da ölümünü konu alan rivayetlerin hemen tamamına bakıldığında Allah Resûlü'nün (s.a.s.) muhabbet, ilgi, şefkat ve zarafet dolu davranış ve sözleriyle karşılaşılır. Özellikle baba-çocuk arasındaki ilişkinin esasını teşkil eden muhabbet ve merhamet, Hz. Peygamber'de bariz bir şekilde görülür. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.s.), sefere her gittiğinde aile fertlerinden en son Hz. Fâtıma ile vedalaşır[17] ve seferden her döndüğünde de kızına sarılır ve onu öpermiş.[18] Oğlu İbrahim'in (v. 632 ?) vefatına üzülen, gözyaşı döken ve bunun çok fıtrî bir davranış olduğunu belirten Hz. Peygamber (s.a.s.) "*Göz ağlar, kalp hüzünlenir*." [19] buyurarak hem üzüntüsünün hem de bunun sonucunda döktüğü gözyaşlarının gayet insanî olduğunu ifade etmiştir.

Baba-çocuk arasındaki ilişkinin bir başka katmanı vardır ki bunun hem en belirgin hem de en naif örneğini Hz. Peygamber'de (s.a.s.) görmek mümkündür. Kendi çocuğuna saygı göstermekten, ona değer vermekten hatta bunu çok bariz bir şekilde ortaya koymaktan geri durmayan Peygamber Efendimiz (s.a.s.), sevgili kızı Hz. Fâtıma yanına geldiğinde kalkıp ona yer vermiştir. Hz. Âişe bu durumu şöyle tarif etmiştir: "Fâtıma Peygamber'in (s.a.s.) yanına girince Resûlullah (s.a.s.) ayağa

---

17 Ebû Dâvûd, Tereccül, 21.

18 İbnü'l-Esir el-Cezerî, İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü›l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Muhammed İbrahim Benna, Muhammed Ahmet Âşur-Mahmud Abdülvehhab Fayid, Kahire, 1970, VII, 220.

19 Buhârî, Cenâiz, 91.

kalkar, onun elini tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu. Hz. Peygamber (s.a.s.), Fâtıma'nın yanına girince Fâtıma da ayağa kalkar, babasının elinden tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu."[20]

Anne-baba-çocuk münasebetinin sadece sevgi ve şefkat ile sınırlı olmadığını hatta daha önemli olmak üzere aile okulunda ebeveyne düşen bir başka görevi şu hadis hatırlatmaktadır: "*Bir babanın evladına verebileceği en değerli hediye, güzel terbiyedir.*"[21] Bu hadis, aile okulunda babaya düşen önemli göreve işaret ettiği gibi, Allah Resûlü'nün Nebevî metodu olan bizzat gösterme ve uygulamaya dair ebeveyn-evlat arasındaki bir başka münasebete de dikkat çekmektedir ki o da çocuğa kazandırılacak güzel ahlakın ancak aile içerisinde mümkün olduğudur.

Bu başlık altında evlatlarıyla münasebetine temas edilen Allah Resûlü'nün (s.a.s.) kendisinin de nasıl bir evlat olduğuna kısaca yer verilmesi uygun olacaktır. Onun (s.a.s.) anne-babasına ve yetişmesine katkı sunan diğer yakınlarını hep hayırla anıp onlara duacı olduğu bilinmektedir. Anne-baba hakkına riayet konusundaki hassasiyeti ve bu yöndeki sözlü, fiilî sünneti de dikkate değerdir.[22] Henüz doğmadan babasını, altı yaşında iken de annesini kaybeden Hz. Peygamber'in anne-babasının hâtırasını güzel muhafaza ettiğini ve onları her daim hayırla yâd edip onların yakınlarına ve dostlarına ihtimam gösterdiği bilinmektedir.[23] Ayrıca sütannesi Halîme'ye ve onun ailesine ihtiramda bulunduğuna dair rivayetler[24] de vardır. Yine ilk sütannesi Ebû

20 Ebû Dâvûd, Edeb, 144.

21 Tirmizî, Birr, 33. Çocukları terbiye etme konusunda ebeveyne görevini hatırlatan bir başka hadis de şudur: "*Çocuklarınıza ikramda bulunun ve onları güzel terbiye edin*.". İbn Mâce, Edeb, 3.

22 Hz. Peygamber (sa), şöyle buyurmuştur: "*Rabbin hoşnutluğu anne babanın hoşnutluğuna bağlıdır. Rabbin öfkesi ise anne babanın öfkesine bağlıdır.*" Tirmizî, Birr, 3.

23 Hz. Peygamber (sa), Hz. Amine'nin Ebvâ'da bulunan kabrini ziyaret ettiği sırada ve onun rikkat ve şefkatini hatırlayarak gözlerinin yaşardığı rivayet edilmektedir.

24 "Hz. Muhammed (s.a.), bir gün otururken, sütbabası, sütannesi ve sütkardeşi çıkageldiler. Hz. Muhammed (s.a.) hemen ayağa kalktı. Omuzlarına örttüğü

Leheb'in (v. 624) cariyesi Süveybe'ye (v. 628) gösterdiği hürmet, eşi Hz. Hatice'nin dikkatinden kaçmamış, hatta onu azad etmek için çaba sarfetmeye yönlendirmiştir.

IV. Dede Olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Örnekliği

Aile mektebinde kişinin aldığı roller cinsiyetiyle, yaşıyla, konumuyla değişiklik arz etmektedir. Henüz içinde doğup büyüdüğü ailenin çocuğu olarak başlayan bu süreçteki ailevî roller, kişinin evlenip çekirdek ailesini kurmasıyla değişir ve daha sonra çekirdek ailede yetişen çocukların evlenip kendi ailelerini kurmalarıyla gelişir ve geniş aileye dönüşür. Her fert, kimi zaman bu rollerden sadece birini yüklenirken kimi zaman bunların birkaçına ya da tamamına aynı anda sahip olabilmektedir. Allah Resûlü (s.a.s.), sahip olduğu bu ailevi rollerin tamamını hakkıyla taşımış ve gereklerini en güzel şekilde yerine getirmiştir. Bu başlık altında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir dede olarak ailesi içerisinde nasıl bir tutum sergilediği birkaç örnek üzerinden irdelenecek ve bu örnekler üzerinden bazı temel ilkeler tespit edilmeye çalışılacaktır.

Resûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Fâtıma'dan olan torunları Hz. Hasan (v. 49) ve Hz. Hüseyin (v. 61) ile diyaloğunu, sevgisini, şefkatini pek çok rivayette görmek mümkündür. Onlara olan sevgisini sözlü ve fiilî olarak ifade eden Hz. Peygamber, onları cennet gençlerinin efendileri[25] olarak tanımlayıp kendilerine her daim hayır duada bulunurdu. Üsâme b. Zeyd'in (v. 54) naklettiği bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Hasan'ı ve Hz. Hüseyin'i yanına alıp *"Ey Allahım! Onları sevdiğim için, onları sevmeni*

şalının (aba veya cübbesinin) bir ucunu sütbabasının, öteki ucunu da sütannesinin altına serdi. Sütkardeşini de önüne oturttu." Ebû Dâvûd, Edeb, 119-120. Hz. Peygamber'in (sa) *"Annemdan sonra annem (kadar sevdiğim kadın)dır"* diye tanımladığı bir diğer sütannesi Ümmü Eymen'i ve ona muamelesi de unutulmamalıdır.

25 Hz. Peygamber (sa), *bir hadisinde onlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Hasan ve Hüseyin cennet gençlerinin efendileridir."* Tirmizî, Menâkıb, 31.

niyaz ediyorum." diye dua ederdi.[26] Torunlarına olan muhabbetini sözlü olarak ifade eden Hz. Peygamber (s.a.s.), onlara çeşitli hediyeler vermek suretiyle de sevgisini fiilî olarak ortaya koymuştur. Bir seferinde kendisine verilen hediyeler arasında bulunan kolyeyi ailesinin en sevgilisine vereceğini söyleyen Hz. Peygamber (s.a.s.), dikkatleri üzerine çekmiştir. Hatta hanımları merakla bu kolyeyi kime vereceğini beklerken Hz. Peygamber (s.a.s.), kolyeyi çok sevdiği torunu Ümâme'nin (v. 50) boynuna takarak onu ne kadar sevdiğini izhar etmiştir.[27]

Sevgili Peygamberimiz'in (s.a.s.) torunlarına olan şefkat ve merhametini kimi zaman namaz kılarken kimi zaman kıldırırken torunlarını sırtında taşıdığına dair rivayetlerde de görmek mümkündür. Hatta bazen erkek torunlarını ve kız torunu Ümâme'yi sırtına aldığı,[28] düşmesinler ve sırtında biraz daha kalsınlar diye secdelerini uzattığına dair rivayetler mevcuttur.[29]

Bir gün torunlarını öpüp okşarken bir bedevi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) huzuruna gelmiş ve şaşkınlığını gizleyemeden: "Benim on çocuğum var, bunlardan hiçbirini öpmüş değilim," demiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.), *"Merhamet etmeyene merhamet edilmez."* buyurmuştur.[30] Bu olay esasında Peygamberimiz'in (s.a.s.) hem baba hem de dede vasfını bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sonuç

Karı-koca, anne-baba-evlat ilişkisinin sünnet ve hadislerden beslenerek topluma sunulması, aile fertlerinin birbirleriyle olan bağlarını kuvvetlendireceği ve bu sağlam birlikteliğin de bir bütün olarak topluma müsbet tesir edeceği unutulmamalıdır.

28 Hz. Peygamber (sa), kızı Zeynep'in yavrusu Ümâme'yi çok sever, mescitte namaz kıldırırken rükûya vardığında onu yere bırakarak, secdeden başını kaldırdığı zaman tekrar omzuna alırdı. Müslim, Mesâcid, 41-43.

29 Buhârî, Salât, 106; Müslim, Mesâcid, 41.

Bu çerçevede *"Biz seni, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."*[31] *ayeti mucebince* bir ömür yaşayan Sevgili Peygamberimiz'in (s.a.s.) bütün ilişkilerinde olduğu gibi aile fertleriyle olan münasebetlerinde de temel ilkenin merhamet olduğunu söylemek mümkündür. Bu ana ilkeye muhabbetin, değer vermenin, empati ile yaklaşmanın, sorumluluk almanın eşlik ettiği ve bu temel dinamiklerin tamamının nebevî bir yöntemle aynı potada eriyerek aile içerisinde sürdürüldüğü görülür.

Eşleriyle muhabbet ve saygı ekseninde bir ilişki kurarak onlarla müşterek bir hayatı paylaştığını her fırsatta sözlü ve fiilî olarak ifade eden Hz. Peygamber (s.a.s.), çocuklarını ve torunlarını kız-erkek ayırmadan öpmüş, onlara sevgisini göstermiştir. Çocuklarının ve torunlarının her biriyle ayrı ayrı ilgilenip onlarla şakalaşmış, hastalıklarına ve ölümlerine üzülmüştür. Kendilerine değer verdiği aile fertleriyle yakından ilgilenmiş ve maddî-manevî ihtiyaçlarıyla, eğitimleriyle, terbiyeleriyle alakadar olmuştur. Hanım sahâbîlerden Şifâ bint Abdullah'a (v. 20) eşi Hz. Hafsa'ya (v. 45) okuma-yazma öğretmesi konusundaki emriyle dikkat çeken Allah Resûlü (s.a.s.), ailesiyle ilgili önemli sorumluluklar yüklenmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) aile içerisinde tesis ettiği bu davranış kodlarının topluma müspet sirayeti başta yakın çevresinde bulunan ashabı olmak üzere herkes tarafından malum olup kendisinden sonra gelen nesillere de intikal eden bir mirastır. Bu nebevî mirasa sahip çıkıp bunları bizzat uygulayarak sürdürmek de biz ümmetine düşen en mühim vazifedir.

Bibliyografya

Ali Özek [ve öte.], *Hazreti Peygamber ve Aile Hayatı*, yay. haz. İsmail Lütfi Çakan, İsmail Kurt, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, [t.y.]

31 Enbiyâ, 21/107.

Aydın, Mehmet Akif, "Aile", *DİA*, II, 196-200, İstanbul 1989.

Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbu'l-eşrâf*, Beyrut, 1974.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *el-Edebü'l-Müfred*, thk. Halid Abdurrahman, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996.

Demircan, Adnan, *Asr-ı Saadet Dünyası: Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Gündelik Yaşam*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.

İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesar İbn İshak, *Siyeru İbn İshâk*, thk. Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı, Konya, 1981.

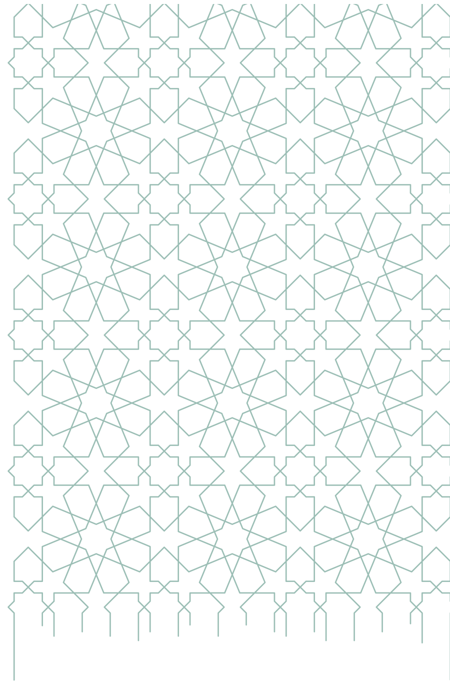
İbnü'l-Esir el-Cezerî, İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü›l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Muhammed İbrahim Benna, Muhammed Ahmet Âşur-Mahmud Abdülvehhab Fayid, Kahire, 1970.

Prof. Dr. Ali Akpınar, "Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber'in Örnekliği -II. Bölüm" http://www.sonpeygamber.info/aile-iliskilerinde-hz-peygamber-in-ornekligi-ii-bolum-(Erişim: 01.08.2019)

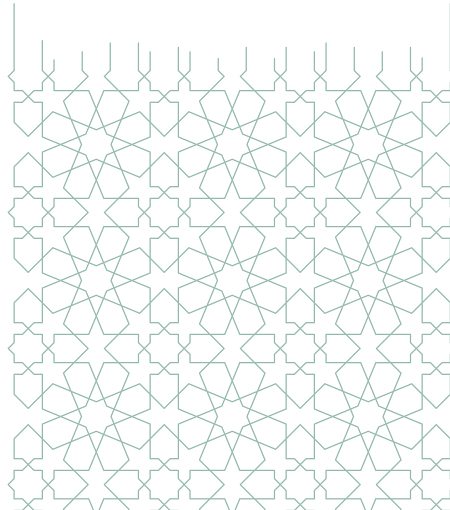
Sancaklı, Saffet, "Hz. Peygamber'in Yakın Çevresindeki Hanımlara Karşı Muâmelelerdeki Nezaket, Zarafet ve İncelik", *Diyanet İlmi Dergi*, 2009, cilt: XLV, sayı: 1, s. 91-120.

Yılmaz, Rahile, "Peygamber'in Süt Kardeşleri"

http://www.sonpeygamber.info/peygamber-in-sut-kardesleri?-page=4 (Erişim: 01.09.2019)

Hz. Peygamber, hanımlarına her zaman değer vermiş, gerektiğinde onlara danışmış, ev işlerinde yardımcı olmuş, onlarla sohbet etmiş, dini meseleleri onlara anlatmış, onlara hoşgörü ve şefkat göstermiş, onlarla şakalaşmış, maddi-manevi yönden destek olmuş, onlara nezaket ve zarafet içerisinde davranmış, fedakâr, sürekli mütevazı kalarak ilgi ve sevgiyle yaklaşmıştır.

Hz. Peygamber'in Hanımlara Karşı Sergilediği İncelik ve Zarafet Anlayışı

Prof. Dr. Saffet Sancaklı
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hz. Peygamber (s.a.s.), asrısaadette yeni bir medeniyetin tesisi ve inşasını gerçekleştirirken kadınları hiçbir şekilde ihmal etmemiş ve onlar konusunda da bazı yenilikler getirmiştir. O derece ki, tarihin her döneminde ezilmiş, hakları çiğnenmiş olan kadın konusundaki yenilikleri, farklı anlayış ve görüşleri herkesin dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber tarafından bu olumsuzlukların kaldırıldığı ve devrim mahiyetinde büyük çapta değişikliklerin yapıldığı da herkes tarafından bilinmektedir. Her şeyden önce o, kadına insan olduğunu hatırlatmış, ona onur, şeref ve iffet gibi değerleri geri iade etmiştir. Kadın erkek ilişkilerini bizzat göstererek tanzim etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), kadınlarla erkeklerin farklı yapıda yaratıldıklarını, onların narin, zarif, hassas, duygusal ve kırılgan bir tabiatlarının (fıtratlarının) olduğunu, onların bu psikolojilerini çok iyi bildiği için onlarla olan ilişkilerini ayarlamada ve düzeyli, erdemli bir şekilde yürütmede son derece başarılı olmuş ve örnek davranışlar sergilemiştir. O, ilişkilerinde daima güler yüzlü, tatlı dilli, hoşgörülü, yumuşak tabiatlı idi. Aile ilişkilerinde zorbalıkla hareket etmiyordu. O, kaba, kırıcı, rencide eden, azarlayan, bağıran bir insan da değildi. O, nezaket ve zarafet sahibi, eşitliğe ve adalete riayet eden, sevgi dolu bir insandır.

O, hayatı boyunca hem hanımlarıyla, hem de çocuk ve torunlarıyla ideal manada ve örnek teşkil edecek tarzda ilişkilerini sürdürmüştür. Kendisinin, bir eş olarak hanımlarıyla, bir baba olarak çocuklarıyla, bir dede olarak da torunlarıyla çok güzel günler geçirdiği, örnek davranışlar sergilediği asırlar boyunca numune alınacak düzeyde örnek bir toplum oluşturduğu bir gerçektir. Dolayısıyla onun bu ilişkilerini tetkik ettiğimizde erkek olsun kadın olsun her iki cinsin de Allah katında sorumlu, değerli ve saygın bir yere sahip olduklarını görmekteyiz. Hatta pek çok örnekte kadınların lehinde pozitif ayrımcılığın yapıldığı da söz konusudur. Bunun sebebi de o zamanın kadınına karşı oluşan olumsuz anlayış ve düşüncelerin bir an önce ortadan kaldırılmasına yönelikti.

Hz. Peygamber'in anlayışında/ahlakında cinsiyet ayırımcılığına hiçbir şekilde yer yoktu. Hz. Peygamber'in uygulamalarına baktığımızda onun, kadınlara ne derece değer verdiğini ve onlara karşı ne kadar zarafet ve incelikle hareket ettiğini rahatlıkla müşahede etmek mümkündür. Sahih hadislerin verdiği mesaja göre; Hz. Peygamber, evinde asla gönül kırıcı söz ve davranışlarda bulunmazdı. Hanımlarını ve çocuklarını incitmez, her zaman gönüllerini hoş tutar, asla kabalıktan hoşlanmazdı. Başkalarına da kadınlara karşı nazik ve güzel muamele edilmesini tavsiye ederdi.[1]

Cahiliye döneminde kadının insan yerine konulmadığı dönemleri ve anlayışları değiştirmeyi hedef alan Hz. Peygamber, kadınlara şiddet uygulanmasını asla tasvip etmemiştir. Dolayısıyla o, hayatı boyunca ne bir kadına, ne bir hizmetçiye ve ne de bir çocuğa el kaldırmış, ne de şiddet ve kaba kuvvet kullanmıştır.[2] O, hadislerinde kadınlara karşı kaba davrananların Müslümanların iyileri, hayırlıları olmadığını ifade etmiştir.[3] Hz. Peygam-

1 Kemal Sandıkçı, *"Hz. Peygamber'in Örnek Şahsiyeti", Kutlu Doğum Sempozyumu,* TDV, Ankara, 1992, s. 63.

2 Müslim, Fedâil, 79.

3 Ebû Dâvûd, Nikâh, 43; İbn Mâce, Nikâh, 51.

ber'in bu erdemli hareketleri ve uyarıları önemsenmiş ve onun hanımlarıyla olan davranışları örnek alınmış olsaydı böylesine sosyal bir hastalık haline gelen bu tür acı durumların yaşanması mümkün olmayacaktı.

Hz. Peygamber'in hanımlarla olan ilişkilerinde özellikle de aile hayatında ilgi, değer verme, adalet, eşitlik, hoşgörü, sevgi, saygı, nezaket, güven, iffet, feragat, haklara saygı, sabır ve tahammül, empati, îsâr ve zarafet hakim olduğu için neticede o ailede huzur, uyum ve mutluluk hakim olmuştur.

Uzun süre yanlarında kalan Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in aile ilişkilerini çok kısa bir şekilde şöyle anlatır: "Aile fertlerine karşı Hz. Muhammed'den daha şefkatlisini görmedim."[4] Peygamberimiz de şöyle buyurur: *"En hayırlınız, ailesi için hayırlı olandır. Bana gelince ben, aileme karşı sizden en hayırlı olanınızım."*[5] Zarafet, nezaket ve yumuşaklığın öneminin anlatıldığı hadislerde şu ifadeler dikkat çekicidir: *"Allah refiktir, bütün işlerde rıfkı sever."*[6] *"Yumuşak huydan yoksun olan, iyilikten de yoksun olur."*[7] "*Ey Aişe, yumuşak (huylu) ol! Zira Allah, ehl-i beyte hayır dilediği zaman onlara yumuşaklık bahşeder."*[8] Peygamber'in aile eğitiminde bu tür değerlerin hâkim olduğu söz konusudur.

Hz. Hatice, kendisiyle en uzun süre yaşayan, Hz. Peygamber'in en yakın destekleyicisi, en yakın dostu ve hayat arkadaşıydı. Allah Resûlü ilk vahyin gelişinden sonra öncelikle Hz. Hatice'ye danışarak onu bilgilendirmiştir. Hz. Aişe bir gün Hz. Peygamber'in, vefatından sonra eşi Hz. Hatice'yi övmesine karşı çıkarak (onu kıskanmış) "O yaşlı kadını ne anıp duruyorsun? Allah onun yerine sana daha iyisini verdi." deyince Hz. Peygamber de Hz. Hatice'yi kadirşinaslığından dolayı şöyle övmüştür: *"Allah*

4 Müslim, Fedâil, 63.
5 İbn Mâce, Nikâh, 50.
6 Buhârî, İstitâbe, 4.
7 Müslim, Birr, 23.
8 İbn Hanbel, 71, 104-105.

bana ondan daha hayırlısını vermemiştir. Çünkü herkes beni inkâr ederken, o bana iman etti. Herkes beni yalanlarken o beni tasdik etti. İnsanlar mallarını esirgerken bana arka çıktı. Ve Allah Tealâ bana ondan çocuklar nasip etti."[9] Hz. Peygamber, bu ifadeleriyle eşine karşı ne kadar sevgi dolu, vefalı ve saygılı olduğunu göstermektedir. Gerek Aişe validemiz, gerekse diğer eşleri zaman zaman kıskançlıklar gösterdiklerinde Hz. Peygamber, bunlara sabretmiş ve tahammül etmiştir.

Hz. Peygamber, eşlerle iyi geçinme hususunda bazı önerilerde bulunmuştur: *"Bir kimse karısına kin beslemesin. Onun bir huyunu beğenmezse, bir başka huyunu beğenir."*[10] Bu da Hz. Peygamber'in kayda değer alternatif ve çözüm getirici bir yaklaşım tarzıdır. Eşi kendisinden hoşnut olan kadın şöyle müjdelenmektedir: *"Eşi kendisinden hoşnut olarak ölen bir kadın, cennete girecektir."*[11] Bunun tersinin düşünülmesine de bir engel görülmemelidir. *"Hanımının sende hakkı vardır, çocuğunun sende hakkı vardır, ailenin sende hakkı vardır."* buyurarak[12] böylece yakın çevredeki insanların haklarına riayet edilmesinin ne kadar önemli bir olgu olduğunu vurgulamıştır.

Hz. Peygamber, o derece nazik bir insandı ki hayvana binerken dahi hanımlarına yardımcı olurdu.[13] Bir seferinde kendisi bir yemeğe davet edilmiş, bu daveti ancak hanımıyla gelmesi şartıyla kabul edebileceğini beyan etmiştir.[14] Bu da hanımına vermiş olduğu değeri ortaya koymaktadır. Önüne getirilen yemekte kusur aramaz, bundan dolayı eşlerine kızmaz, hoşuna giderse yer, gitmezse yemezdi.[15] Dolayısıyla bu konuda hanımlarını hiç incitmezdi. Hz. Peygamber, hanımlarıyla birlikte bir

9 İbn Hanbel, 71, 104-105.
10 Müslim, Radâ', 61.
11 Tirmizî, Radâ', 10.
12 Buhârî, Savm, 51, 54-55; Müslim, Sıyâm,183.
13 Buhârî, Megâzî, 38.
14 Müslim, Eşribe, 139.
15 Buhârî, Et'ıme, 21.

seyahate çıkmış, hanımları deve üzerindeyken sürücü, develeri hızlı sürmeye başlayınca o, hanımların nazik yapısına dikkat çekerek sürücüyü uyarmıştır. O, bu uyarısında kadınları kristale benzeterek onlara karşı ne denli nazik olduğunu göstermiştir.[16]

Ev hayatında sadeliği ve mütevazılığı tercih eden Hz. Peygamber, ev işlerinde aile fertlerine/hanımlarına yardımcı olmuş ve onların işlerine katkıda bulunmuştur.

Hz. Peygamber, özellikle Medine döneminde o kadar yoğun işlerinin arasında hanımlarına da gereken zamanı ayırıyor, onlarla ilgileniyor ve sohbet ediyordu. Hz. Peygamber, bayramlar sevinç günleri olduğu için bugünlerde eğlenceye müsaade etmiştir. Bir bayram günü kendisi ve eşi Hz. Aişe ile birlikte Habeşlilerin mızrak-kalkan oyununu bıkıncaya kadar seyrettikleri rivayet edilir.[17] Aynı zamanda Hz. Aişe ile iki sefer koşu yarışı yaptığı rivayetlerde geçmektedir. Yaptığı iki koşudan birisini Hz. Aişe, diğerini de Peygamberimiz kazanmıştır.[18] Hz. Peygamber, eşleriyle zaman zaman şakalaşır, onlara espri yapardı. Bir gün Hz. Aişe'nin yanına girdiğinde onun vay başım diye sızlandığını görünce ve kendisinin önce vefat edeceği kendisine bildirilmiş olmasına rağmen o esnada bile şaka yaparak şöyle buyurdu: *"Asıl ben, 'vay başım' demeliydim. Sen benden önce ölsen, seni elimle yıkasam, kefene koysam, namazını kıldırsam ve kabre defnetsem olmaz mı?"* Bunu duyan Hz. Aişe, "Vay başıma gelenler! Vallahi öyle sanıyorum ki, sen gerçekten benim ölmemi istiyorsun..." deyince Hz. Peygamber tebessüm etti.[19]

Hz. Peygamber aile içerisinde baskıcı, konuşmaya, itiraza müsaade etmeyen birisi değildi. Onlara karşı hoşgörülü, anlayışlı

---

16 Buhârî, Edeb, 90.

17 Buhârî, Îdeyn, 2.

18 Ebû Dâvûd, Cihâd, 61.

19 İbn Mâce, Cenâiz, 9.

olduğu için hanımları onunla tartışıp ona karşı muhalefet de edebiliyorlardı.[20]

İşte o, bu vasıflarıyla dünyanın en mutlu ve en huzurlu yuvasını tesis etmiştir.[21] Hz. Peygamber, hanımlarına her zaman değer vermiş, gerektiğinde onlara danışmış, ev işlerinde yardımcı olmuş, onlarla sohbet etmiş, dini meseleleri onlara anlatmış, onlara hoşgörü ve şefkat göstermiş, onlarla şakalaşmış, maddi-manevi yönden destek olmuş, onlara nezaket ve zarafet içerisinde davranmış, fedakâr, sürekli mütevazı kalarak ilgi ve sevgiyle yaklaşmıştır.

Hz. Peygamber, genel olarak çocuklar arasında ayırım yapmamış, onlara adaletli davranmıştır. Hz. Peygamber'in, kızı Fatıma ile olan diyaloğu konusunda Hz. Aişe'nin şu ifadeleri dikkat çekicidir: "Ben Resûlullah'a her bakımdan Fatıma'dan daha fazla benzeyen hiçbir kimseyi görmedim. Fatıma, Peygamber'in yanına girince Resûlullah ayağa kalkar, onu öper ve meclisine oturturdu. Peygamber, Fatıma'nın yanına girince, Fatıma da ayağa kalkar, onu öper ve meclisine oturturdu."[22] Aralarında böylesine bir muhabbet ve saygı ortamı söz konusuydu.

Böylece o, eşleriyle düzeyli, seviyeli, nezaket, sevgi ve saygıya dayalı bir ilişki içerisinde olduğu gibi kızları ve torunlarıyla olan ilişkilerinde de aynı erdemliliği göstermiştir.

Hz. Peygamber, kendisini kısa bir süre emzirmiş olmasına rağmen sütannesi Süveybe'yi gerek Mekke'de gerekse Medine'de hiç unutmamış, kendisini devamlı arayıp sormuş, onunla ilgiyi, bağlantıyı kesmemiş, yanına geldikçe saygı göstermiş ve ikramlarda bulunmuştur. Hicretten sonra da onunla irtibatını devam ettirmiş, Medine'den ona yiyecek ve giyecek göndermiştir. Süveybe ölünceye kadar da bu alaka bu şekilde devam

20 Bk. Ebû Dâvûd, Edeb, 84.

21 Sandıkçı, *age,* s. 64.

22 Ebû Dâvûd, Edeb, 144; Tirmizî, Menâkıb, 60.

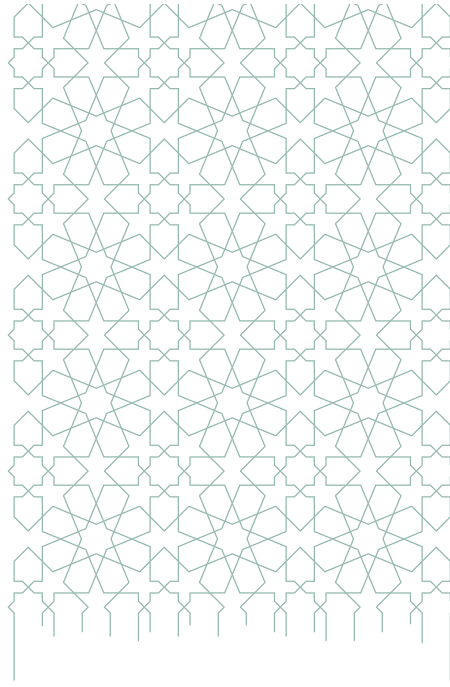
etmiştir. Hatta öldükten sonra dahi bir yakını olup olmadığını araştırmıştır.[23]

Hz. Peygamber, benzer iltifatları kendisine çok iyi bakan amcası Ebû Tâlib'in eşi Fatıma binti Esed hanıma göstermiştir. Hatta kendisine öz evlat muamelesi yapmış olan Ebu Tâlib'in eşi Fatıma hanımın kendisine yaptığı iyilikleri, gösterdiği şefkat ve merhameti hiç unutamayacağını, Ebû Tâlib'den sonra Fatıma hanımın da en çok iyilikte bulunduğunu belirtmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, daha sonraki dönemlerde bu hanıma saygı ve hürmette kusur etmemiştir. Fatıma hanım vefat ettiğinde Peygamberimiz *"annem öldü"* diyerek gözyaşı dökmüş, gömleğini kefen olarak vermiş ve mezara kendi eliyle indirmiştir. Kendisine bu kadar ilgi ve yakınlık göstermesinin sebebini de şöyle açıklamıştır: *"Ebû Tâlib'ten sonra bu kadın kadar bana iyiliği dokunan hiçbir kimse yoktur. Ahirette cennet elbiselerinden giyinmesi için ona gömleğimi kefen olarak verdim. O benim annemdir! Kendi çocukları aç dururken, suratlarını asarken o, benim karnımı doyurur, saçımı tarardı, o benim annemdi."*[24]

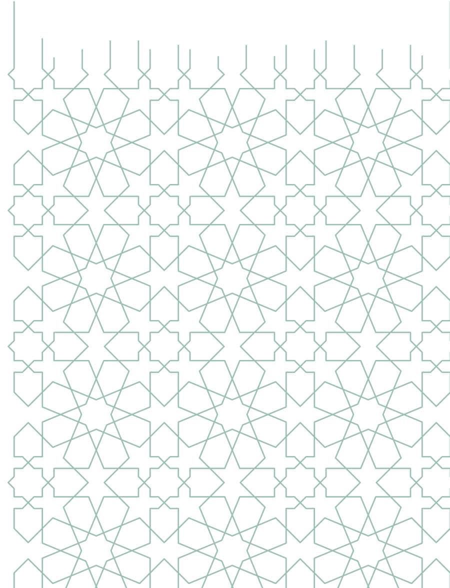
Hz. Peygamber'in kazanımları ve onun vermiş olduğu anlayışla yetişen asrısaadet kadını, duruşuyla, yaşamdaki rolü ve aktivitesi ile çok farklı konumdaydı.

---

24 Bk. Hâkim en-Nisâbûrî, *age,* III, 116-117; Ya'kubî, *Tarih,* II, 14.

Zaman ve mekan değişse de ailenin önemi ve insanın aileye duyduğu ihtiyaç asla değişmeyecektir. Dolayısıyla Müslüman'ın bir taraftan yaşanan değişimi dikkatle izlemesi, diğer taraftan da Kur'an ve sünnetin aile hakkında öngördüğü ilkelerden ödün vermeden yaşaması gerekmektedir.

Aileyi Ayakta Tutan Ahlâki Değerler

Prof. Dr. Huriye Martı

Giriş

Her nikâh, geleceğe dair umutlarla kıyılır. "Hz. Âdem ve Hz. Havva, Hz. Muhammed (s.a.s.) ve Hz. Hatice, Hz. Ali ve Hz. Fatıma arasındaki derin muhabbet, ülfet ve sadakat" anılarak onlar gibi güçlü bağlara sahip bir yuva olması için dualar edilir. "Bir yastıkta kocamaya" niyet ederek evlenen her insanın, ailesini korumak için emek vermesi beklenir. Aileyi tehdit eden bunca farklı risk alanı varken, ailenin ayakta durması her geçen gün zorlaşırken, kadınıyla erkeğiyle, genciyle yaşlısıyla aile fertlerinin bu konuda hassas ve bilinçli olması gerekir.

Ailenin ayakta durmasını zorlaştıran en önemli etkenin, modernizm ve sonrasında yaşanan zihniyet dönüşümü olduğu söylenebilir. Değişimin son derece hızlı yaşandığı ve değişimle birlikte gelişim ve dönüşümün kaçınılmaz olduğu bir dünyadan ailenin etkilenmemesi mümkün müdür? Hayır. Aile söz konusu olduğunda, değişimin, iç dinamikleri etkilediği kadar, ailenin anlamına ve değerine dair düşünceleri de etkilediği söylenebilir mi? Evet. Bir diğer ifadeyle, hayat hızla akarken aile içi ilişkilerin tarzı da aileye dair kanaatler ve yaklaşımlar da değişime uğramaktadır. Değişime karşı direnmenin hangi noktaya kadar

mümkün olduğu sorgulanabilir. Ancak daha önemli olan, değişime rağmen ailenin ayakta kalabilmesi için neye ihtiyacımız olduğunun tespit edilmesidir.

Kanaatimizce, ailenin muhafazası ve güçlenmesi ancak değişkenler karşısında sabitelerin belirlenmesi, korunması ve geleceğe taşınmasıyla mümkündür. İnsan, zamanın dönüştürücü gücüyle başa çıkamasa da ailesine dair hangi sabitelerin dokunulmaz olduğuna karar verebilir. Kuşaklar değiştikçe alışkanlıklar, davranış formları ve hayatı anlamlandırmada kullanılan düşünce kalıpları da değişebilir. Ancak dinî ve ahlâki değerlerin sabit kalması esastır. Bu değerler Kur'an tarafından belirlenmiş, sünnet tarafından muhteşem örneklerle hayata geçirilmiştir. Dolayısıyla Müslüman bir ailenin yaşamında, kuruluşundan gelişimine varıncaya kadar her dönemde korunması gereken sabiteler vardır.

Bu noktada, sabite ve değişken konusuna kısaca değinmek yerinde olacaktır. Zamana ve mekâna bağlı olarak bireylerin ve toplumların hayatında pek çok şey değişirken bazı noktaların değişmemesi öngörülür. Giyim kuşam tarzı, yeme içme adabı, kullanılan ev eşyası ve eğlence anlayışı gibi ihtiyaçlara göre değişebilecek ve her çağda yeniden kurgulanabilecek olanlara "değişken" denir. Bu değişkenler, özü kaybetmemek şartıyla kabullenilebilir ki, işte bu öz "sabiteler"dir. Sabiteler, İslam'ın temel prensipleridir. Köşe taşlarıdır. Söz gelimi giyim tarzı değişir ama tesettüre riayet etmek bir sabitedir. Yeme içme alışkanlıkları değişir ama helal tüketim sabitedir. Evlerin dekorasyonu değişebilir ama ev döşerken israf etmemek sabitedir. Aile içinde rol ve imkân dağılımları değişebilir ama adalet sabitedir.

Aile hayatımızı Peygamberimizin ailesi ile karşılaştırdığımızda, çok sayıda değişkene rastlamamız mukadderdir. Arap toplumunun kültürel kodları ile bizimkiler farklıdır. Aynı şekilde bin dört yüz yıl öncesiyle bugünün gerçekleri arasında da yad-

sınamaz farklar vardır. Peki, o hâlde bugün bir Müslümanın Kur'an'a ve Peygamberimizin sünnetine uyan bir aile yaşantısı sürdürmesi nasıl mümkün olacaktır? Bu ancak dinin aile konusundaki köşe taşlarını sarsmayarak mümkün olabilir.

Kur'an-ı Kerim'de ve Peygamberimizden miras kalan sünnet-i seniyyede, aile bireylerini bağlayan ve zamana ya da zemine göre değişmesi mümkün olmayan birtakım ahlâki esaslar belirlenmiştir. Bu esaslar; adalet, merhamet, muhabbet ve sadakat olarak sıralanabilir.

a. Adalet

Adalet, hak dağıtımında ve sorumluluk paylaşımında insaflı bir yol izlenmesi, zulmün bertaraf edilmesi, dengenin korunması anlamına gelir. Toplumun bütün katmanlarını ve kurumlarını ilgilendiren adalet kavramı, İslam'ın vazgeçilmez ilkelerinden birisidir. Esma-i hüsnasından biri de "el-Adl" olan Cenab-ı Hak, dünyada ve ahirette bütün varlıklara karşı adildir. Kâinatı adalet üzere kurmuş, eşsiz bir denge ve düzen var etmiş, insanoğlundan da bu dengeyi korumasını istemiştir. Kur'an'da şöyle buyrulur: *"Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."* (Mâide, 5/8)

Adalet; dil, ırk, renk, yaş, cinsiyet ve statü fark etmeksizin herkese fıtratı gereği sahip olduğu özellikleri dikkate alarak davranmayı gerektirir. Fıtrata aykırı davranmak, hak ve sorumluluk dengesini bozmak, doğuştan gelen nitelikleri sebebiyle bir kimsenin kayba uğramasına sebep olmak ise zulümdür. Aile içinde de bireyler farklı niteliklere, önceliklere, hassasiyetlere ve ihtiyaçlara sahiptir. Onların bu farklılıklarını dikkate alarak davranmak, Allah tarafından her birine verilmiş olan öz nitelik-

lere ve ayrıcalıklara karşı saygılı olmak adaletin gereğidir. Dolayısıyla adalet, birebir eşitlikten öte bir anlam taşır ve ailede her ferdin insan olmakla doğuştan sahip oldukları manevi eşitliğe işaret eder.

"İnsan" yani "yeryüzünün şerefli halifesi" olmak, eşler arasındaki ortak paydadır. Mümin kadın ve erkeği bir ve beraber kılan, "veli" yani birbirinin dostu, hamisi ve yardımcısı olma vasfında buluşturan en önemli unsur budur: *"Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."* (Tevbe, 9/71) Hayatta iyiliği ve güzelliği de zorluğu ve sıkıntıyı da birlikte göğüslemek için evlenen eşler, aile yapılarını haklar ve sorumluluklar konusunda adalet üzere inşa ettiklerinde huzurlu olurlar. Adalet aynı zamanda erkek ve kadın arasında karşılıklı ve eş düzey bir sorumluluğu gerektirir: *"Onlar (hanımlarınız) size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz."* (Bakara, 2/187), *"Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır."* (Bakara, 2/228) şeklindeki ayetler buna işarettir.

Kur'an'da, erkekler "kayyûm" yani kadınları gözetip kollayan ve işlerini takip eden kimseler olarak nitelendirilmiştir: *"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler, kadınları koruyup, gözetirler."* (Nisâ, 4/34) Kavvâmlık vasfı, erkeğe "haktan" ziyade "sorumluluk" yükler ve adalet ilkesini unutarak bu vasfı "mutlak üstünlük" şeklinde yorumlamak aileyi zarara uğratır.

Ailede eşler arasındaki adalet kadar, çocuklar arasında da adaletli olunması şarttır. Adaletin hâkim olduğu ailede çocuklar cinsiyet ayrımına tabi tutulmaz. Yetenekleri, yaşları ve karakterleri dikkate alınarak yetiştirilir, başarılı olduklarında aynı ölçüde ödüllendirilir, hatalı davrandıklarında da aynı oranda

ikaz edilir. Cinsiyet, yaş, zekâ, sosyal beceriler ya da hastalık gibi herhangi bir sebepten dolayı çocuklar arasında ayrım yapmak, adaleti ortadan kaldırarak aile birliğini sarsmak demektir. *"Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adil davranın."* (Buhârî, Hibe, 13) şeklindeki nebevi ikaz bu konuda anne-babalara ciddi bir görev yükler. Hadis-i şerifte çocuklar arasında adaletli davranmanın gereği anlatılırken Allah korkusuyla bağ kurulması etkileyicidir.

Bu hadisin söyleniş sebebine baktığımızda, Nu'mân b. Beşîr isimli sahabinin anlattıklarına şahit oluruz. Babası küçük bir çocukken Nu'mân'a bir bahçe bağışlamayı düşündüğünde, kardeşlerine de aynı bağışta bulunmasının mümkün olmadığını duyan Peygamberimiz bu sözleri söylemiştir. Doğrusu bu tutum, hediyeleşme ve miras paylaşımı konusunda günümüzde de aileler tarafından yapılan en büyük yanlışlardan biridir. Sonuçta Allah Resûlü (s.a.s.) aile içinde adil davrananları büyük bir mükâfatla müjdelemiştir: *"Yönettikleri insanlara, ailelerine ve sorumlu oldukları kişilere karşı adaletli davrananlar, Allah katında, sınırsız merhamet sahibi Rahman'ın yanında nurdan minberler üzerinde ağırlanacaklardır."* (Nesâî, Âdâbü'l-kudât, 1)

b. Merhamet

Hz. Âdem'in ailesinden bugüne, toplumlar daima aileler ile var olmuştur. Ailenin insanlık tarihiyle yaşıt olması, aslında insanın yaratılış kodlarında aileye dair temel verilerin bulunduğunu gösterir. Nitekim aile, dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren insanın huzura erdiği ve güven duygusunu hissettiği en kıymetli ortamdır. Ayet-i kerimede ailenin bir bakıma "huzura erdirmek" gayesiyle var edildiğine işaret edilerek şöyle buyrulur: *"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de Allah'ın (varlığının ve kudretinin) delillerindendir."* (Rûm, 30/21) Aileyi Allah'ın varlığına delil olarak sunan bu ayette, mutlu bir aile ortamı için

zikredilen iki esas vardır: Meveddet, yani karşılık beklemeksizin sunulan sevgi ve merhamet.

"Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir." (Tirmizî, Birr, 15) buyuran Hz. Peygamber (s.a.s.), aileden başlayıp topluma yayılan bir merhamet medeniyeti inşa etmiştir. "İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez." (Buhârî, Tevhîd, 2) şeklindeki nebevi prensip, toplumsal hayatta merhamete dair atılacak her adımın Rahmani bir karşılık bulacağını söyler. Dolayısıyla Rahman ve Rahim olan Allah'ın yarattığı merhamet duygusu, Yüce Yaratıcı ile kul arasında bir bağa dönüşür.

Merhamet; yardım, lütuf, acıma, mağfiret etme, esirgeme, yardımcı olma gibi anlamlara gelir. Yakınlık ve merhamet manasından hareketle, ana rahmine "rahm" denilmiş, kan bağıyla birbirlerine bağlı olan akrabalık ilişkileri için de sıla-i rahm ifadesi kullanılmıştır. Merhameti yüzeysel bir acıma, tek defalık bir şefkat ya da geçici bir sevgi gösterisi olarak okumak yanlış olur. Aksine merhamet, gayret edilerek kazanılmış ahlâki bir duruşu, hayata ve mahlukata dair bir bakış açısını ve zihniyeti ifade eder.

Aile içi ilişkilerde de merhametin anlamı, muhatabını anlamak ve onun tarafından anlaşılmak için şefkatli ve zarif bir tavır geliştirmektir. Merhamet, ailede hoyrat ve bencil bir tavrı, güce ve maddiyata dayalı bir iktidarı kabul etmez. Aksine fedakârlığı, hoşgörülü ve affedici olmayı, zorluklar karşısında el birliği yapmayı ve empati kurabilmeyi sağlar. Bütün bunlar "hayırlı" Müslümanın özelliğidir ve en yüce modeli Hz. Peygamber'dir: *"En hayırlınız, ailesine hayırlı davranandır. Ben de sizin aranızda ailesine karşı en hayırlı davrananım."* (İbn Mâce, Nikâh, 50)

Siret çizgisini takip ettiğimizde, merhametin Peygamberimiz için taşıdığı anlamın izlerini görmek mümkündür. Rahmet El-

çisi (s.a.s.), eşleri, çocukları ve torunları ile geliştirdiği iletişim dilinde daima merhametten ve nezaketten yanadır. Onun eşlerine karşı en sert tepkisi, daha müreffeh bir hayat talep etmeleri ve bu taleplerinde ısrarcı olmaları sebebiyle kendilerine dargın durduğu bir aylık döneme rastlar (Müslim, Talâk, 30). Bu dönemde bile Hz. Peygamber'in elinden ve dilinden merhametsizliğe ya da şiddete dair en ufak bir şey sâdır olmamıştır. Eşlerinin kıskançlıklarını, kimi zaman tartışma ve itirazlarını, hatta küslüklerini anlayışla karşılayan Peygamberimiz, (Buhârî, Nikâh, 108; Tirmizî, Menâkıb, 63) kadını ıslah etme gibi bir gerekçeyle kesinlikle şiddete başvurmaz.

Allah Resûlü (s.a.s.), şiddeti, kabalığı ve zorbalığı hayat tarzı olarak benimsemiş olan cahiliye toplumuna merhameti öğretmiş, Hz. Âişe annemizin ifadesiyle "Bir kadına ya da bir hizmetçiye bir tek tokat bile atmamıştır." (Müslim, Fezâil, 79) Kendisine gelerek, başkalarına daha hoşgörülü olduğu hâlde ailesine karşı kırıcı konuştuğunu söyleyen ve bu konuda ne yapması gerektiğini soran Ebû Huzeyfe'ye, bunun için günde defalarca Allah'tan af dilemesi gerektiğini söylemiştir (İbn Mâce, Edeb, 57). Kadına yönelen şiddete müsaade etmemiş, *"Allah'ın kadın kullarına vurmayın!"* (Ebû Dâvûd, Nikâh, 41-42), *"Kadınlar konusunda Allah'tan korkun! Çünkü siz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız ve Allah'ın adıyla (nikâh kıyarak) onları kendinize helâl kıldınız."* (Müslim, Hac, 147) buyurmuştur.

Ailede eşler arasındaki merhamet ilişkisinin bir benzeri anne-baba-çocuk arasında kurulmalıdır. Küçüklüğünde çocuğuna karşı merhametli ve affedici olması gereken anne-babaya karşı büyüdüğünde de evladın şefkatli ve hürmetli olması beklenir. Çünkü çocuklar tarafından ebeveyne gösterilen şiddet de anne-babanın çocuğuna karşı merhametsizliği kadar ciddi bir problemdir. Allah Resûlü (s.a.s.) "Benim on çocuğum var ama hiçbirini öpmüş değilim." diyen Akra' b. Hâbis'e *"Merhamet et-*

meyene merhamet edilmez." buyurmuştur (Buhârî, Edeb, 18). Bunun yansıması olarak da anne-babaya ihsan ve ikramın önemini her fırsatta dile getirmiş (Buhârî, Edeb, 1; Müslim, Birr ve Sıla, 1), onlara karşı saygısızlığı ve kötü muameleyi büyük günahlardan biri olarak saymıştır (Buhârî, İsti'zân, 35; Müslim, Îmân, 144).

Birbirinin hâlini anlayan, birbirine karşı insaflı davranan, bireysel menfaatlerinden önce ailenin iyiliğini düşünen fertler, sağlıklı bağlar kurabilmiş demektir. Merhametin aile hayatına yansımadığı evlerde ise zulme ve şiddete kapı aralanmış olur. Aile içinde kadına ya da çocuğa yönelen şiddete İslam dininin temel argümanlarını kullanarak bahane bulmak imkânsızdır. Ailenin sorumluluğunu taşıyan erkek ve kadının saygınlığı, anne-babaya ihsan ve ikramın kaçınılmaz bir vazife olduğu ise bir gerçektir.

c. Sevgi

Aileyi ayakta tutan insani ve ahlâki değerlerin belki de en güçlüsü sevgidir. Muhabbet, meveddet, ülfet gibi kavramlarla da anılan sevgi, koşulsuz ve karşılık beklemeden olduğunda gerçek anlamına kavuşur. "Vedûd" olan Allah, sevgiyi var eden ve sevilmeyi en çok hak edendir. Aile içindeki sevgi bağları -Kur'an'ın ifadesiyle- O'nun varlığının delilleridir (Rûm, 30/21). Kur'an'a göre, *"İnanıp salih ameller işleyenler için Rahman, (gönüllere) bir sevgi koyar."* (Meryem, 19/96) Her yaşta sevgiye muhtaç olan insanoğlu ise en yakınında nefes alan aile bireylerinin sevgisiyle beslenir, mutlanır ve umutlanır. Bünyesinde adalet ve merhameti de barındıran bir sevgi, aileye her anlamda şifadır.

Sevginin aile içinde anlaşmazlıkları çözen, kırgınlıkları gideren ve iletişimi olumlu yönde etkileyen bir gücü vardır. Bu manevi güç sayesinde zorluklar daha kolay aşılır. Ailede sevginin içselleştirilmesi, eşlerin birbirinin göz bebeğine sevgiyle bakması,

çocukların korkudan uzak bir sevgi ortamında büyümesi toplumun geleceği adına da son derece önemlidir.

Peygamberimizin sevgiyi görünür kılan ve muhatabına sevgi sunumundan kaçınmayan bir tutumu vardır. Söz gelimi, Hz. Hatice'ye olan sevgisini ve vefasını onun vefatından yıllar sonra bile her ortamda dile getirmiş, hatta hatırasına hürmeten onun sevdiği insanlarla ilişkisini devam ettirmiştir (Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 75). Benzer şekilde Hz. Âişe'ye olan muhabbetini tüm Medine bilmektedir. Peygamberimizin kızı Hz. Fâtıma yanına geldiğinde ayağa kalkması, elini tutması ve onu kendi yerine oturtması (Ebû Dâvûd, Edeb, 143, 144) baba-kız arasındaki sevginin tezahürleridir. Torunlarını omzuna alarak namaz kılan, hutbe veren, onları dizine oturtup bağrına basan ve dua eden Peygamberimiz (Buhârî, Edeb, 22), sevgi dolu bir yüreğin sıcaklığını ailesine daima hissettirmiştir.

Böyle bir sevgi ortamında büyüyen çocuk, anne-babasına muhabbetle bağlanır ve yaşlandıklarında aynı sevgiyi onlara hediye eder. Anne-baba-çocuk arasındaki bu sevgi döngüsünün korunması Kur'an'ın emridir: *"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, anne babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine 'Öf!' bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: Rabbim, tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı."* (İsrâ, 17/23-24)

d. Sadakat

Aile için vazgeçilmez değerlerden birisi de sadakattir. Sadakat; özü sözü bir olmak, doğru ve dürüst davranmak, düşüncede, niyette ve inançta dosdoğru olmaktır. Böyle bir duruşun hem ahlâki hem de hukuki açıdan aile için ne kadar hayatî öneme sahip olduğu açıktır. Sadakat, nikâh gibi "mesuliyeti ağır bir

söz" vererek birbirine bağlanan eşlerin (Nisâ, 4/19) bu bağı korumasını ve güven duygusuyla yaşamasını temin eder.

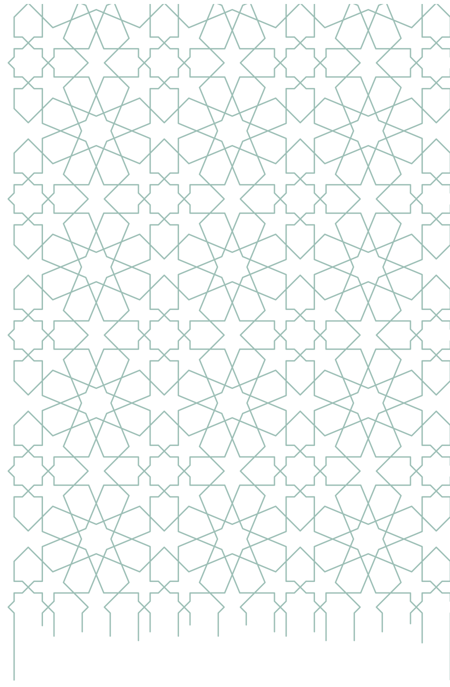
Sadakat, yalandan uzak durmayı, dürüst ve iffetli davranmayı gerektirir. Pembe yalan gibi asılsız bir bahaneyle eşinden ve çocuklarından gerçeği saklamak, onları kandırmak ve oyalamak iyileşmesi zor yaralara sebep olur. Aile içinde büyük-küçük, kadın-erkek her birey doğru sözlü ve güvenilir olmaya özen göstermelidir. Hz. Peygamber'in bu husustaki tavsiyesi herkes için bağlayıcıdır: *"Doğruluktan ayrılmayınız. Muhakkak ki doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi devamlı doğru söyler ve doğru olanı ararsa Allah katında 'sıddîk' (özü sözü bir olan kişi) olarak yazılır. Yalandan sakının! Çünkü yalan kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür. Kişi yalan söyleyip yalanı araştıra araştıra Allah katında yalancı olarak yazılır."* (Müslim, Birr ve Sıla, 105)

Sadakat ayrıca evli bir insan için namusunu korumak, özel hayatın sınırlarını muhafaza etmek ve eşi dışında bir kimseyle meşruiyeti olmayan ilişkiye girmemek anlamı da taşır. Allah Resûlü (s.a.s.) Veda Hutbesi'nde bu hususu şöyle dile getirmiştir: *"Dikkat edin! Sizin, hanımlarınızın üzerinde hakkınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakkı vardır. Sizin hanımlarınız üzerindeki hakkınız, namuslarını muhafaza etmeleri ve hoşlanmadığınız kimselerin evinize girmesine izin vermemeleridir. Dikkat edin! Hanımlarınızın sizin üzerinizdeki hakkı ise onların giyim ve gıda ihtiyaçlarını güzelce karşılamanızdır."* (Tirmizî, Radâ', 11)

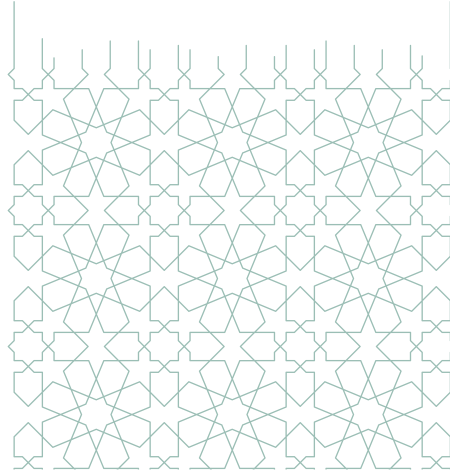
Aile bağlarını pekiştiren ve her türlü riske karşı aileyi korunaklı kılan temel ahlâki değerleri kısaca ele aldığımız bu çalışmanın sonunda diyebiliriz ki, zaman ve mekân değişse de ailenin önemi ve insanın aileye duyduğu ihtiyaç asla değişmeyecektir. Dolayısıyla Müslümanın bir taraftan yaşanan değişimi dikkatle izlemesi, diğer taraftan da Kur'an ve sünnetin aile hakkında öngördüğü ilkelerden ödün vermeden yaşaması gerekmektedir.

Aile hayatına sünnet-i seniyye ile yön vermek isteyen bir kimsenin, Allah Resûlü'nün sergilediği davranış modellerini özünü anlamadan bire bir taklit etmekle kimi zaman çözüme ulaşması mümkün olamamaktadır. Zira çağların ve kültürün değişmesi, bugün bizleri Resûlullah zamanında var olmayan yepyeni olgularla ve gerçeklerle karşı karşıya bırakmaktadır. O hâlde, sünnete ittiba, aynı zamanda nebevi davranışları şekillendiren zihniyeti anlamak, hikmeti görmek ve özü yakalamaktır. O gün için taşıdığı ehemmiyeti bugün de kaybetmeyen sabiteleri aile hayatımızda yaşanır kılmak, huzura giden yolu kolaylaştıracaktır.

Sevgi duymayan bir kalp nefsin emrine girmiş, kalp olarak varoluşunu gerçekleştirememiştir. Halbuki kalbin sevgiye daha doğrusu muhabbete ihtiyacı vardır. İnsan muhabbet duygusu ile başkaları tarafından muhabbetle muamele edildiği zaman tanışır. Bir çocuğun annesi ve babası ona muhabbetle yaklaştıklarında o çocuk kalbinin muhabbetsiz kalması mümkün değildir.

Aile Üzerine Düşünceler

Prof. Dr. Sadettin Ökten

Bu yazıda aile ile ilgili deneyimlerimden ve izlenimlerimden yola çıkarak bir kurgu sunmaya çalışmaktayım. Aile ile ilgili izlenimlerim ve deneyimlerim kendi ailemden, yakın çevremdeki akrabalarımdan ve bize dost ailelerden edindiğim birikimlerden oluşuyor. Burada münferit olaylardan söz etmeyeceğim. Bu olaylardan yola çıkarak yapmaya çalıştığım çıkarsamaları ve bu çıkarsamalardan oluşturmaya gayret ettiğim kurguyu söylemeye çalışacağım. Söz konusu dönem ise 40'lı yılların sonundan günümüze kadar olan süreci kapsıyor. Söz konusu olan mekan da İstanbul'da orta halli ailelerin yaşadığı muhafazakar nitelikli semtlerden ibarettir. Bu günden geriye dönüp baktığımda yetmiş yıllık süreç içerisinde tespit edip benimsediğim hususları aşağıda ifade ediyorum.

Aile ister anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile olsun, ister büyük anne ve büyük babayı da kapsayan geniş aile olsun bireye ilk önce hiç vazgeçilmez olan güven olgusunu verir. Hanenizin kapısını kapattığınız zaman kendinizi orada güvende hissedersiniz. Bu hissin kaynağında ise sizden önceki neslin yani annenizin ve babanızın, varsa büyük anne ve büyük babanızın birbirlerine güven duydukları olgusu yatar. İnsan hiç ifade edilmese bile bu olguyu hisseder ve kendini bu ortamda

güven içinde bulur. Ailenin birinci ve en önemli özelliği budur ki bireye güven hissini vermesi. Birey daha sonra kendi ailesini kurduğunda bu yeni yapının temelinde de aynı güven hissi yer alacaktır. Düşüncelerim beni bu güven hissinin kaynağına götürüyor. İslam medeniyeti açısından baktığımda bu güvenin ilahi iradeye teslim olmak ve buradan doğan tevekkül duygusu olduğunu anlıyorum. Kadere olan teslimiyet ve Haktan gelene razı oluş insanlara bir huzur ve güven hissi ikram etmektedir. Ailenin en küçük bireyi olan çocuk da bu kaynağı büyüklerinden, daha doğrusu büyüklerinin davranışlarından bizzat yaşayarak görür ve öğrenir, eski tabirle, temellük eder.

Birbirine güvenen aile bireylerinin arasında giderek gelişen bir sevgi ve muhabbet ilişkisi doğar. Çünkü hayatın akışı sırasında ortaya çıkan problemler güven hissinin varlığı ile çözümlenmektedir. Ailenin karşı karşıya kaldığı sorunlar bu güven hissinin getirdiği dayanışma içerisinde oluşan ortak duygusallığın eylemlere yansıması ile aşılır. Çözümlenen her problem aile bireyleri arasında sevginin ve muhabbetin oluşmasına yol açar. İnsan sevgiyi yine büyüklerinden öğreniyor. Sevginin hayata yansıması fedakarlık ile görünür hale gelmektedir. Birey kendisinin dışındaki her varlığa sevgi ile yaklaşmayı aile yuvasında talim eder. Çağımızda çok kullanılan doğa sevgisi, hayvan sevgisi, tabiat sevgisi gibi kavramların ötesinde bizim bir de muhabbet kavramımız vardır. Muhabbet ise sadece insana mahsus bir ruhi yaklaşımdır. Muhabbet sevginin insana yönelik ve sadece insana mahsus olan damıtılmış halidir. Çiçek sevilir, tabiat sevilir, kuşlar sevilir ama bunlara muhabbet edilmez; insana muhabbet edilir. Bu ayrımı da yine ailenin çocuğa ikame ettiğini gözlemliyorum. Neticede ailenin vazgeçilmez iki temel unsurunu ortaya koyuyoruz: Aile bireylerinin birbirlerine duydukları güven hissi, sevgi ve muhabbet halesi.

Gözlemlediğim ailelerde var olan güven ve muhabbet ortamı aynı zamanda hiyerarşik bir yapıya da sahipti, yani orada küçük

ölçekli bir silsile-i meratip yapılanması vardı. Bu tespit günümüzün insanına anlamsız ve itici gelebilir. Çağdaş insan şöyle düşünebilir: aile içinde de bir ast üst ilişkisi mi söz konusu olacaktır? Gözlemlerim böyle bir ilişkinin olduğunu söylüyor ama bu ast üst ilişkisi kuru bir oluşum değildir. Güven ve muhabbet hisleri ile zenginleştirilmiş ve çevrelenmiştir. Ayrıca tarihin her dönemine ve bugüne baktığımızda gerek sosyal yapılarda gerekse doğada hiyerarşik yapıların var olduğunu görüyoruz. Dikkatli bir nazar bu yapıları tespit etmekte zorlanmıyor. Aile çocuğu yarın tek başına kalacağı hayata hazırlarken küçük ölçekli hiyerarşik bir yapının içinde yetiştirmekteydi. Böyle bir yapıda herkesin bir vazifesi vardı. Ancak bu vazife sert, kuru, zaman zaman insana ağır gelen bir vazife değildi. Çünkü başlangıçta da söylediğimiz gibi güven ve muhabbet hisleri ile sarmalanmıştı. Her vazifede olduğu gibi aile içindeki bu hiyerarşik yapının bireye yüklediği vazifelerde de yetki ve sorumluluk söz konusudur. Yetki size bir özgürlük alanı açar, deyim yerindeyse bir iktidar ve tasarruf alanı. Sorumluluk ise yaptığımız işin bir üst makama karşı hesabını vermek demektir. Böylece aile içinde kendisine işlevsel bir yer bulan birey, yani burada sözünü ettiğimiz küçük çocuk bu küçük yapının vazgeçilmez bir unsuru olduğunu varlığının derinliğinde hisseder. Bu duygu onun varoluş ihtiyacının bütünü ile tatmin olması demektir. Yetki, sorumluluk ve başarı ile verilen bir hesap sonuçta insanın varoluşunu hissetmesine yol açıyor. Bu oluşum hayata bir anlam katar. Küçük çocuk kendisine tanınan yetki, yüklenen sorumluluk ve kendisinden istenen hesap ortamı içerisinde hayatın anlamını bulmakta ve o küçük yaşına rağmen yaşadığına bir mana verebilmektedir. Bu alışkanlığı kazanan birey için hayat sonuna kadar anlamlı bir süreçtir.

Yukarıda sözü geçen vazife aynı zamanda bir hizmet demektir. Aile ortamında hizmet ile tanışan birey bu ortamda baştan beri var olan güven ve muhabbet duyguları ile bezendiği için hizmetin getirdiği manevi hazzı yani faydalı olma duygusunu

tatmaktadır. Bu manevi haz bireyin iç dünyasında merhamet ve şefkat hislerini uyandırır. Bu duygular ise yukarıda sözünü ettiğimiz varoluşun bir başka veçhesini oluştururlar. Böylece varoluş bir yetki ve sorumluluk olgusunun başarı ile yerine getirilmesi neticesinde ortaya çıkan işlevsel bir olgu olmanın yanında merhamet ve şefkat hisleri ile de bezenerek simgesel bir anlama kavuşur.

Aile ortamı yukarıda açıklamaya çalıştığımız olguları bizzat yaşam pratiği ile hayata geçiriyor. Söylemiyor fakat yapıyor. Çağdaş ailenin belki de en büyük zaafı söylemek fakat söylediğini yapmamaktır. Çünkü birey hangi yaşta ve hangi konumda olursa olsun söze değil fiile bakar ve ona göre hüküm verir. Yetiştiğim ve gözlemlediğim aile ortamlarında ise davranışlar önemliydi. Bu konularda fazla söz söylenmezdi. Adeta yazılı olmayan bir kurallar bütünü vardı ve birbirinden haberi olmayan aileler bile bu kurallar bütününe riayet eden davranış bütünlükleri sergilemekteydiler. Çok sonraki yıllarda bu muhteşem bütünlüğün bize ait bir medeniyet tasavvurundan kaynaklandığını hissediyorum. İnsan alışkanlıkları ile yaşayan bir mahluktur. Başlangıçta sözünü ettiğimiz güven hissi, sevgi ve muhabbet duyguları, hiyerarşik yapı, bu yapı içindeki vazife ve hizmetler bir bütün olarak hayatın her veçhesinde tekrarlanınca o ortam içinde yetişen birey de ister istemez o yapının formunu almaktaydı. Böyle bir donanım ile hayat sahnesine çıkıp kendi ailesini kurduğunda da uygulamaları o donanım istikametinde oluyordu.

Şimdi gelelim aile içindeki vazifelerin kısaca açıklanmasına. Her bireye kendi yapabileceği ölçüde bir işlev tayin edilir, o işlev için gerekli yetki alanı tanınır ve işlevin yerine getirilmesi neticesinde ortaya çıkan sorumluluk ona baştan söylenirdi. Küçük bir çocuk bütün iyi niyet ve gayretine rağmen bu işlevde başarılı olmazsa orada da bir miktar şefkat ve merhamet ile karışmış müsamaha devreye girerdi. "Bir daha olmasın" ikazı hala kulak-

larımdadır. Fakat bu müsamahanın da bir sınırı vardır, bu sınır sizi sevenlerin üzülmesidir. İnsan kendisini sevenlerin üzülmesini istemez, çünkü onları sever. Kanaatime göre kalpte sevginin uyanmasına vesile olan ilk kıpırdanış, sevildiğini hissetmektir. İnsan sevildiğini hissedince kalbinin varlığını duyumsar ve kendisini sevenlere karşı bir muhabbet duymaya başlar. Bu muhabbet aynı zamanda sevdiğini üzmemek dolayısıyla onun yüklediği görevi ve hizmeti yerine getirmenin de başlıca sebebidir. Sevgi duymayan bir kalp nefsin emrine girmiş, kalp olarak varoluşunu gerçekleştirememiştir. Halbuki kalbin sevgiye daha doğrusu muhabbete ihtiyacı vardır. İnsan muhabbet duygusu ile başkaları tarafından muhabbetle muamele edildiği zaman tanışır. Bir çocuğun annesi ve babası ona muhabbetle yaklaştıklarında o çocuk kalbinin muhabbetsiz kalması mümkün değildir. İçinde bulunduğum ailelerde bizzat deneyimlediğim en önemli hususiyet budur.

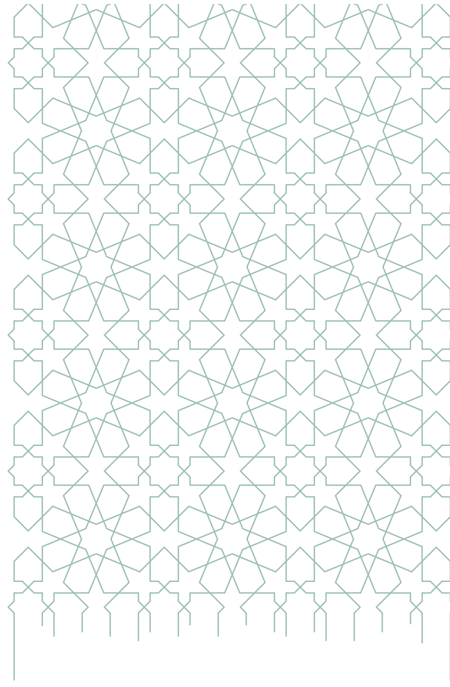
Bu anlattıklarım mazide kaldı, artık böyle aileler yok denilebilir. Bendeniz bu deneyimlerim ile hem kendi ailemde hem de benden sonraki nesilde aile mefhumunu halen gerçekleştirmekteyim. Ancak toplumsal olguları da elimden geldiğince takip ediyorum. Burada iki olgudan söz etmek niyetindeyim. Eşten dosttan duyuyorum ki çocuklar belli bir yaşa gelince anneye babaya sitemde hatta ağır ithamlarda bulunuyorlar ve diyorlar ki “Benim şöyle bir problemim var, bunu çözmek sizin vazifeniz”, hatta daha da aşırı giderek şunu da söylüyorlarmış; “Beni dünyaya siz getirdiniz, o halde bakmakla mükellefsiniz.” Burada sözünü ettiğim çocuk kavramı esasında orta yaşa adım atmış insanlardır. Bu olgu hakkındaki fikrim şudur: Eğer siz çocuğunuza başlangıçtan itibaren, kader diye bir şeyin var olduğunu ve insanların kadere müdahale edemeyeceklerini anlatmazsanız hatta anlatmak da yetmez, bizzat yaşayarak göstermezseniz çocuk denen o birey yaşadığı dünyadaki her şeyi determinist bir boyutta sebep ve sonuç ilişkisine bağlar. Ailenin küçük bir ferdi olan çocuğa yukarıda bahsi geçen sorumluluğu ve yetkiyi

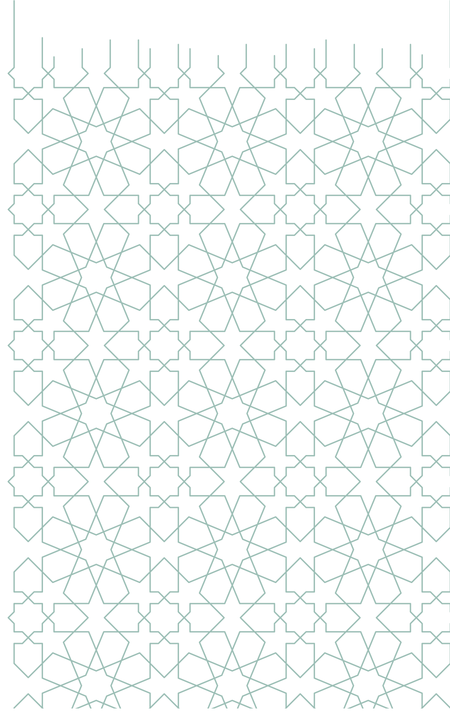
vermediğinizde onun karşı karşıya kaldığı problemleri daima kendiniz çözümlediğinizde o birey yaşı ne olursa olsun hayatı öyle bir süreç olarak algılar. Ebeveynler küçük bir çocuğun sorunlarını rahatlıkla çözüyorlar fakat ne zaman ki o birey büyüyor, sorunları da aynı oranda girift ve çapraşık bir hale geliyor ve ebeveynin çözemeyeceği bir boyuta ulaşıyor. O vakit sözünü ettiğimiz sitemler ve ithamlar gündeme gelir. Başlangıçta küçük bireyi hayatla tanıştırıp her gayretin mutlaka bir semeresi olamayacağını ona bizzat yaşatarak birçok kez göstermiş olsaydınız böyle bir sorunla karşı karşıya kalmayacaktınız. Kısacası ailenin önemli bir görevi de çocuğa kaderi öğretmek ve onun kader ile barışık olmasını sağlamaktır.

Günümüzde pek revaçta olan diğer bir problem ise şudur: Adeta bir slogan halinde algılar olguların önüne geçti deniyor. Buradaki maksat birey olguya göre değil algıya göre davranıyor demektir. Buradaki algıyı hayal, olguyu da gerçek olarak nitelendirelim. Olguya hakikat demiyorum, çünkü hakikatin bizim kavramsal dünyamızda çok farklı ve yüce bir anlamı var. Sanal ve reel kelimelerini de kullanmaktan sarf-ı nazar ediyorum. Toplumsal yapının ki aile önemli ve vazgeçilmez bir rüknüdür; hayaller hakikate hakim oldu sloganına teslim olduğu söyleniyor. Yakın çevreme şöyle bir soru sordum veya şu tür bir tespitte bulundum ve dedim ki; olgular belli bir düzeyde gerçekleştikten sonra algıların hakimiyeti veya hakim olmuş görüntüsü ortaya çıkmış olmasın, bu konuda ne dersiniz? Sonra meseleyi biraz daha açtım: Mesela ortalama bir bireyin alıştığı çağdaş koşullar gerçekleşmese; kışın ev ısınmasa, musluktan sular akmasa, elektrik bulunmasa, şehirdeki kamu ulaşımı büyük aksaklıklar gösterse, yiyecek ve akaryakıt kuyrukları oluşsa bunlar olgu mudur, algı mıdır? Bu olguların böyle gerçekleştiği bir toplumda hangi algı bunların üstünü örtebilir? Bu soruya cevap vermelerini istedim. Maalesef tatminkar bir cevap alamadım. Herkes yaşamı kolaylaştıran bu koşulların adeta kendiliğinden, hiçbir çaba gösterilmeksizin var olduğunu düşünüyordu, fakat

gerçek öyle değildir. Burada da yine sorun bu koşulları aileye sağlayan ebeveynlerden kaynaklanıyor. Çünkü onlar çocuklara gerçekleri göstermediler. Gerçeklerin neler bahasına gerçekleştirildiğini anlatmadılar. Yaşamı kolaylaştıran koşulları az ya da çok kendi fedakarlıkları ile çözümlediklerinde ve bunun bedelini ailenin küçük bireylerine anlatmadıklarında bir sonraki nesli yani kendi evlatlarını algıların yani hayallerin dünyasına kendi elleri ile teslim ettiler. Bu algıların veya hayallerin niteliğini hiç tartışmıyorum. Şu anda takip edebildiğim kadarı ile ana akım olarak bu algılar veya hayaller vahşi modernitenin had ve sınır tanımaz iştihasından kaynaklanıyor. Bu iştiha sadece İslam medeniyeti ile değil insan oluşun onuru ile de çatışma halindedir. Sadece bizim medeniyetimizle değil tüm insanlıkla da çatışma halindedir. Gerçeğin maliyetini bilmeyen küçük birey büyüdüğünde kıymetini de takdir edemez. Gerçeğin maliyetini bilirse, aile gerçeğin maliyetini ona öğretirse, gerçeğin şükrüne de vasıl olur. Mesela en basitinden kışın evin ısıtılmasının nasıl bir hizmet ve emek karşılığı gerçekleştirildiğini küçük bireye bizzat yaşatarak öğrettiğiniz zaman o bu nimetin şükründen azade olamaz. Büyüdüğünde de gerçeği hayale teslim etmez.

Aile kurumunun sağlıklı bir şekilde işlemesi, evliliklerin sağlıklı kurulmasına bağlıdır. Bu hem eşlerin beden ve ruh sağlığı hem de çocukların sağlıklı gelişimi açısından en temel koşuldur.

Toplumsal Değişme Sürecinde Aile Kurumunda Yaşanan Farklılıklar ve Süreklilikler

Dr. Olgun Gündüz
Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Giriş

"Cemiyet fikri işe karışınca kader trajedisi azalır. Çünkü cemiyet için fertte olduğu gibi ölüm yoktur. Orada süreklilik vardır. Zincir ebedîlik boyunca uzanıp gider. Parça parça olsa bile bir sonraki, kendinden önce geleni tamamlar. Cemiyet hayatı, topluluk için olduğu gibi fert için de ölüm düşüncesini yener. Çünkü kurduğu değerler zincirinde ölümün de bir yeri vardır. Fert için bir bitiş, bir son olan ölüm, çok defa cemiyette bir başlangıçtır (…) Cemiyet hayatı ona kendi ölüm tecrübesini sâde kabul ettirmemiş, bu ölümü hayatın başka bir şekilde devamı haline getirmiştir. Fert halinde, yâni cemiyet şuurundan ayrıldıkça insanoğlu sadece bir zaaflar bütünüdür. Cemiyet hayatına girdikçe, onu benimsedikçe bu zaaflardan kurtulur."

Ahmet Hamdi Tanpınar, İnsan ve Cemiyet, ss. 22-23.

Aile, toplumsal yapının, ekonomi, eğitim, sağlık, din gibi kurumlarından biridir. Çocuğun gelişimi, sosyalleşmesi, biyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması, toplumsal değerlerin kültürel aktarımı gibi alanlarda aile temel bir işleve sahiptir. Toplumsal değişme sürecinde küreselleşme, modernleşme, kitle iletişim araçları, internet ve teknoloji gibi

faktörlerin etkisiyle aile kurumu çeşitli değişim eğilimleri göstermiş, bu değişim içinde evlilik biçimlerinde ve tercihlerinde farklılıklar yaşanmıştır. Bu süreçte bir yandan farklı yaşam tercihleri ve formları oluşurken diğer yandan evlilik tercihlerini belirleyen kültürel unsurlarda devamlılıklar görülmektedir. Özetle aile, toplumsal değişme sürecinde değişim dinamikleri ile birlikte kültürel süreklilikler sergilemeye devam etmektedir.

Aile kurumunda ve evlilik pratiklerinde yaşanan değişimler zaman zaman toplumsal yapı içinde tedirginlikle karşılanabilmekte evlenme oranlarındaki düşüş ve boşanma oranlarındaki yükseliş gibi temel göstergelere bağlı olarak aile kurumunun çözülmeye doğru gittiği, evliliklerin dağıldığı yönünde bir endişenin dile getirildiği görülmektedir. Bu durum aileyi güçlendirmeyi ve muhafaza etmeyi mümkün kılacak yaklaşımlar ve enstrümanların neler olabileceği sorusunu da beraberinde getirmektedir. Bu çalışma bu meselenin iki yönüyle ele alınmasını amaçlamaktadır.

Aile kurumuna etki eden faktörlere geçmeden önce mevcut durumun ne olduğunu görmek açısından Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA[1]) bulgularına kısaca değinmek gerekir. 2006, 2011 ve 2016 yıllarında tekrarlanan bu araştırmaların ortaya koyduğu veriler ailede farklılaşan ve süreklilik arz eden unsurların neler olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de Aile Yapısı Araştırmaları Bulguları

Türkiye Aile Yapısı Araştırmalarının amacı, aile yapısını, bireylerin aile ortamındaki yaşam biçimlerini ve aile hayatına ilişkin değer yargılarını tespit etmektir. En son yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA 2016) verilerine göre, Türkiye'deki

1 TAYA Türkiye Aile Yapısı Araştırması, TEA Tek Ebeveynli Aileler, TET Türkiye Evlilik Tercihleri isimlerinin kısaltılmalarıdır. Bundan sonra metinde bu kısaltmalar kullanılacaktır.

en yaygın hane halkı tipi çekirdek ailedir (%65). Ülkemizde geniş aile yapısı varlığını sürdürmekle birlikte düşük bir orana sahiptir (%14). Dağılmış ailelerin oranı ise %21'dir. Türkiye'de ilk evliliklerin yarısından fazlası (%54) 18-24 yaş aralığında gerçekleşmektedir. Türkiye genelinde 18 yaşından küçük yaşta evlenmiş olanların oranı %18'dir.

Ülke genelinde evliliklerin yarısından fazlası görücü usulü ile gerçekleşmiştir (%60). Görücü usulü içerisinde en yüksek payı "görücü usulüyle, benim kararımla" şıkkı almış ve tüm evlilik kararlarının yaklaşık yarısını (%48) oluşturmuştur. Evlenecek kişinin kararı ve ailenin desteği ve onayı (%30) ise ikinci en yaygın evlilik kararıdır.

Evlenilecek kişide aranan özelliklere bakıldığında, erkekler için kadının ilk kez evlenecek olması (%85), aile yapılarının benzer olması (%83) ve kadının dindar olması (%76) öne çıkarken kadınların evlenecekleri kişide en fazla aradıkları özellik ise erkeğin bir işinin olmasıdır (%92). Kadınlar için aile yapılarının benzer olması (%88) ikinci sırada gelmektedir. Kadınların %85'i erkeğin ilk kez evlenecek olmasını önemli sayarken, erkeğin dindar olması ise kadınların %83'ü tarafından yine beklenen önemli bir sosyal özellik olarak belirtilmektedir.

Türkiye genelinde boşanmanın en çok görülen üç nedeninin; %51 oranında sorumsuz ve ilgisiz davranma, %30 oranında evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve %24 oranında eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan tüm bireyler en önemli boşanma gerekçeleri arasında aldatma, içki, kumar ve kötü alışkanlıklar ile evin ekonomik olarak geçiminin sağlanamaması gibi sebepleri saymışlardır.

Türkiye genelinde çocuk sahibi olan bireylerin %34'ü iki, %23'ü üç çocuk sahibidir. Çocuk sahibi olanların yarısından fazlasının

iki ve üç çocuklu olduğu anlaşılmaktadır. Dört çocuklu bireylerin oranı %12 ve beş çocuklu bireylerin oranı %6'dır. Bireylerin %15'inin bir çocuğu vardır. Öğrenim düzeyi arttıkça çocuk sayısı düşmektedir. Örneğin herhangi bir okulu bitirmeyenler arasında tek çocuğu olanlar %5, dört veya daha fazla çocuğu olanlar %64 oranındadır. Üniversite/lisansüstü mezunlarda ise tek çocukluların oranı %39, dört veya daha fazla çocuğu olanların ise %5'tir.

TAYA 2016'da katılımcılara çeşitli konular için dinin belirleyiciliği sorulmuştur. Buna göre dinin en belirleyici olduğu konu eş seçimidir. Bireylerin %52'si dinin eş seçimlerinde belirleyici olduğunu belirtirken %24'ü çok belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca dinin en çok belirleyici olduğu konular arasında yiyecek içecek seçimi (%75), çocuk eğitimi (%72) ve kılık kıyafet seçimi (%66) yer almaktadır.

Bu verilere bakıldığında on yıllık bir zaman diliminde değişimin en çok izlendiği alanların başında hane halkı kompozisyonlarındaki farklılaşmalar gelmektedir. 2006'da çekirdek aile oranı %73 iken bu oran 2016'da %65'e gerilemiştir. Diğer yandan dağılmış aile oranına bakıldığında 2006'da %13'lük bir orandan bahsedilirken 2016'ya gelindiğinde bu oranın %21'e yükseldiği görülmektedir.

Değişimin gözlendiği bir diğer alan da doğurganlık hızıdır. 2006'da 2.12 olan toplam nüfus içindeki doğurganlık hızı 2012'ye gelindiğinde 2.08'e gerilemiştir. Bu aynı zamanda nüfusun kendisini yenileme seviyesi kabul edilen 2.10 seviyesinin altı demektir. Bu azalma eğiliminin bu şekilde devam etmesi halinde 2025'te 1,8'e, 2050'de ise 1,6'ya düşebileceği öngörülmektedir.[2]

2 TAYA 2014c, s. 190-195.

Türkiye'de ilk evlenme yaşına ilişkin TÜİK verisine baktığımızda, 2002'den itibaren Türkiye'nin genelinde ortalama ilk evlenme yaşının hem kadın hem de erkek için yükseldiği görülmektedir. Türkiye genelinde 2002 yılında erkek için ilk evlenme yaşı 25,9 iken, bu oran kadın için 22,7'dir. 2016 yılında bu oran erkek için 27,1'e, kadın için ise 24'e yükselmiştir.[3]

Bu veriler arasında evlenme yaşının yükselmesinden sonra dikkati çeken en önemli değişim dağılmış aile oranındaki artıştır. Dağılmış aile genel olarak evli eşlerin bulunmadığı hane tiplerini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Yalnız yaşayanlar, tek ebeveynli aileler, bir arada oturan akrabalar, hatta akraba olmayanların oluşturduğu hanelerdir.[4] Dağılmış aile oranlarındaki yükselmenin boşanma oranlarındaki artışla doğru orantılı olduğu dikkati çekmektedir.

Farklılaşmanın gözlendiği bir alan da çocuk sahibi olma ile ilgilidir. Geçmişle kıyaslandığında çocuk yapma oranında bir azalma olduğu dikkati çekmektedir. "Doğurganlığın düşmesinin, evlenen çiftlerin çocuk yapmak istememelerinin veya bu durumu ertelemelerinin bir takım nedenleri bulunmaktadır. Yeni evliler, kendilerine zaman ayıramamak, meslekte ilerleyememek, çocuk sahibi olma zamanını iyi ayarlayamamak ve bakım güçlüğünü ileri sürerek çocuk yapma konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Çocuk yapmanın ertelenmesi veya düşünülmemesinde çocuk yetiştirmenin ekonomik, sosyal ve kültürel maliyetinin ve zorluklarının geçmişe nazaran artmış olmasının etkisi büyüktür."[5]

---

3 Beşpınar, Umut, Beşpınar, Zeynep, "Türkiye'de Hane Halkı Yapıları ve Evlilik Pratiklerinde İkili Resim: Geleneklerin Yanı Sıra Değişimin Yansımaları", *Nüfusbilim Dergisi*, 2017 Cilt. 39, s. 118-119.

4 TEA, 2018, s. 13.

5 Şentürk, Ünal "Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler", *Aile ve Toplum,* 2008, Yıl: 10 Cilt: 4 Sayı: 14, s. 20.

Diğer yandan az veya çok çocuk sahibi olma eğiliminin çocuğun aile için ifade ettiği anlam ve değerin de farklılaşmasına bağlı olduğu bir başka araştırma bulgusudur. Çocuğun Değeri Araştırması çocuğun *ekonomik/faydacı değeri* ile *psikolojik değerine* bağlı olarak çocuk sayısının da değiştiğini saptamıştır. Buna göre çocuğun *ekonomik/faydacı değeri* söz konusu olduğunda çocuk sayısı ile bu değerde artma meydana gelmektedir. Ancak çocuğun *psikolojik değeri* tek çocukla da sağlanabilmektedir. Türkiye'de iki çocuk sahibi olan kadınlardan, çocuğun ekonomik değerini vurgulayanlar daha fazla çocuk isterken, psikolojik değerini vurgulayanlar başka çocuk sahibi olmak istemediklerini söylemiştir.[6]

Toplumsal Değişme ve Aile

Toplumsal değişme en genel anlamda "bir sosyal yapıda zaman içinde meydana gelen farklılaşma" olarak tanımlanabilir.[7] Bu değişme sürecinde toplumun kültürü, yapısı, kurumları ve işlevleri de farklılaşmaktadır. Toplumsal yapının en önemli kurumlarından biri olan aile de bu yapının zaman içinde uğradığı değişim ve dönüşüm dinamiklerine bağlı olarak değişmektedir. Aile bu değişim sürecine hem katkı sağlayan hem de bu dinamiklerden etkilenen kurum olarak dikkat çekmektedir. Bu yönüyle aile kurumunun değişim dinamiklerinin anlaşılması önem arz etmektedir.

Modernleşme ile birlikte toplumlarda aile kurumunun dönüşümüne neden olan çok sayıda süreç aynı anda yaşanmıştır. Yaşam süresinin uzaması, küreselleşme, kentleşme, kadının işgücüne daha fazla katılması ve ekonomik bağımsızlığını elde etmesi, artan sayıda eğitim ve iş seçenekleri arasında tercih yapabilme

---

6 Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi*, Küy Yayınları, İstanbul, 2017, s. 150-151.

7 Sunar, Lütfi, *Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*, Nobel Yayıncılık, 4. Baskı Ankara, 2019, s. 2.

şansı gibi gelişmeler bireylerin kariyer hedeflerine yönelmelerine daha çok imkân sağlamaktadır. Bu durum Türkiye'de ve genel olarak modernleşen diğer tüm toplumlarda; ilk evlenme ve ilk çocuğa sahip olma yaşlarının gittikçe ertelenmesine, doğurganlık hızlarının azalmasına, boşanma ve yeniden evlenme gibi evlilik tercihlerinde değişimlerin yaşanmasına yol açmaktadır.[8]

Modernleşmeyi daha uzun süreden beri yaşayan batı toplumlarında evlilikle birlikte evliliğe alternatif formların da artık kalıcı hale geldiği söylenebilir. Bunlar arasında; yeniden evlenen çiftler tarafından kurulan "üvey aileler" (stepfamily), çiftlerin resmen evlenmeden önce bir arada karı-koca hayatı yaşadıkları ve çocuk sahibi oldukları "bir arada yaşama" (cohabitation, living apart together) formları, eşcinsel çiftler tarafından oluşturulan evlilikler ön plana çıkmış olan formlardır.[9]

Evlenme yaşının yükselmesi, evliliğin geciktirilmesi gibi tutumlar evlilik kurumunun farklılaşım gösterdiği alanların başında gelmektedir. Buna evlilik dışı çocuk sahibi olma yönelimi eklenince aile, kurulması elzem bir birliktelik olmaktan uzaklaşmakta ve bireylerin tercih alanına çekilmektedir. Ancak Türkiye'de bu durumun genel kabulün dışında kaldığı çok küçük bir kesim tarafından onay gördüğü de kaydedilmesi gereken hususlardan biridir. Aile araştırmaları bulgularına bakıldığında Evlilik, Nikâhsız Birlikte Yaşama ve Evlilik Dışı Çocuk Sahibi Olmaya Bakış kategorisinde bu durumu olumlu görenlerin oranı sadece %6'dır.[10]

Türkiye toplumunda geleneksel değerler ve ailenin evlilik pratiklerindeki belirleyici rolü birçok açıdan sürmektedir. Buna göre "Türkiye'de 1980'lerden günümüze kadar ortaya çıkan genel eğilimlere baktığımızda; bireylerin giderek daha ileri

8 TET, 2015, s. 12.

9 TET, 2015, s. 12.

10 TAYA, 2014b, s. 184.

yaşlarda evlendikleri, eşlerini yakın çevre dışından buldukları, evlilik kararını daha çok kendilerinin aldıkları ve geçmişe nazaran daha sık boşandıkları ve/veya yeniden evlendikleri görülmektedir."[11] Diğer yandan "Evlenmenin toplumsal açıdan çok kabul gören bir ilişki biçimi olduğu bir toplumda, evlilik oranlarının azalması ve boşanma oranlarının artması bireysel tercihlerin önem kazanması şeklinde yorumlanabilir."[12]

Bu durum aynı zamanda evlilik tercihlerinde meydana gelen farklılaşmaların radikal bir değişimden ziyade toplumsal değişme sürecinde gelişen süreklilikler şeklinde okunabileceğini de göstermektedir. "Söz konusu gelişmelerin ani kopuşlar ve dönüşümler şeklinde yaşanmadığı göz önüne alındığında, bu eğilimlerin ilerleyen yıllarda da mevcut yönelimde devam edeceği öngörülebilir."[13]

Aile Kurumuna ve Evlilik Tercihlerine Etki Eden Faktörler

"Ekonomik ve toplumsal yapıda ortaya çıkan her köklü değişim kişilik değişimine de yol açar."[14] Toplumsal değişme süreci içinde toplumda yaşanan farklılaşmalara bakıldığında insanların artık daha bireyci olduğu, konformist yaşadığı, uzun vadeli planlara girmediği görülmektedir. Küreselleşme, bireyselleşme, ekonomik nedenler, tüketim kültürünün getirdiği olumsuzluklar, teknolojik gelişmelerin sağladığı kolaylıklar gibi etkenler de evlilik tercihlerini etkileyen olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, sosyal medya, sanallık, yapay zekâ, hedonizm, bencillik, şiddet, güven bunalımı, toplumsal bağların zayıflaması, iletişimin azalması, korku ve kaygı düzeyinin yükselmesi gibi nedenler aile kurmayı etkileyen faktörler ara-

11 TET, 2015, s. 7.

12 Beşpınar ve Beşpınar, s. 118.

13 TET, 2015, s. 7.

14 Funk, Rainer, *Ben ve Biz, Postmodern İnsanın Psikanalizi*, Yapı Kredi Yayınları 4. Baskı, İstanbul, 2018, s. 11.

sında öne çıkmaktadır. Neticede küçük aile yapılarının ortaya çıkması, boşanma oranlarının artışı, ev içi rollerin dönüşümü, komşuluk ve akrabalık gibi geleneksel ilişki formlarının zayıflaması, dinin kuşatıcı doğasının aileyle bağının hissedilir düzeyde gevşemesi vb. hususlar dikkat çekmektedir.[15]

Özetle söylemek gerekirse, aile kurumunu ve evlilik tercihlerini etkileyen faktörleri ele almak birçok değişkeni tartışmaya dâhil etmeyi zorunlu kılmaktadır. Ancak her biri ayrı ele alındığında başka çalışmaların konusu olabilecek bu değişkenleri, bu çalışmada belli sayıda sınırlı tutarak meseleyi ele alacağız.

Küreselleşme ve Bireyselleşme

Twenge'nin aktardığı bir atasözüne göre "İnsan, içinde yaşadığı çağa, babasına benzediğinden daha çok benzer."[16] Bu söz bireylerin özelliklerinin ebeveynlerinden çok içinde bulunulan zaman diliminin koşullarıyla belirlendiğini işaret etmektedir. Bu çağı tanımlamak için küreselleşme sürecine kısaca değinmek gerekir. Küreselleşme, kavram olarak dünyanın sıkışması ve tek bir yer olarak algılama bilincinin artışı olarak tanımlanmaktadır.[17] Küreselleşme sürecini elektronik iletişim ağları ile haberleşme alanında yaşanan radikal değişim mümkün kılmıştır denilebilir. Bu değişimin en sade tanımı şüphesiz McLuhan'ın dünyanın 'küresel bir köy' haline gelmesi şeklindeki tanımıdır. Bu tanımda öne çıkan iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki dünyanın küçülmesi diğeri de benzeşmesidir. Kitle iletişim araçlarının çoğalması, teknoloji ve internetin yaygınlaşması ile coğrafi uzaklıklar, mesafeler kaybolmuş, farklı kültürler birbirinden haberdar olmaya başlamıştır. "Hiçbirimiz yaşadığımız

15 Subaşı, Necdet, "Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları", Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 521.

16 Twenge, Jean M. *Ben Nesli*, Kaknüs Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2013, s. 15.

17 Aslanoğlu, Rana A., *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Kitabevi, Bursa, 1998, s. 124.

yerden binlerce mil uzaklıktaki olaylara eylemlere ve fiziksel ortamların görüntülerine yabancı değiliz. Elektronik medyanın ortaya çıkışı, kuşkusuz ki yer değiştirmenin bu yönlerini vurgulamış bulunmaktadır; çünkü çok uzakta olan bir şeyin aynı anda burada da olmasını sağlarlar."[18] Küreselleşmenin dünyamızı artık küçük bir köy haline getirmesi kabaca bunu ifade etmektedir. Bu küresel köyde toplumsal yapıya dair pek çok örüntü, kültür ve değer sistemi de küreselleşme ile birlikte benzeşecektir. Bu benzeşme ne yazık ki yerelden küresele doğru olmayacaktır. Benzeşme denilen olgu esasında egemen batı kültürünün yerele doğru sirayet etmesiyle oralardaki farklılıkları aşındırması ve o coğrafyalara kendi başat kültürünü yayması olarak okunabilir. Bu kültür küresel kapitalist kültür, bir başka isimle tüketim kültürüdür.

Küreselleşmenin aile kurumuna ne gibi etkileri olduğu sorusuna yanıt aradığımızda karşımıza çıkacak ilk olgu küresel kapitalist sistemde bireyler arası münasebet, aile kurumuna atfedilen değer gibi unsurların küresel dolaşımda tek tip anlayış halinde benimsenmesidir. Bu anlayışın temelinde bireysel çıkarlar ve ben merkezliliğin odağında yer aldığı bireyselleşme yatmaktadır.

Bireyselleşme denilen değişim toplumun birey tasavvuru ile ilgilidir. Daha önce kendi kimliğini, aidiyetini, mevcudiyetini, içinde bulunduğu cemiyetin bir üyesi/ferdi gibi gören anlayıştan bu cemiyet bağlarının zayıflamasıyla kendi tercih alanında tanımlayan bir konuma çekilme süreci şeklinde tanımlanabilir.

Modernite ile birlikte eski cemiyet bağlarının zayıflaması, toplumsal yapıya dair norm, gelenek, değer sistemi gibi unsurların bireyin üzerindeki kuşatıcı etkisini yitirmesi bireyleri atomize hale getirmiştir. Bu durum yalnızlık, bağımsızlık, çevreye ve

18 Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 122-123.

topluma yabancılaşma riskini de beraberinde getirmektedir. Ben merkezli bir yaşamın yaygınlık kazanması ve sosyal izolasyon aile ve evlilik kurumuna karşı olan tutumlarda da değişikliğe sebebiyet vermiştir. “Toplumumuzda evlilik kurumuna ilişkin algı ve pratiklerde hala gelenekler önem taşımakla birlikte, bir yandan da bu konuya ilişkin algı ve pratikler çeşitlenmekte ve bireysel tercihlerin belirleyiciliğinin arttığı bir değişim gözlenmektedir”.[19]

Tüketim Kültürü

Aile kurumu üzerinde etkili olan bir başka olgu da tüketim kültürüdür. Sosyal yaşamın belirleyici kalıpları genellikle kültür terimi ile tanımlanır. Yaşam biçimleri modernliğe özgü bir statü gruplaşması olarak kabul edilir. Bu statü gruplaşması tüketimle ilgili toplumsal düzenlemelere bağlı olarak şekillenmektedir.[20] Yaşamın AVM ve alışveriş odaklı yeni örüntüsü içinde çalışma ve eğlenme döngüsü içine sıkışan bireylerin insanlar arası münasebeti, iletişimi de giderek azalmaktadır. Buna eşlik eden bir başka olgu eskiden olduğu gibi uzun süreli sağlam dostlukların artık kurulamamasıdır. Bunun yerini kısa süreli yüzeysel tematik ilişkiler, iş arkadaşlıkları almaya başlamıştır. Tüketim kültürünün ilişkiler üzerindeki aşındırıcı etkisi ile uzun süreli birlikteliği öngören bir kurum olan ailedeki ilişkiler de hasar görmeye başlamıştır. İnsanlar kısa birliktelikleri, konformu, hazzı, ekonomik temelli çıkarları seçtikçe aile kurmaya yönelik tutumlarda azalma görülmeye başlanmıştır.

Bir diğer önemli etken tüketim kültürünün yaşamı görüntü, imaj ve eşya eşiğine indirgeyen bakış açısı olmuştur. Eş seçimini belirleyen kriterlerin maddi unsurlara yönelmesi gayri insani bir durum ortaya çıkarmıştır. Küresel kapitalist kültürün dola-

19 Beşpınar ve Beşpınar, s. 110.

20 Chaney, David, *Yaşam Tarzları*, Dost Kitabevi, Ankara, 1999, s. 24.

şıma soktuğu bir tür ideal tip olarak 'güzellik' algısı bir yandan insan bedeni üzerinde bir baskı kurmakta, diğer yandan hızlı değişen modalar, imajlar insanın yaratılış özellikleri ve fıtratına aykırı şekilde fiziksel değişmeyi ve dönüşmeyi bir zorunluluk haline getirmektedir.

Tüketim kültürü ve aile kurumu ilişkisinde gördüğümüz bir diğer değişken de evlenmenin eşler arasında yarattığı maddi etkilerdir. Evlilik için harcama yapılması gerekli görülen hizmetler ve satın alınması zorunlu kabul edilen eşyaların kaynaklık ettiği maddi yükle aile kurmak ve sürdürmek bir külfete dönüşebilmektedir.

Teknoloji

Teknoloji, toplumsal gelişme ve büyümenin başlıca unsurlarından biridir. Teknoloji, yalnızca gündelik yaşam üzerinde değil, insani faaliyetleri ve bunların anlamlarını yeniden şekillendiren bir güç işlevi de görmektedir. Teknolojik gelişmelerin imkânlarıyla *hazır* ve hız kavramlarının eşlik ettiği bir gündelik rutinde yaşam eskiye nazaran daha kolay ve rahat hale gelmiştir. Özellikle internet teknolojilerinin yaygınlaşması ve ilerlemesiyle birlikte nesnelerin interneti denilen büyük bir dijital ağın kurulması mümkün hale gelmiştir. Medya ve kitle iletişim teknolojilerinde sağlanan ilerlemelerle pek çok enstrüman ve uygulama bireyler arası münasebette dolaşıma girmiştir.

Teknolojik icatların, uygulamaların günden güne gelişmesi ve artması özellikle internetin yaygınlaşmasıyla hız kazanırken diğer yandan üretim süreci, zahmeti yerini hazır kavramına bırakmıştır. Bu hız ve hazır kavramlarının işaret ettiği mal ve hizmetler, bireylerin yalnız yaşamı tercih ettikleri durumlarında onlara büyük kolaylık temin etmektedir. Diğer yandan internetle birlikte teknolojinin eşlik ettiği dijitalleşme sürecinde yeni bir

dijital dil ve ortam oluşmaya başlamıştır. Çevrimiçi olmak (online), beğenmek (like) bu dilin ürettiği kavramlardan ikisidir. Bu dijital ortamda yüz yüze iletişim yerini sanallığa bırakmakta, sosyal medya hesapları ve akıllı telefon uygulamaları ile yaşamın her anı sergilenir ve takip edilir hale gelmektedir.

Teknolojik araçlar ve sosyal medya kullanımının yaygınlık kazanması aile içi ilişkileri de olumsuz etkilemektedir. Aile bireylerinin ev dışı rolleri ve aile içinde geçirilen zamanın azalması gibi etmenlere sosyal medya ve akıllı telefon kullanımı eklenince ailede yüz yüze iletişimin giderek zayıfladığı bir ortam oluşmaktadır. Yüz yüze ilişkilerin giderek azalması aile içindeki her bireyin kendi dijital mecrasında iletişimi tercih etmesi ile aile içi iletişimde kopukluklar yer yer krizler meydana gelmektedir.

İletişimin azalması ile zamanla eşler arasında ilgi ve sevgi de azalmaktadır. "Eşler arasındaki sevgi ve ilginin azalması, evliliğin sağlıklı yürümesini engelleyerek, ailenin dağılmasına neden olabilmektedir."[21] Boşanma sebeplerine bakıldığında en yüksek oranın ilgisizlik olması teknoloji ve sosyal medyanın aile ilişkilerine olan etkisini değerlendirmek açısından dikkat çekmektedir.

"Evliliği bir arada tutan harcın malzemeleri sevgi, saygı ve güvenden oluşur (…) Bir eşya bilgisizlikten tahrip olabildiğine göre insan ilişkilerinde en önemli bağ olan sevgi de sürekli bakım ve ilgiye alınmazsa dağılıp çürüyecektir. Evlilikte insanlar birbirlerine ilgilerini yitirdiler mi kalbi ilgilerini başka şeylere yöneltirler."[22] Teknolojik imkânlar ve sosyal medya aile içinde yitirilen ilginin yöneldiği mecraların başında gelmektedir.

---

21 Şentürk, Ünal, *Sosyolojik Açıdan Parçalanmış Aile ve Çocuk İlişkisi*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012, s. 62.

22 Tarhan, Nevzat, *Mutluluk Psikolojisi*, Timaş Yayınları 24. Baskı, İstanbul, 2015, s. 85-86.

Sosyal medya mecralarında en önemli problem alanlarından biri de yaşanan mahremiyet ihlalleri ve kurulan sanal ilişkilerdir. Bu mecralarda yapılan özel hayata dair paylaşımlar çeşitli riskleri beraberinde getirmektedir. Bu durum evlilik içinde eşler arasında kalması gereken pek çok mahrem bilgi ve görüntüyü paylaşıma açık hale getirdiği gibi bazı durumlarda kurulan sanal arkadaşlıklar eşler arasında kıskançlık ve aldatma gibi tutumların da önünü açabilmektedir.[23]

Aile İçi Şiddet

Yapılan araştırmalar aile içi şiddetin aile kurumunu etkileyen değişkenler arasında önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Aile içi şiddetin aile kurumuna iki yönlü bir etkisinden bahsedilebilir. Biri aile birlikteliklerinin sonlanmasına sebebiyet vermesi diğeri ise aile kurma niyetinde olan bireyler için endişe meydana getirmesi ve olumsuz referans oluşturmasıdır. Aile içi şiddetin pek çok nedeni vardır. Bunların başında ekonomik nedenler gelmektedir, bunu psikolojik, biyolojik ve kültürel nedenler izlemektedir.

Aile içi şiddet, fiziksel şiddet, psikolojik şiddet, sözel şiddet, ekonomik şiddet ve duygusal şiddet gibi kategoriler altında incelenebilir. Bazı durumlarda şiddetin yönelme biçimi birden fazla olabilmektedir. Aile içi şiddet çoğunlukla kadına yönelik olmakta ama çocuklara da yönelebilmektedir. Şiddete maruz kalan bir bireyin başta ruh sağlığı bozulmakta, şiddetin dozuna ve sürekliliğine göre de yaralanmalara ve kalıcı hasarlara sebebiyet verebilmektedir. Bu olgu bazı durumlarda aile birlikteliğinin sonlanması ve boşanma ile neticelenirken bazı durumlarda ise aile içinde örtük bir şekilde devam etmesi ile seyretmektedir. "Şiddetin devam etmesi ile birlikte, aile içinde şiddete

23 Gündüz, Olgun, "Toplumsal Değişme ve Mahremiyet Algısı", Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, Ordu Üniversitesi Sempozyum Bildiri Kitabı, 2016, s. 316.

maruz kalan kadınlar, uygulanan bu şiddet karşısında çözümsüz kalmakta, şiddetten utanmakta, psikolojik ve fiziki olarak ağır bir şekilde yıpranarak, şiddetin izlerini yaşamları boyunca taşımaktadırlar."[24]

Aile içi şiddetin yöneldiği bir diğer kesim de çocuklardır. Yapılan araştırmalar annenin şiddete maruz kalmasının çocuğun fiziksel şiddet görmesi olasılığını arttırdığını ortaya çıkarmıştır. Fiziksel şiddetin yaşanmadığı ailelerde ise çocuk sözel şiddete maruz kalabilmektedir. Ailede 'sevgisizlik', 'iletişim kopukluğu' gibi nedenler ve ebeveynde depresyon ya da mental hastalık bunun arkasından sayılmakta, üçüncü sırada ise 'çocukların karşılanamayan yüksek isteklerinin şiddet nedeni olduğu görülmektedir. Şiddete maruz kalan çocuğun dünyasında ruhsal parçalanmalar yaşanabilmektedir. Örneğin şiddet uygulayan baba, çocuğun dünyasında güven ve sevgi kaynağı değil; korku kaynağı, öfke kaynağı, tutarsız, güvenilmez biri haline gelir. Anneye destek olan değil, onu aşağılayan, hor gören biridir. Çocuk için bir diğer güçlük, şiddet uygulayan baba imgesi ile ailenin bakımını üstlenen, çocuğa sevgi duyan baba imgesi arasındaki gidiş gelişlere, değişimlere uyum sağlama güçlüğüdür.[25] İster kadına isterse çocuklara olsun aile içi şiddetin aile kurumuna zarar veren en önemli sorunların başında geldiği bilinmelidir.

Boşanma

Aile kurumu üzerine yapılan araştırmaların gösterdiği bir diğer eğilim, boşanma oranlarındaki artıştır. Sağlıklı ve dengeli bir aile kompozisyonun olmadığı, ebeveynlerin yaşadığı sorunlarla baş edemediği, güçlükleri aşmada zorlandığı durumlarda evlilik boşanmayla sonuçlanabilmektedir. Aile içi yaşanan problemlerle birlikte boşanma olgusuna etki eden birçok çevresel faktör

24 Ünal, Gülseren, "Aile İçi Şiddet", *Aile ve Toplum* Yıl: 7 Cilt: 2 Sayı: 9, 2005.

25 Bkz: Ünal, *agm*.

vardır. Ekonomik yetersizlikler, şiddet, psikolojik sorunlar, geniş aile veya akraba etkisi, iş hayatı, kadının çalışma hayatına girmesi ile ev içi rol paylaşımının farklılaşması gibi nedenler bunlar arasında sayılabilir.

2001 ve 2013 döneminde gerçekleşen evlenme ve boşanmalara bakıldığında özellikle 2008 yılından sonra evliliklerin sayısal olarak azaldığı, buna karşın boşanmaların ise sayısal olarak arttığı görülmektedir. 2008-2013 arası 5 yıllık dönemde evliliklerdeki azalma sayısal olarak 41.835 iken boşanmalardaki artış 25.632'dir. Bu durum kendisini Kaba Evlenme Hızı (KEH) ve Kaba Boşanma Hızı (KBH) göstergelerindeki değişimde de göstermektedir. Bu dönemde KEH ‰9'lardan ‰7,9'a düşerken, KBH ‰1,4'den ‰1,65'e yükselmiştir.[26]

TÜİK 2016 verilerine bakıldığında 2015 yılında boşanmaların % 39,3'ünün evliliğin ilk 5 yılında, % 21,5'inin ise 6-10 yıllık dönem içinde gerçekleştiği saptanmıştır. Buna göre boşanmaların, genellikle evliliğin ilk beş yılında gerçekleştiği görülmektedir.

Boşanma neticesinde ebeveynler kendilerine yeni bir yol çizme şansı yakalarken çocuklar çoğu kez bu durumdan en fazla olumsuz etkilenen kesim olmaktadır. Boşanma neticesinde aile tek ebeveynli hale gelmekte, annelik ve babalık rolleri devam etmekte ancak çocukların sağlıklı gelişimi, büyütülmesi güçleşmektedir. Boşanmaların bu şekilde yaygınlaştığı toplumlarda boşanmış ebeveynler tarafından büyütülen çocukların oranı da artmaktadır. Ebeveynleri boşanmış çocukların büyüme ve gelişme dönemlerinde ebeveynleri birlikte olan çocuklara göre daha fazla oranda maddi ve maddi olmayan sorunlarla karşılaştıkları gözlenmektedir.[27]

26 TET, 2015, s. 21.

27 TET, 2015, s. 22.

Ekonomik yetersizlikler, işsizlik, aile içi şiddet de boşanmaların en önemli nedenleri arasındadır. TAYA 2016 bulgularına göre, Türkiye genelinde, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, boşanmanın en çok görülen üç nedeninin; %51 oranında sorumsuz ve ilgisiz davranma, %30 oranında evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve %24 oranında eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması olduğu görülmektedir.

Cinsiyete göre boşanma sebeplerine bakıldığında en çok görülen boşanma nedeni erkeklerde (%40) ve kadınlarda (%61) sorumsuz ve ilgisiz davranmadır. Kadınlarda bu oranı %43 ile erkeğin evin ekonomik olarak geçimini sağlayamaması izlemekte ve dayak/kötü muamele %36 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Aldatma %32 ile kadınlar için diğer önemli bir boşanma nedenidir. Erkeklerde ikinci ve üçüncü sırada %24 ile eşin/kadının ailesinin aile içi ilişkilere karışması ve eşlerin/karılarının ailelerine karşı saygısız davranması gelmektedir.

Türkiye'de boşanmalarda zaman içinde bir artış yaşanmasına karşın bu durum esasen boşanan bireylerin yaşamlarını evlilik kurumu dışında devam ettirmek istedikleri anlamına gelmemektedir. Boşanan bireyler eğer demografik, sosyal ve ekonomik koşulları uygunsa yeniden evlenme yoluna yönelmektedir.[28] 2000 yılından günümüze evlenmelerde sayısal anlamda belirgin bir artma ya da azalma eğilimi görülmemesine karşın "yeniden evlenme" ve "boşanılan kişi ile yeniden evlenme" sayılarının her geçen yıl artış gösterdiği gözlenmektedir. 2000 yılında "yeniden evlenme" sayısı 70.805 iken 2011 yılında yaklaşık %30 artış göstererek 93.178'e çıkmıştır. "Boşanılan kişi ile yeniden evlenme sayısı ise 2000 yılında 7.562'den neredeyse iki kat artış göstererek 2011 yılında 15.528 sayısına ulaşmıştır.[29]

28 TET, 2015, s. 22.

29 TET, 2015, s. 23.

Değerlendirme ve Öneriler

Aile kurumunda ve evlilik tercihlerinde meydana gelen değişiklikler, toplumsal değişme sürecine etki eden faktörlerden bağımsız değildir. Bu faktörlerin aileye olan olumsuz etkilerinin azaltılması ve aile değerinin muhafaza edilmesi toplumsal yapının sağlığı ve sürekliliği açısından önem arz etmektedir. Günümüzde aile ile ilişkilendirilen faktörlere bağlı olarak ailedeki değişimi açıklamak mümkün olmakla birlikte bu değişim sürecini yönetmek ve değişimin aileye olan olumsuz etkilerini azaltmak daha önemli bir konudur.

Modernleşme ile birlikte cemiyet bağlarının zayıflaması, geleneksel değer sisteminin birey üzerindeki referans etkisini azaltmıştır. Bireyselleşme olgusu içinde evlilik de tercih alanına çekilmiş, geç evlenme, evlenmeme veya yalnız yaşama gibi seçeneklere yönelimler başlamıştır. Teknoloji ile birlikte internet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması iletişimi artırmamış aksine daha da zayıflatmıştır. Teknoloji ile birlikte artan sosyal izolasyon yalnızlık, yabancılaşma gibi yan sorunları da beraberinde getirmiştir. Teknoloji ve sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi azaltması buna bağlı olarak gelişen ilgisizlik ve aldatma gibi sorunların varlığı ile boşanmaların artması dikkati çeken değişimlerin başında gelmektedir. Boşanmaların artmasında eşlerin beklentilerinin farklılaşması, evliliğin ve aile olmanın getirilerine hazır olmamaları, sorun çözme becerilerinin azlığı, sağlıklı iletişim kuramama gibi faktörler öne çıkmaktadır.

Aile yapısı araştırmalarında dikkati çeken bir diğer gelişme dağılmış aile oranlarındaki hızlı artıştır. Dağılmış aile oranının yükselmesi sadece boşanma oranlarındaki artışı değil tek ebeveynli ailelerin çoğaldığını da göstermektedir. Tek ebeveynli aileler çoğunlukla anne ve evlenmemiş çocuklardan oluşmakta ve boşanma veya vefat sonrasında ailenin geçimini sağlama ve çocuğun sağlıklı yetiştirilmesinde önemli güçlükler oluştur-

maktadır. Boşanan çiftler arasında velayet ve nafaka da önemli bir problem alanıdır. Nafaka ödememe ve çocuğunu görememe sebebiyle de boşanmış dahi olsalar eşler ve aileleri arasında ciddi çatışmalar mahkemeye intikal eden davalar söz konusu olabilmektedir.

Bütün bu süreçler dikkate alındığında aile kurumunun sağlıklı bir şekilde işlemesi, evliliklerin sağlıklı kurulmasına bağlıdır. Bu hem eşlerin beden ve ruh sağlığı hem de çocukların sağlıklı gelişimi açısından en temel koşuldur. Bu durum sadece aile olduktan sonra değil aile kurmadan evvel alınacak danışmanlık ve rehberlik desteğinin önemini de göstermektedir. Evlenmeden evvel çözüme kavuşturulması gereken hususlar netlik kazanmadan mümkün mertebe evlilikler tesis edilmemelidir. Bazı durumlarda nikâhın bir çözüm olabileceği düşüncesi evliliği aceleye getirmekte ve kaçış evlilikleri kurulabilmektedir. Evlenmeden önce halledilmeyen meselelere evlendikten sonra çare aramak önemli maliyetler üretmektedir.

Tüketim kültürünün evlilik kurumuna olan etkilerine bakıldığında anı yaşamak, eğlence (entertainment) yaşamın temel mottosu haline gelmiştir. Kendini iyi hissetmek, eğlenmek adına pek çok şey feda edilebilir hal alırken evlilik de bu süreçte kolay vazgeçilebilir veya hiç tercih edilemez konuma gelmiştir. Eşya ile alışveriş üzerinden kurulan bağ insanı ikincil plana atmıştır. Evlilik de bu eşya temelli dünyada para, gelir, konfor, statü gibi öncelikler sebebiyle ötelenmiş durumdadır. Tüketim kültürünün ilişkiler üzerine de yıkıcı etkileri söz konusu olabilmektedir. Kolay vazgeçme, sürekli değiştirme ve yenisini alma davranışı insan ilişkileri üzerinde de benzer tutumlar ortaya çıkarmaktadır. Muhafaza etmenin, kanaatin yerini tüketmek ve yetinmemek alınca evlilik kurumu içinde eşlerin evliliğe dair süreçlere bakışı, birbirini görme şekilleri giderek bu yetinmeme ve tüketme tutumu ile uyumlu bir hal almaktadır.

Evlilikler konusunda dikkati çeken bir diğer gelişme boşanma oranlarındaki artıştır. Boşanmaların genel seyrine bakıldığında ilk beş yılda daha çok gerçekleştiği görülmektedir. Boşanmanın en çok görülen nedeni sorumsuz ve ilgisiz davranmadır. Boşanma oranlarındaki artışın işaret ettiği bir diğer olgu aile içi iletişim konusunda yaşanan problemler ve eşlerin ilişkiyi yönetmede karşılaştıkları güçlüklerdir. Ekonomik sebepleri dışarıda bıraktığımızda boşanmaların kadın açısından en önemli iki nedeninin dayak/kötü muamele ve aldatma olduğu görülmektedir.

Bu veriler aile içi ilişkiler ve eşlerin birbirleri ile olan münasebeti noktasında bazı çıkarsamalar yapmamıza olanak vermektedir. Şiddete maruz kalan kadınların oranına bakıldığında neredeyse boşanan her üç kadından birinin (%36) eşinden şiddet gördüğü (dayak/kötü muamele) anlaşılmaktadır. Aile içi şiddetin bu denli yüksek oluşu şiddetin önlenmesi ve yeniden üretilmesinin önüne geçilmesi konusunda topluma ve yetkili kurumlara önemli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Ayrıca boşanmaların ilk beş senede yoğunlaşması evliliklerde eşlerin birbirlerini tanımada ve evlilik yeterliliği gibi konularda eksiklikler yaşadığını ve evlenen çiftlerin birbirleri ve evliliğin getirileri hakkında yeterli bilgi seviyesinde olmadıklarını göstermektedir.

Diğer yandan boşanma gerekçelerinde ilgisizlik ve sorumsuz davranma nedeninin yüksekliği eşlerin ilgilerinin aileleri ve birbirlerinden çok başka şeylere yöneldiğini göstermektedir. Teknolojik gelişmeler, internetin yaygınlaşması, sosyal medya hesapları ve akıllı telefon kullanımının çoğalmasının aile içi iletişime olumsuz etkileri olmaktadır. Dijitalleşen dünyada bu tür araçların kullanımı kaçınılmaz olmakla birlikte aile içi iletişim gibi alanlara olan olumsuz etkilerini azaltmaya çalışmak ebeveynler için yönetim becerisi gerektirmektedir.

Bununla birlikte boşanan çiftlerin önemli bir kısmının yalnız yaşamak yerine yeniden evlenmeleri de önemsenmesi gereken

bir diğer durumdur. Bu, ülkemizde aile kurumunun birliktelik formu noktasında hala en önemli meşru kurum olarak kabul edildiğini ve tanındığını göstermektedir.

Evlilik tutumlarında süreklilik gösteren alanlardan biri de evlenme şekilleridir. Türkiye'de eş seçimi hala büyük oranda (%60) görücü usulü ile yapılmaktadır. Bu usulün giderek adayların kendi tercihleri ile aile kararlarını örtüştürdükleri bir forma evirildiği görülmektedir.

Evlilik tercihlerinde dikkati çeken bir diğer olgu eş adayı belirlemede dinin hala önemli bir referans kurum olmasıdır. Evlenecek kişide aranan özelliklere bakıldığında dindar olma seçeneğinin üst sıralarda olması dinin aile kurumu ve evlenme tercihinde temel belirleyici kurumlardan biri olduğunu göstermektedir. Aile kurumunun kültürel değer aktarımı ve bireyin sosyalleşme sürecindeki rolü dikkate alındığında dini değerlerin yeni nesillere aktarımı ve dinin düzenleyici kurallarının ediniminin aile yoluyla sağlanabilmesi önemli bir imkân olarak durmaktadır.

Kaynakça

1) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014a) *Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması 2006*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.

2) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014b) *Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması 2011*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.

3) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014c) *Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.

4) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2015) *Türkiye'de Evlilik Tercihleri*, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.

5) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018) *Tek Ebeveynli Aileler*, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları.

6) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019) *Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması 2016.* Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları.

7) Aslanoğlu, Rana A. (1998) *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Kitabevi, Bursa.

8) Umut Beşpınar, Zeynep Beşpınar (2017) "Türkiye'de Hane Halkı Yapıları ve Evlilik Pratiklerinde İkili Resim: Geleneklerin Yanı Sıra Değişimin Yansımaları", *Nüfusbilim Dergisi*, 2017 cilt. 39, ss. 109-149.

9) Chaney, David (1999) *Yaşam Tarzları*, Dost Kitabevi, Ankara.

10) Funk, Rainer (2018) *Ben ve Biz, Postmodern İnsanın Psikanalizi*, Yapı Kredi Yayınları 4. Baskı, İstanbul.

11) Giddens, Anthony (2012) *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

12) Gündüz, Olgun (2016) "Toplumsal Değişme ve Mahremiyet Algısı", Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları 13) Sempozyumu, Ordu Üniversitesi Sempozyum Bildiri Kitabı, ss. 307-319.

14) Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2017) *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi*, Küy Yayınları, İstanbul.

15) Subaşı, Necdet (2002) "Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları", Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam içinde, ss. 510-523, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

16) Sunar, Lütfi (2019) *Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*, Nobel Yayıncılık, 4. Baskı Ankara.

17) Şentürk, Ünal (2008) "Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler", *Aile ve Toplum* Yıl: 10 Cilt: 4 Sayı: 14.

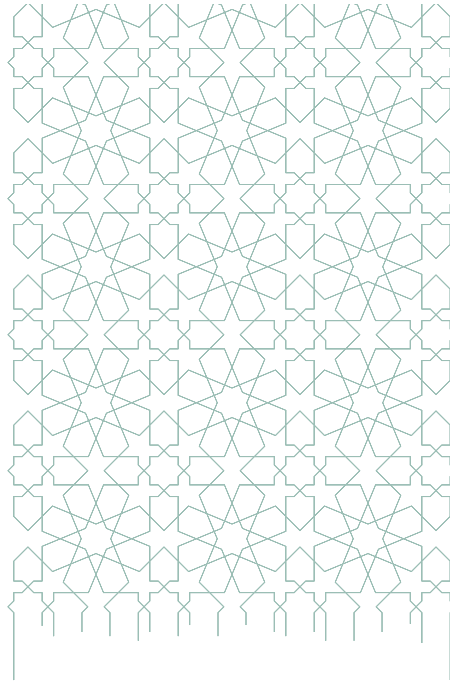
18) Şentürk, Ünal (2012) *Sosyolojik Açıdan Parçalanmış Aile ve Çocuk İlişkisi*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

19) Tanpınar, Ahmet Hamdi (2006) "İnsan ve Cemiyet", *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

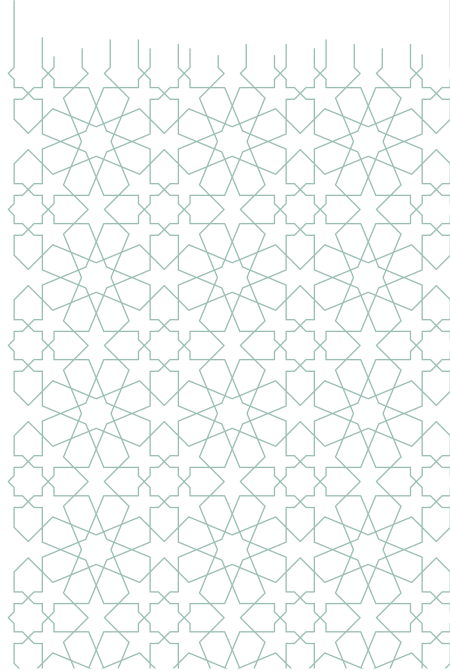
20) Tarhan, Nevzat (2015) *Mutluluk Psikolojisi*, Timaş Yayınları 24. Baskı, İstanbul.

21) Twenge, Jean M. (2013) *Ben Nesli*, Kaknüs Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

22) Ünal, Gülseren (2005) "Aile İçi Şiddet", *Aile ve Toplum* Yıl: 7 Cilt: 2 Sayı: 9.

Mahremiyet konusuna aile ilişkileri açısından bakıldığında İslam'ın iki hususa dikkat çektiği görülmektedir. Bunlardan birincisi karı-koca arasındaki mahrem durumlar, diğeri ise çocuklara verilecek mahremiyet eğitimidir.

Aile ve Mahremiyet

Prof. Dr. Muammer Cengil
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Pek çok farklı anlamlarda kullanılan mahrem kelimesi "helâl olmayan, yasaklanan şey" anlamına gelmektedir. Fıkıh terimi olarak ise "kendileriyle evlenilmesi dinen yasaklanmış olan belli derecelerdeki akrabaları" ifade etmektedir. Nâmahrem kelimesi ise Farsça bir terkip olup "aralarında evlenme yasağı bulunmayan kişiler"i ifade etmektedir. Mahrem kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçmemektedir. Hadislerde ise hem sözlük hem terim anlamında kullanılmaktadır.[1] Türkçe sözlükte "yakın akrabadan olduğu için nikâh düşmeyen (kimse) ve başkalarına söylenmeyen, gizli" anlamında sıfat ve "sırdaş" şeklinde isim olarak geçmektedir. Mahremiyet ise "gizlilik", mahremine girmek de "bir kimsenin özel hayatını öğrenecek kadar ona yakın olmak" anlamlarında kullanılmaktadır.[2]

Mahremiyet psikoloji, sosyoloji, hukuk, felsefe, mimari vb. pek çok disiplinin inceleme alanına giren bir konudur. Günlük dilde çok sık kullanılıyor olmasına rağmen mahremiyet kavramının tek bir tanımının yapılabilmesi söz konusu değildir. Kavra-

1 Öğüt, Salim, "Mahrem", *DİA*, Ankara, 2003, c. 27, s. 388.

2 https://sozluk.gov.tr. Erişim Tarihi 18.08.2019.

mın farklı kültürlerde aldığı anlamlarla ilgili yapılan sosyolojik ve antropolojik tartışmalar bu durumu açıkça göstermektedir.[3]

Modern hukukta mahremiyet, "genel olarak, kişilerin yalnız başına kalabildikleri, istedikleri gibi düşünüp davranabildikleri, başkalarıyla hangi yer, zaman ve koşullarda ne ölçüde ilişki ve iletişim kuracaklarına bizzat kendilerinin karar verebildikleri bir alanı ve bu alan üzerinde sahip olunan hakkı ifade eder" şeklinde tanımlanmaktadır.[4]

Temmuz 2017'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından düzenlenen "Mahremiyet Eğitimi Çalıştayı Sonuç Raporu"nda farklı tanımlamalar göz önüne alınarak mahremiyet kavramı "başkalarının sınırlarını ihlal etmeyen ve kendi sınırlarını belirleyen bedensel, duygusal düşünsel ve sosyal özerklik" şeklinde tanımlanmıştır.[5]

Mahremiyet sadece modern toplumlarda olan bir algı değildir. Örneğin, Peru'nun kuzeydoğusunda yaşayan Yagualar'da, bir erişkin ya da bir çocuk yalnız kalmak istediğinde, evin palmiye yapraklarından örülmüş duvarına yaslanır. Bu vaziyeti alan bir kişi, artık yok hükmündedir ve en acil durumlarda dahi kendisine bakmak ve konuşmak mümkün değildir.[6] Yine bir başka ilkel topluluk olan Laos'taki Lametler'de bir misafirin kat'iyen aşmaması gereken görünmez bir "tabu çizgisi" vardır. Çeyenler'de ise aile üyeleri birbirlerini görmezden gelerek kendilerine mahremiyet alanları oluştururlar. Tzotsil yerlilerinde ise aile bireyleri tek odadan ibaret evlerinde birbirleriyle karşılaştıklarında, aradaki mesafeyi korumak için gözlerini genellikle başka

---

3 Almagor, Raphael Cohen, "Mahremiyetin Sınırları: Yararlı Ayrımlar", Zeynep Gültekin Akçay (çev.), *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Yıl: 2006, sayı: 23, s. 176. (175-186)

4 Yüksel, Mehmet, "Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2003, sayı: 1, cilt: 58, s. 182. (181-213)

5 https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2497/mahremiyet-egitimi-calistayi-sonuc-raporu.pdf. Erişim Tarihi; 20.08.2019.

6 Duerr, Hans Peter, *Uygarlaşma Sürecinin Miti I: Çıplaklık ve Utanç*, çeviren; T. Onur, Dost Kitapevi, 1999, s. 147.

tarafa çevirmektedir.[7] Kısaca mahremiyet insanlık tarihi kadar eskidir ve günümüzde de her toplumun kendi kültür, değer ve dini inançlarına göre bir mahremiyet algısı vardır.

Mahremiyeti belirleyen, din midir, kişinin kendisi midir, yoksa din ile birlikte bireysel ve toplumsal tercihlerin etkisiyle şekillenen kültür müdür? Mahremiyet kavramına geniş açıdan baktığımızda din yanında bireysel ve toplumsal/kültürel etkilerin hep mahremiyet anlayışını şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Örneğin insanlarla kurulacak yakınlığın derecesini belirlemek konusunda bireysel tercihlerin belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Yani bir kişiyle arkadaşlığımızın sınırını biz belirleriz. Ona güvenebildiğimiz ölçüde bizimle ilgili bilgilerin sınırını diğer bir ifadeyle mahremiyetini genişletebilir ya da daraltabiliriz. Burada her ne kadar bireysel tercihler belirleyici olsa da Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadiste "*Sevdiğini ölçülü sev, belki bir gün düşmanın olabilir. Nefret ettiğinden de ölçülü nefret et, belki bir gün dostun olabilir*."[8] buyurulmaktadır. Dolayısıyla bu hadis bir Müslüman için ikili ilişkilerde ölçü olabilir. Yani aynı konuda ortaya konulacak tutumda bireysel ve aynı zamanda dini bir referans söz konusu olabilir.

Diğer yandan kadın-erkek ilişkileri veya evlilik gibi durumlarda mahremiyetin belirleyicisi olarak din ve toplumsal/kültürel unsurların etkili olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin bir Müslüman açısından kimlerle evlenip evlenemeyeceği Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde belirtilmiştir. Dolayısıyla burada bireysel tercih ancak ayet-i kerimede belirtilen sınırlar içerisinde kalınarak söz konusu olabilir. İslam'da erkek ve kadınların mahremlerini ifade etmesi açısından bu durumu şu şekilde açıklayabiliriz; Kur'an-ı Kerim, kendisiyle evlenilmesi haram olan kadınlardan bahsederken öncelikle Cahiliye döneminde bir nikâh türü olan üvey anneyle evlenme âdetine şu ayetle yasak getirmiştir: "*Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlen-*

7 Duerr, *a.g.e.*, s. 150, 151.

8 Tirmizi, Birr, 60.

meyin. Çünkü bu bir hayâsızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur."[9] Bir sonraki ayette nesep ve süt hısımlığıyla sıhrî hısımlıktan dolayı evlenilmesi haram olan kadınlar sıralanmıştır: "*Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz, eşlerinizin anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur- öz oğullarınızın eşleri, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.*"[10] Daha sonra evli kadınlarla evlenmenin de haram olduğu ifade edilmiştir: "…*Evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır.*"[11] Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de iddet bekleyen kadının başka biriyle evlenemeyeceği,[12] tek kadınla evlilik esas olmakla birlikte şartlarına uyarak birden fazla kadınla evlenmek isteyen erkek için bu sayının dörtle sınırlı olduğu ve aynı anda dörtten fazla kadınla evli olunamayacağı[13] bildirilmiştir. Bunun yanında kadın olsun erkek olsun müşriklerle evlenmek yasaklanmış[14] ancak müslüman erkeklerin, Ehl-i Kitap'tan iffetli kadınlarla evlenmelerine izin verilmiştir.[15] Nisâ suresi, 23. âyette geçen "*İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz de size haram kılındı.*" ifadesi, "*Kadın, halası, teyzesi, erkek veya kız kardeşinin kızı üzerine (onlarla aynı anda nikâh altında olacak şekilde) nikâhlanamaz.*"[16] hadisiyle; aynı ayette geçen "*Sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz size haram kılındı.*" ifadesi de "*Nesep sebebiyle haram olanlar süt emme sebebiyle de haram olur.*"[17]

---

9 Nisâ, 4/22.
10 Nisâ, 4/23.
11 Nisâ, 4/24.
12 Bakara, 2/235.
13 Nisâ, 4/3.
14 Mümtehine, 60/10.
15 Mâide, 5/5.
16 İbn Hanbel, III, 338.
17 Müslim, Radâ, 13.

hadisiyle açıklanmış ve böylece ayetin delalet ettiği hükümlerin kapsamı genişletilmiştir."[18]

Mahremiyet konusuna aile ilişkileri açısından bakıldığında İslam'ın iki hususa dikkat çektiği görülmektedir. Bunlardan birincisi karı-koca arasındaki mahrem durumlar, diğeri ise çocuklara verilecek mahremiyet eğitimidir.

Dinimiz karı koca arasında geçen mahrem durumların eşlerden biri ya da her ikisi tarafından başka insanlara anlatılmasını yasaklamıştır. Karı koca arasındaki bu özel durumlar ancak sağlık problemleri, hukuki durumlar vb. zaruri haller söz konusu olduğunda edep dahilinde konunun uzmanlarına anlatılabilir.

Aile içi mahremiyetin ikinci boyutunu ise çocuklara verilecek mahremiyet eğitimi oluşturmaktadır. Mahremiyet algısı bireyin içinde yaşadığı toplumda kültüre ve sosyalleşmeye paralel olarak sonradan öğrenilmektedir.[19] Farklı toplumlardaki farklı mahremiyet algıları bu durumun en güzel örneğidir.

Çocuğa verilecek mahremiyet eğitimiyle ilgili olarak şunları söyleyebiliriz;

- Öncelikli olarak mahremiyet eğitimi ile cinsel eğitim aynı şeyler değildir, bunun farkında olmalıyız. Cinsel eğitim mahremiyet eğitiminden daha kapsamlı olup çocuğun kendi ve karşı cinsin cinsel kimliğini ve cinsel rollerini tanıması ve cinsellikle ilgili sorularına cevap bulmayı ifade ederken[20] mahremiyet eğitimi çocuğun kendisinin ve başkalarının özel alanlarının farkına vararak bir yandan kendi özel alanını korumayı öğrenirken diğer yandan da başkalarının özel alanına saygı duymayı öğrenmesini ifade etmektedir.
- Çocuğa mahremiyet eğitimi kendi cinsel farklılıklarını öğrenmeye ve cinsel kimliğini kazanmaya başladığı 2-3 yaşından

18 https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/797/kendileriyle-evlenilmesi-haram-olan-kadinlar-kimlerdir-

19 Tarhan, Nevzat, *Güzel İnsan Modeli*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 140

20 Çalışır, Duygu, *Cinsel Eğitim Çocukluktan Ergenliğe*, Profil Yayınları. İstanbul, 2011, s. l7.

itibaren verilmeye başlanabilir.[21] Yine yaşı ilerledikçe zihinsel ve cinsel gelişime paralel olarak bu eğitime devam edilmelidir. Küçük çocuklarda mahremiyet kavramının anlaşılabilmesi zor olacağından özel bölge kavramını kullanmak daha doğru bir yaklaşım olabilir. Hemen hemen tüm kültürlerde özel bölge cinsel bölgeleri kapsamaktadır. Çocuğa bu bölgelere anne, baba ve doktorlar dışında hiç kimsenin dokunamayacağı bilinci kazandırılmalıdır. Maalesef toplumumuzda özellikle erkek çocukların özel bölgelerine sözlü olarak ya da fiziksel temas ile şaka yapılması yaygındır. Bu tür şakalar üstünlüğü erkeklik organında gören bir zihniyetin yaygınlaşmasında ve erkek çocuklarında iffet ve hayâ duygusunun geri kalmasında etkili olan hususlardan birisidir. Halbuki Kur'an-ı Kerim'de iffet ve hayâ kadın ve erkekte birlikte olması istenilen bir duygudur. Nitekim Ahzâb suresi 35. ayet-i kerimede " … *iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; … işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır.*" buyurularak hayâ ve iffet duygusunun da içinde olduğu kulluk bilinci oluşturmada kadın ve erkek arasında herhangi bir farklılığın olmadığı vurgulanmaktadır.

Küçük çocuklarda mahremiyet eğitimine bu şekilde bedensel mahremiyetten başlanılarak daha sonra mekansal, duygusal, düşünsel ve sosyal mahremiyet alanların öğretilmesiyle devam edilebilir.

- Çocukların kişiliklerinin şekillenmesinde aile içerisinde geçirilen ilk çocukluk döneminin önemli olduğu yapılan pek çok araştırma ile ortaya konulmuştur.[22] Gordon yapmış olduğu çalışmalarla korku ve anksiyetenin ilk çocukluk döneminde ebeveynle etkileşim yoluyla kazanıldığını ortaya koymuştur.[23] Çocuğun etrafında tanıdığı ilk kişiler başta anne babası ve diğer aile bireyleriyle birlikte bakımıyla birinci dereceden ilgilenen bakıcılarıdır. Dolayısıyla bu kişilerin çocuğun mahrem

21 Erden, Münire; Akman, Yasemin, *Eğitim Psikolojisi,* Arkadaş Yayınları, IV. Baskı, Ankara, 1997, s. 29.

22 Lee, James Michael, *A Flow of Religious Instruction: A Social-Science Approach*, Religous Education Press, Birmingham, Alabama, 1973, s. 60.

23 Gordon, Ira J., "Social and Emotional Development" *Encyclopedia of Educational Research*, edt.; Robert L. Ebel, 4. Baskı, New York, 1969, s. 1222-1223; Naklen, Lee, *a.g.e.*¸ s. 61.

alanlarına saygılı bir şekilde davranmaları çocukta mahremiyet bilincinin oluşmasında son derece önemlidir. Çocuğun gözü önünde kıyafetlerin çıkartılıp giyilmemesi, çocuğun başkalarının yanında çıplak bırakılmaması vb. durumlar dikkat edilmesi gereken hususlara örnek olarak verilebilir.

- Tuvalet eğitimiyle birlikte çocuğa öz bakım becerilerinin kazandırılması ve bu durumda sorumluluğun çocuğa verilmesi çocukta mahremiyet bilincinin oluşmasında etkili olacak bir başka husustur. Çocukların tuvalet eğitimini 18. ay ile 3 yaş civarında alması beklenir.[24] Tuvalet eğitimi verilirken eğer lazımlık kullanılacaksa çocuğun tuvaletini mutlaka tuvalet ya da banyoda ve buraların kapısı kapalı olarak yapması ve tuvaletini yaptıktan sonra kıyafetini yine burada giyerek dışarı çıkması gerektiği de öğretilmelidir. Aynı şekilde çocuklara banyo yaptırırken gerek ebeveynin gerekse çocukların iç çamaşırıyla bulunması mahremiyet bilincinin kazandırılması açısından önemlidir. Kardeş, kuzen, arkadaş vb. diyerek çocuklar tamamen çıplak bir arada yıkanmamalıdır. Yine kıyafetleri değiştirilirken de mahrem bölgelerine bakmamaya çalıştığımızı onlara hissettirerek değiştirmeliyiz ki çocuklar mahremiyetlerine riayet edildiğini öğrenmeli ve kendileri de bu şekilde başkalarının mahremiyetine dikkat etmelidirler.

- Aile içi etkili iletişim ve öz güven duygusu çocuğun istenmeyen durumlar yaşadığında duygu ve düşüncelerini başta ebeveyni olmak üzere aile bireylerine rahatlıkla ifade edebilmesi açısından son derece önemlidir. Öz güven duygusunun gelişebilmesi için çocuğa kendi tercihlerini uygulama konusunda fırsat verilmelidir. Aile bireyleri çocuğu iradesi dışında kucağa alma, öpme gibi davranışlarda bulunursa bu durum çocuk tarafından karşı konulmaması gereken hususlar olarak görülebilir ve çocuğu art niyetli kişilere karşı savunmasız hale getirebilir.

- Çocuklar anlayabilecek yaşa geldiklerinde ki bu 4-5 yaş aralığına denk gelmektedir, ebeveynin yatak odasına girerken kapıyı çalarak girmesi gerektiği ona öğretilmelidir. Kapıyı çalmadan girdiğinde mahremiyete dikkat çekmek adına "sen odaya girdiğinde üstümü değiştiriyor olabilirdim" diyerek

24 Erden, Akman, *Eğitim Psikolojisi*, s. 75.

uyarılabilir. Ayrıca aile bireyleri de çocuğun odasına girmeden önce ondan izin almalı ya da o odadayken girilecekse kapı vurulmalıdır. Bu şekilde çocuğa doğru rol model olunmuş olur. Nitekim ebeveyn davranışları çocukların onları kendilerine rol model almalarında oldukça önemlidir.[25]

- Çocuklar hem kişilik gelişimleri açısından hem de mahremiyet algılarının gelişimi açısından mümkün olan en erken yaşta kardeşleriyle yataklarının; ergenlik dönemine gelindiğinde ise kız ve erkek kardeşlerin odalarının ayrılması gerekmektedir.

- Aileler çocuklarına sosyal iletişim ağlarında kişisel bilgilerini hiçbir şekilde paylaşmamalarını, tanımadıkları kişilerle iletişime geçmemelerini öğretmelidir. Sosyal medya insanlarda bilinme, görünür olma vb. psikososyal ihtiyaçları karşılamaktadır. Dolayısıyla sosyal medya kullanımı bu durum göz önüne alınarak fakat sınırları da belirlenerek kullanılmalı ve çocuklara da bu bilinç aktarılmalıdır.

Maalesef günümüzde mahremiyetin sınırlarının belirlenmesinde sekülerleşme ve bireyselleşmenin bir uzantısı olarak ciddi eksen kaymaları olduğunu görmekteyiz.[26] Özellikle sosyal medyada daha fazla beğeni almak kaygısıyla insanların mahremiyet sınırlarını zorlayan paylaşımlar yaptığı görülmektedir. Unutulmamalıdır ki bir mü'minin gerçek dünyada mahremiyete ne şekilde riayet etmesi gerekiyorsa sanal dünyada da aynı şekilde dikkat etmesi gerekmektedir.

Mahremiyet dediğimizde sadece kendi mahremiyetimizi korumak değil aynı zamanda başka insanların mahremiyetine saygı duymak da anlaşılmalıdır. Özellikle sosyal medyada kendi izni dışında başka insanların fotoğraflarının, kendileriyle ilgili çeşitli bilgilerin paylaşılmasının da karşı tarafın mahremiyetinin ihlali anlamına geldiğini unutmamalıyız.

---

25 Lynn Okagaki, Kimberly A. Hammond, Laura Seamon, "Socialization of Religious Beliefs", *Journal of Applied Development Psychology,* 1999, c. 2, sayı: 20, s. 282. (ss. 273-294.)

26 Çelikoğlu, Nalan, *Türkiye'de Üniversite Gençliğinde Mahremiyetin Dönüşümü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, s. 177-189.